

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MARDİN'DE ÇOK DİLLİLİK VE ANA DİLİ ARAPÇA OLAN ÇOK
DİLLİLERDE KOD DEĞİŞTİRİMLERİ

TEZİ YAZAN
Şeyhmus ATAŞ

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARSUS/MERSİN
EYLÜL 2017

TEZ İMZA SÜRKÜLERİ

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

201511001 numaralı öğrencimiz olan Şeyhmus ATAŞ tarafından hazırlanan “**Mardin’de Çok Dillilik ve Ana Dili Arapça Olan Çok Dillilerde Kod Değişiririmleri**” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından oy birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

.....
Üniv. İçi- Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN

.....
Üniv. İçi - Jüri Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

.....
Üniv. Dışı - Jüri Üyesi: Yrd.Doç. Dr. Turgay Sebzecioğlu
(Mersin Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

26 / 09 / 2017

Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Öğrencinin
Adı – Soyadı: Şeyhmus ATAŞ
Numarası: 201511001
Ana Bilim / Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora ()
Tezin Adı: Mardin’de Çok Dillilik Ve Ana Dili Arapça Olan Çok Dillilerde Kod Değişimleri

Bu araştırmanın başlangıcından sonuçlanmasına kadar ki bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde hazırlanarak sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

26-09-2017

Şeyhmus ATAŞ

ÖNSÖZ

Farklı kültürlerin beraber yaşadığı alanlarda karşılaşılması en muhtemel sonuçlardan biri iki dillilik/çok dilliliktir. Kültürler ortak yaşamın sonucunda doğal olarak insana ait unsurları paylaşma ihtiyacı duyarlar. Bu unsurlardan en önemlisi dildir. Akrabalık, dostluk, çevre, ortak yaşam, eğitim, göç gibi nedenler iki dilliliğe neden olmaktadır. Bunun sonucunda iki dilliliğin çeşitli türleri ortaya çıkmaktadır.

Mardin Türkiye’de iki dillilik/çok dillilik olgusunun bir yaşam biçimine dönüştüğü en özgün şehirlerdendir. Yörede her alanda farklı dillerin konuşulması şehirdeki olağan durumlardandır. Dillerin konuşulduğu alanlar ilçeden ilçeye değişmesine rağmen belirgin sınırlara sahip değildir.

İki dilliliğin en somut sonuçları dilde görülmektedir. İki farklı dilin etkileşimleri sonucunda çeşitli dil olayları gerçekleşmektedir. Bunlardan en önemlisi kod değiştirimi(code switching) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kod değiştiriminin birçok türü olmakla birlikte birçok nedeni de vardır.

Çalışmada Mardin’de çok dillilik olgusuyla beraber, Mardin’deki ikinci büyük nüfusa sahip, ana dili Arapça olan çok dillilerin kod değişimleri çok dillilik/iki dillilik bağlamında ele alınmıştır. Dilbilimsel ve toplumdilbilimsel çözümlemelere başvurulmuştur. Yapılan çözümlemeler niceliksel çözümleme değil niteliksel çözümlemelerdir.

Çalışmamın yoğun olduğu bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme, iş arkadaşlarıma, dostlarıma teşekkür ederim.

Mardin’deki çok dilliliği durumsal olarak tespit eden bu çalışmada bana bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren, farklı bakış açıları geliştirmemi sağlayıp desteklerini esirgemeyen, böylesine nadide bir alanda çalışmamı sağlayan kıymetli Hocam, tez danışmanım, Sayın Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN’a şükranlarımı bir borç bilirim.

26/09/2017

Şeyhmus ATAŞ

ÖZET

MARDİN'DE ÇOK DİLLİLİK VE ANA DİLİ ARAPÇA OLAN ÇOK DİLLİLERDE KOD DEĞİŞTİRİMLERİ

ŞEYHMUS ATAŞ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Şirvan KALSIN

Eylül 2017, 122 sayfa

Toplumlar, toplumsal ilişkilerinin sürdürülmesi için dile ihtiyaç duymaktadırlar. Sosyal bilimlerle ilgilenen bilim insanları insanı anlamak için en önemli gösterge olan dile başvurmakta. Dili inceleyerek toplumların geçmişi ve geleceği hakkında fikir yürütmektedirler. İnsana ait her şeyi içinde barındıran dil, bilimsel araştırmalarda öncelikli referanstır.

Çok dilliliğin/iki dilliliğin Türkiye’de en yaygın olduğu şehirlerden biri olan Mardin, çok zengin bir dilsel çeşitliliğe sahiptir. Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan bu şehir dilsel anlamda “Ortadoğu’nun özeti” olarak da ifade edilebilir. Türk, Kürt, Arap, Süryani, Çeçen ve Ermenilerin yıllardır beraber yaşadığı bu şehirde etnisitelerin sayısı kadar dil çeşitliliği de bulunmaktadır. Farklı dillerin beraber yaşadığı ilde söz konusu dillerin etkileşimleri de kaçınılmazdır. Bu etkileşimlerin sonucu, birçok dil olayında görülmektedir. Bunlardan en dikkat çekenlerinden biri kod değişimleridir. Ana dili Arapça olan çok dilliler Türkçe ve Kürtçeden birçok sözcük ödünçlemişlerdir. Burada kod değişimleri tümce/tümcecik düzeyinde olduğu gibi Kürtçe, Türkçe bağımlı biçimbirimlerin Arapça bağımsız biçimbirimlerle kullanılması şeklinde de olabilmektedir. Burada temel dil Arapça, içe yerleşik dil de Türkçe ya da Kürtçe olmaktadır.

Yapılan araştırma Mardin’de ana dili Arapça olan çok dillileri “kod değişimleri” bağlamında ele almaktadır. Arapça sözce ve cümlelerdeki Türkçe ve Kürtçe kod değişimleri dilbilimsel ve toplumdilbilimsel çözümlemelerle ele alınmıştır. Araştırmada 32 denekten çeşitli veriler toplanmıştır. Matematiksel veriler kullanılmadığından niteliksel çözümlemelere başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çok dillilik, İki dillilik, Ödünçleme, Kod Değiştirimi, Biçimbirim, Temel Dil, İçe Yerleşik Dil

ABSTRACT

MULTILINGUALISM IN MARDIN AND CODE SWITCHINGS IN MULTILINGUALS WHOSE NATIVE LANGUAGE IS ARABIC

Şeyhmus ATAŞ

Turkish Language And Literature, Master Of Science

Supervisor: Asst. Prof. Şirvan KALSIN

September, 122 pages

Societies need a language to be able to continue their own relationship. Scientists interested in liberal arts apply language which is the most important indicator to understand mankind. They form conjectures about societies' past and future by examining language. Language including everything associated with human is the first reference in scientific researches.

Mardin which is one of the cities having multilingualism/bilingualism has a rich linguistic diversity. This city taking place in Southeast Anatolian of Turkey is mentioned as "Summery of Middle East" as well. There as many languages as there are ethnic groups in Mardin where Turkish, Kurdish, Syriac, Arab, Chechen and Armenian live together. Therefore interaction of these languages is inevitable in this city where the different languages live together. The result of these interactions is seen in a lot of linguistic attainments.

One of the most prominent is code switchings. Multilinguals whose main language is Arabic have borrowed a lot of words from Turkish and Kurdish. Code switchings can be in sentence/phrase., It also can be by using Turkish, Kurdish bound morpheme with Arabic free morpheme. Here is the main Language is Arabic, embedded language is turkish or Kurdish.

This research handled multilinguals whose main language is Arabic in "code switchings". It examined Turkish and Kurdish code switchings in Arabic with linguistic and sociolinguistic analyzes. Different datas were collected from 32 subject. Mathematical datas weren't used so qualitative analyzes were used.

Keywords: Multilingualism, Bilingualism, Borrowing, Code Switching, Morphem, Matrix Language, Embedded Language

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
TEZ İMZA SÜRKÜLERİ	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	xii
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Kuramsal Çerçeve.....	3
1.2. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi	7
1.3. Toplumdilbilimin Temel Kuramları	8
1.3.1. Eksiklik Kuramı (Deficit Hypothesis)	8
1.3.2. Ayrılık Kuramı (Difference Theory)	9
1.4. Toplumdilbilimin Konu Alanları	11
1.5. Türkiye'de Toplumdilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış	12
1.6. Çalışmanın Denenceleri	16
1.7. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	16
1.8. Çalışmanın Önemi ve Amacı	17
1.9. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler	17
1.10. Çalışma Sahası Olarak Mardin ve Yöresi.....	18
1.11. Mardin'de Etnisiteler ve Dillere Genel Bir Bakış	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL OLARAK ÇOK DİLLİLİK/İKİ DİLLİLİK VE KAVRAMLAR	25
2.1. Kuramsal Olarak Çok Dillilik/İki Dillilik.....	25
2.1.1. İki Dillilik Türleri	29

2.2. Dil Olayları	37
2.2.1. Dil Etkileşimleri (Language Contacts)	37
2.2.1.1. Dilsel Baskınlık (Language Dominance).....	40
2.2.1.1.1. Mardin Örneği.....	41
2.2.1.2. Dil Seçimi (Language Choice)	41
2.2.1.2.1.Mardin Örneği.....	43
2.2.1.3. Ödünçleme (Borrowing)	44
2.2.1.3.1. Mardin Örneği.....	45
2.2.1.4. Dil Aşınması (Language Attrition) ve Dil Ölümü (Language Death)	48
2.2.1.4.1. Mardin Örneği.....	51
2.2.2. Kod değiştirimi (Code Switching).....	52
2.2.2.1. Tümcedışı Kod Değiştirimleri (Extra-sentential Switching)	57
2.2.2.2. Tümceiçi Kod Değiştirimleri (İntra-sentential Switching).....	58
2.2.2.3. Tümcelerarası Kod Değiştirimi (İnter-sentential Switching)	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELER.....	62
3.1. Anadili Arapça Olanların Arapça Tümcelerde Yaptıkları Kod Değiştirimleri....	62
3.1.1. Türkçe Kod Değiştirimleri.....	62
3.1.1.1. Tümcedışı Kod Değiştirimleri	62
3.1.1.1.1. Ünlemleri İçeren Tümcedışı Kod Değiştirimleri	63
3.1.1.1.2. Doldurucuları İçeren Tümcedışı Kod Değiştirimleri.....	65
3.1.1.1.3. Deyimsel Anlatımlar/Kalıp Sözler İçeren Tümcedışı Kod Değiştirimleri	67
3.1.1.1.4. Aktarımları İçeren Tümcedışı Kod Değiştirimleri.....	68
3.1.1.2. Tümceiçi Kod Değiştirimleri	68
3.1.1.2.1. Adlar	69
3.1.1.2.3. Sıfatlar.....	72
3.1.1.2.3. Eylemsiler	74
3.1.1.3. Tümcelerarası Kod Değiştirimleri	76
3.1.1.3.1. Tümce Düzeyinde Kalıplaşmış İfadeler, Deyimler, Atasözleri	76

3.1.1.3.2. Yeni Baştan Üretilen Cümleler.....	82
3.1.2. Kürtçe Kod Değiştirimleri	83
3.1.2.1. Tümcedişı Kod Değiştirimleri	83
3.1.2.1.1. Ünlemleri İçeren Tümcedişı Kod Değiştirimleri	84
3.1.2.1.2. Aktarımları İçeren Tümcedişı Kod Değiştirimleri.....	85
3.1.2.2. Tümceiçi Kod Değiştirimleri	86
3.1.2.2.1.Adlar	86
3.1.2.2.2. Sıfatlar.....	88
3.1.2.3. Tümcelerarası Kod Değiştirimleri	89
3.1.2.3.1. Yeni Baştan Üretilen Cümleler.....	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ	90
4.1. Sonuçlar	90
5. KAYNAKÇA	92
6. EKLER	102
6.1. EK 1. Artuklu Zabıta Amirliği Noktası.....	102
6.2. EK 2. Artuklu Meydan Tahsilat Veznesi	102
6.3. EK 3. Artuklu Belediyesi	103
6.4. EK 4. Kızıltepe-Mardin Arası Toplu Taşıma Yapan Belediye Aracı	104
6.5. EK 5. Bir Giyim Mağazasının Astığı Yazı	104
6.6. EK 6. Bir İşyerinin Önünde Asılmış Yazı	105
6.7. EK 7. Günlüce Mahallesi	105
6.8. EK 8. Sandıklı Mahallesi	106
6.9. EK 9. Sağlık İşleri Daire Başkanlığı	106
6.10. EK 10. Kişi Listesi	107
6.11. EK 11. Etik Kurul Kararı	108

KISALTMALAR

Ar	: Arapça
BEL	: Belirtme Eki
BUL	:Bulunma Durum Eki
ÇIK	: Çıkma Durumu Eki
ÇOK	: Çokluk Eki
DHİK	: Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi
DUYZ	: Duyulan Geçmiş Zaman
EKF	: Ek Fiil
EMK	: Emir Kipi
GENZ	: Geniş Zaman
GÖRZ	: Görülen Geçmiş Zaman
İD	: İçe Yerleşik Dil
İLGİ	: İlgî Eki
İSTEK	: İstek Kipi
İYE	: İyelik Eki
KD	: Kod Değiştirimi
KK	: Kod Karıştırımı
Kr	: Kürtçe
ŞHİK	: Şimdiki Zamanın Hikayesi
ŞİMZ	: Şimdiki Zaman
ŞRTHİK	: Şart Kipinin Hikayesi
TD	: Temel Dil
TDÇ	: Temel Dil Çerçeve Modeli
TDK	: Türk Dil Kurumu
THY	: Türk Hava Yolları
Tr	: Türkçe
VAS	: Vasıta Durum Eki
YÖN	:Yönelme Durum Eki

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Aydın vd.(2000)'ye Göre 1927 Mardin ve Kazalarında Diller.....	22
Tablo 2.	Grosjean'a göre dil seçimini etkileyen faktörler	42
Tablo 3.	Mardin'de Çok Dillilerin Dil seçimleri: Arapça.....	43
Tablo 4.	Mardin'de Çok Dillilerin Dil Seçimleri: Kürtçe.....	44
Tablo 5.	Mardin'de Çok Dillilerin Dil Seçimleri: Türkçe	44
Tablo 6.	Kürtçeyi farklı tutumlara göre kullanım örnekleri	46
Tablo 7.	Kürtçede Türkçe fiil ödünçleme yapısı.....	47
Tablo 8.	Arapçada Türkçe Fiil Ödünçleme Yapısı	47
Tablo 9.	Biyolojik Ölüm Süreci	50
Tablo 10.	Dil Değişim Süreci.....	50
Tablo 11.	Çok Dillilerde Fiilimsilerin Tümceiçi KD'de Kullanımı.....	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Mardin İli Haritası (Çelik M. , 2011, s. 19)	19
Şekil 2.	Mardin İli Ana dili Haritası	23
Şekil 3.	İki Dillilik Türleri (Yılmaz M. Y., 2014, s. 1645-1646)	31
Şekil 4.	Eklemeli ve Eşgüdümlü İki Dillilerde Semantik Sistemler (Moradi, 2014, s. 109)	36
Şekil 5.	Kültür Haritası (Güvenç, 1999, s. 107)	38
Şekil 6.	Farklı Disiplinlere Göre Dil Etkileşimlerini Araştırma Gelenekleri (Muysken, 1984, s. 72)	39
Şekil 7.	Grosjean'a Göre Dil Modu Sürekliliği (Demiray, 2015, s. 28)	55
Şekil 8.	Temsili olarak iki dilli kod değiştirimlerinde dilbilgisi (Poplack, 1980, s. 615)	61

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

"Dil, çok değişik görünümler sunan, ancak bir soyutlama işlemiyle birbirinden ayrı olarak ele alınabilecek yönler içeren karmaşık bir bütün" (Vardar, 1998, s. 11) olup toplumsal ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlamak adına üretilmiş toplumsal bir uzlaşma sistemidir. Toplumsal bir kurum olarak insan gereksinimlerine bağlı oluşturulmuştur (Vendryes, 2001, s. 14). Varlıkbilime göre insanın en belirgin ayırıcı özelliklerinden biri olarak hem bir düşünce aracıdır, hem de düşüncenin anlatımı işlevini yerine getirmektedir. Dilin anlaşılmasıyla insan doğasının anlaşılması birbiriyle ilişkilidir (Külebi, 1997, s. 80). "Zihinsel dünya modelimizin oluşumundaki temel bileşenlerden biri olan dilin, aynı zamanda gerçekliği algılama ve tepkilerimiz üzerinde de önemli ölçüde etkileri bulunmaktadır." (Dilts, 2009, s. 19) Wittgenstein, bir dil tasarımı olan, bir yaşama biçimi tasarımı olduğunu ifade etmektedir. (Soykan, 2006, s. 1). Derinlemesine araştırmalar yapıldıkça, dil kavramının tanımı daha karmaşık hale gelmektedir (Fischer, 2010, s. 1). Görüldüğü gibi birçok bilim insanı dil üzerine görüş bildirmiş, bunlar da dilin çerçevesinin çizilmesine katkıda bulunmuştur.

Dilin kökeniyle ilgili tarih boyunca birçok soru sorulmuş ve farklı yorumlar yapılmıştır. Akarsu, dilin ne olduğunu ifade etmenin her dil bilgininin sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir. "Dil nedir, hangi varlık alanına girer, nesnelerle sözcükler arasında nasıl bir bağlantı vardır?" (Akarsu, 1998, s. 15) gibi sorular dilin kökü sorunsalını ortaya çıkarmaktadır. Dil ve varlığın kökü sorunu çok uzun bir geçmişe sahip olup, bu iki kavram bütünlük içerisinde durmaktadır. Sözcük, varlık için sadece bir simge ya da gösterge olmamakta onun bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Akarsu, 1998, s. 15). Varlıkla bütünleşmiş dil kavramının kökü ile ilgili önemli görüşlerden biri evrimsel görüştür. Dilbilim ile biyoloji arasındaki evrim yönündeki paralellikler dili de etkilemiş dil ile insan topluluklarının oluşumu arasında benzerlikler kurulmaya çalışılmıştır. Darwin, farklı dillerin ve farklı insan gruplarının insanlık tarihi boyunca aşamalı bir biçimde birlikte oluştuklarını düşünmektedir (Ruhlen, 2012, s. 167). Evrimsel sürece bağlı olarak homo sapiens sapiens yaklaşık 40 bin yıl önce ortaya çıkmış ve zamanla kusursuz dil sistematiğini oluşturmuştur. Sapiensten çok önce büyük insansı maymunlar olan hominidlerin dil sistemleri önem arz etmektedir. Taş aletler, son buzul çağı resimleri, oymalar ve kabartmaların da dönemin dilsel unsurları

olduğu düşünülürse dilin kökü sorununda evrim önemli saptamalar yapmaktadır (Türk, 1998, s. 529). Evrimin dışında dilin kökenini doğadaki seslerle ilişkilendiren düşünceler, dilin doğuşunda insanın şimşek çakması veya büyük yangınlar karşısında çaresiz kalması ile açığa çıkan iç duygularını gerekçe olarak göstermiştir. Buna paralel olarak ortaya çıkan ilk ürünlerin isimler ve ünlemler olduğu düşünülmektedir. Kutsal kitaplara bağlı olarak yapılan yorumlarda ise daha çok dilin ortaya çıkışıyla ilgili olaylardan bahsedilmiş, sistematik bilgiler verilmemiştir. Tevrat'a göre tüm varlıkların adlarını ilk insan koymuş ve bu isimler onun koyduğu gibi kalmış, bu isimlere göre ilk dil ortaya çıkmıştır. İncil ve Kur'an'daki görüşler de Tevrat'la benzerlik göstermektedir. Sözün varlıklardan önce oluşması ve Tanrı'nın insanlara öğrettiği dil sistemi anlayışı üç kutsal kitapta da egemendir (Aydar & Ulutaş, 2010, s. 679-696).

Dilin kökenini açıkladıktan sonra dili bilimsel bir düzlemde ele alan bilim dalı olarak dilbilimi açıklamak gerekmektedir. "Dilbilim genel olarak dil olayını ele alan, özel olarak da dilin çeşitli gerçekleştirmeleri sayılan doğal dillerin hem belli bir evredeki işleyiş düzenlerini, hem de çeşitli evreler arasındaki değişimlerini inceleyen bir insan bilimi." (Vardar, 1998, s. 21) olarak tanımlanmaktadır. Dilin modern ve doğrulanabilir yöntemlerle incelemesi çok eski dönemlere dayanmamaktadır. Aksan, yeryüzünde en eski dil çalışmalarını ve buna etki eden nedenleri şöyle ifade etmektedir:

Yeryüzünde dili ele alan çalışmaların bilinen en eskileri Eski Hint'e, Eski Yunan'a kadar uzanır. Dil konusuna ve dilin işlenmesine yönelmede başlıca iki etken rol oynamıştır. Bunlardan ilki, dindir. Dualara ve dinle ilgili metinlere gösterilen özenin dil çalışmalarını kamçıladığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, bir duanın yanlış okunması, yanlış değerlendirilmesi hiçbir dinde hoş karşılanan, doğru bulunan bir şey değildir. Kutsal kitapların, dine ilişkin metinlerin kuşaktan kuşağa doğru aktarılabilmesi için çaba harcanmaya başlanmış, birtakım yazım ve okuma kurallarının konmasına çalışılırken de dilbilgisi kavramları belirmiş, bunlar üzerinde durmak gerekmiştir (1995, s. 16).

Dil ve toplumun birbirinden ayrılamaz olgular olduğu, birçok toplumsal gerçekliğin dilin kodlarında barındığı önemli bir gerçekliktir. İnsanı diğer canlılardan farklı kılan bir özellik olarak dil, mantık dizgeleriyle kuruluşu ve toplumsal öğelerin varsıllığıyla bütünüyle insancıl bir olgudur. Toplum yapısındaki değişimler ve dalgalanmalar kendini senkronik bir biçimde dilde de göstermektedir (Vardar, 2001, s. 23). Dili referans alan toplumlar bu olgu üzerine kültürel sahalara oluşturmıştır. Bunun sonucunda uluslararası ilişkilerden özel ilişkilere kadar sosyal etkileşimin pek çok

katmanı dil aracılığıyla yürütülmekte, etkin kılınmakta ve güçlendirilmektedir (Fischer, 2010, s. 173). Dil ve toplum arasındaki nedensellik bağı dilbilimin çalışma sahasını hem genelde hem de özelde belirlemiştir. Bu anlamda özelde bu alanı inceleme açısından toplumdilbilim karşımıza çıkmaktadır. Toplumdilbilim, literatürde farklı adlarla yer almıştır. Bunlardan bir kısmı sosyolengüistik, sosyolinguistik, toplumsal dilbilim, dilsel toplumbilim ve toplumbilimsel dilbilimdir. Kavramın kullanılışı, Fransızcada *sociolinguistique*, İngilizcede *sociolinguistics*, Almancada *soziolinguistik* olarak kendini göstermiştir (Güven, 2015, s. 1).

Toplumdilbilimi, dilbilim ve toplumbilimin basit bir birleşimine indirgemek yanlış bir yöntem olacaktır. Çünkü toplumdilbilimde dilbilimsel unsurlar baskın unsur olarak karşımıza çıkmakta, dilin toplumsal değişkenlerle ilişkisi açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

"Dilbilim yeni bir daldır, ama dil insanlıkla yaşıttır. Bu nedenle, değişik açılardan da olsa, dil sorunlarıyla dilbilim öncesi dönemlerde de yoğun biçimde uğraşılmıştır." (Vardar, 1998, s. 22). Saussure'e (1998, s. 31) göre dillerin yaşam koşulları ancak 1870 yılına doğru araştırılmaya başlanmış olup dilleri birbirine bağlayan benzerliklerin dil olayının değişik yönlerinden yalnızca biri olduğu, karşılaştırmanın geçmişteki olguları yeniden ortaya çıkarmaya yarayan bir araçtan, bir yöntemden başka bir şey olmadığı görülmüştür.

Vardar (1998, s. 15) dilin hem bireylerle özdeşleştiğini, hem de onların üstünde ve dışında yer aldığını, öznel gerçekliğinin yanı sıra bireyi zorlayıcı nesnel bir gerçeklik de taşıdığını ifade etmektedir. İnsana ait birçok olguda olduğu gibi dilde de değişimler mümkündür. "Toplumsal alandaki her şey dilde de anlatım bulduğu için onu sürekli değişken kılmakta" (İmer, 1990, s. 9), toplumun nihai mimarisi ve yeniden biçimlendirilmesi dille ölçülmektedir (Fischer, 2010, s. 173).

Dil ve toplum, nedensellik ilişkisi yoğun olan alanlardır. Toplumdilbilim, dil ile toplum arasındaki nedensellik ilişkisini ve etkileşimi belirli bir sistematikte inceleyen disiplindir. Vardar, toplumdilbilimi "Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle de bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal." (2002, s. 196) olarak tanımlamaktadır. Toplumdilbilim "İnsan dilini, toplumsal etkenler

bakımından inceleyen bir ara daldır.” (İşisağ, 2009, s. 280). Fishman'ın "Kim kiminle hangi dili nasıl ve ne zaman, hangi sosyal durumda, hangi niyet ve sebeple konuşuyor?" (Dağabakan, 2012, s. 89) soruları toplumdilbilimin amacını özetlemektedir.

Dünyada felsefede olduğu gibi dilbilimde de Antik Yunan uygarlığı önemli aşamalar kaydetmiştir. Benveniste, Aristoteles rönesansında dilin gözlem konusu değil, düşünsel kurgu konusu olduğunu, hiç kimsenin ne kendisi için inceleme ve betimlemeyi, ne de Yunan ya da Latin dilbilgisinde oluşturulmuş ulamların genel geçerliği olup olmadığını incelemeyi düşündüğünü ifade etmiş bu tutumun XVIII. yüzyıla kadar pek değişmediğini dile getirmiştir (1995, s. 25).

Sanskritçenin bulunmasıyla dilbilim tarihinde önemli bir süreç başlamış, diller arası akrabalıklar ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durum tarihsel dilbilimin öneminin artmasına neden olmuştur. Benveniste tarihsel dilbiliminin cevap arayamadığı soruları şöyle ifade etmektedir: “Dil olgusunun öz niteliği nedir? Dil gerçekliği nedir? Bu gerçekliğin yalnızca değişimden oluştuğu doğru mudur? O zaman değişirken nasıl aynı kalabiliyor? Dil nasıl işliyor ve seslerle anlam arasında ne tür bir bağıntı var?” (1995, s. 25-26). Tarihsel dilbilim bu sorulara cevap bulamadığından dilbilimde başka yollara başvurulmuştur. Dilbilimciler yazı dili olmayan Amerikan dillerine ilgi duymaya başlamış; fakat Hint-Avrupa dillerinde kullanılan yöntemlerin bu dillerde uygulanamayacağını anlamışlardır. Tarihsel açıdan karmaşık tanımlar ve betimlemesi olanaksız durumlar ortaya çıkmıştır (1995, s. 25-26).

Saussure'nin *Genel Dilbilim Dersleri* (1916) ve kuramsal tartışmaların aracılığıyla yeni bir dil kavramı ortaya çıkmış, dilbilimciler daha bilinçli hareket etmeye başlamışlardır (Benveniste, 1995, s. 26). "Uygun bir yöntemle güncel dil gerçekliğini incelemek ve betimlemek, eş süremlili olması gereken betimlemeye hiçbir kuramsal ya da tarihsel ön varsayım karıştırmamak ve dili kendi biçimsel öğelerinde çözümlemek" (Benveniste, 1995, s. 26) gibi tutumlar geliştirilmiştir. Bu şekilde dilbilim; sadece dillerin kökeni, dil evrimi ya da dil felsefesi gibi klasik konuları incelemekle kalmamış günümüz modern dilbilim anlayışına doğru ilkeler belirlenmeye başlanmıştır. Daha sistemli, dilin iç yapısına dönük, ön yargı barındırmayan bilimsel yaklaşımlar benimsenmiştir. Saussure'yle beraber dilbilimsel gerçeklik, kendi dizgesi içerisinde ve dizgenin içerisinde yer alan sebeplere göre incelenmeye başlanmıştır. "Dilbilimin konusunu belirlemeye özel bir önem veren Saussure, toplumsal nitelikli dille kişisel özellikli söz ayrımından kalkmış ve dizge görünümü sunan toplumsal dili biricik inceleme konusu olarak belirlemiştir." (Vardar, 1998, s. 31). Dilbilimi en çok etkileyen

bakış açılarından biri olan Saussure bakış açısı, dilin tarihsel boyut içermemesi ve eş süremlili bir yapı olması ile simgesel niceliğinin farkındalığına varmış olması olarak gösterilmektedir (Benveniste, 1995, s. 13). Dil, toplumları tanımak için yararlı bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Saussure, yirminci yüzyılın başında geriye baktığında bilginlerin ulusal tarihlerini yazmada değişikliğe gittiklerini görmüş; bunun dile de yansıdığını belirterek dilin toplumun psikolojik özelliklerini yansıttığını göstermiştir (Bozgöz, 2004, s. 282).

Dil ve toplum ilişkisi 18. ve 19. yüzyıllardan beri düşünce konusu olmuş, o yıllarda Humboldt, dildeki gelişmeleri kültürel alandaki gelişmelere bağlamıştır (İmer, 1990, s. 9). Locke ise Tanrı'nın insanı toplumsal bir varlık olarak yarattığını ona hem kendi türünden varlıklarla yaşama eğitimi verdiğini hem de toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı olarak dili verdiğini ifade etmiş (Ergat, 2008, s. 15) dil ve toplum ilişkisini tanrısal nedenlerle açıklamıştır. Görüldüğü gibi dil ve toplum ilişkisi söz konusu olduğunda farklı yorumlarla bu konu zenginleşmektedir.

Toplumsal alandaki gelişmeler de birbiriyle ilintili olduğundan herhangi bir alanda olan gelişme diğer gelişmeyi de hızlı bir şekilde etkileyebilmektedir. Bu anlamda disiplinler birbirinden mutlak bir şekilde bağımsız değildir. Toplumsal alanda meydana gelen göç, savaş, ekonomi, aile, ticaret, bankacılık, eğitim, tıp vs. alanlarda meydana gelen gelişmeler dili de etkilemektedir. İnsanın toplumsal bir varlık olması nedeniyle dil kullanımının betimlenebilen unsurları toplumdilbilimin çalışma alanının içerisine girmekte ve İmer'e (1990, s. 9) göre "Toplumsal alandaki her şey dilde de karşılık bulduğu için onu sürekli değişken kılmaktadır". Düşünce ve bilincin gelişimi dilin anlamsal işleyişi ve toplumla bütünleşmesiyle paraleldir (Benveniste, 1995, s. 204).

Önemli dilbilimciler dil ve toplum arasındaki ilişkiye kullandıkları ayrımlarla değinmişlerdir. Saussure, yapısalcılığı ortaya atarken dil-söz ayrımıyla aslında dil ve toplum ilişkisinde çok önemli bir ayrıntıyı ortaya çıkarmıştır. Saussure, karmaşık olan *dilyetisi* (Fr.Langage) içinde *dil*(Fr. Langue) ile *söz* (Fr.Parole) birbirinden ayırt etmekte (İmer, Dil ve Toplum, 1990, s. 10), dil yetisinin hem bireysel bir yanı, hem de toplumsal bir yanı olduğunu düşünmektedir (Saussure, 1998, s. 37). Eğer kelime gerçek bir gereksinim karşılığı değilse, kişisel söz sınırını aşarak toplumsal nitelikli dil bölgesine girememektedir (Vardar, 2001, s. 24). Dil-söz ayrımıyla beraber dildeki bireysellik-toplumsallık boyutu belirginleşmiştir. Dilbiliminde böylece yöntemsel değişim yaşanmış, daha sonra farklı dilbilimsel teorilerin önü açılmıştır. Saussure'ün teorilerinden yıllar sonra dile farklı bir bakış açısı da Chomsky tarafından

kazandırılmıştır. Chomsky'nin *üretici-dönüşümsel dilbilgisi* teorisi dilbilim sahasında ortaya çıkmıştır. Bu anlayışta *edinç* (*İng. Competence*) ve *edim*(*İng. Performance*) kavramları teorinin merkezinde yer almaktadır."Üretici dilbilgisi Chomsky'nin dilbilgisel cümle oluşturacak yapıların kombinasyonlarını veren dizileri tahmin etmeye çalışan söz dizim yaklaşımıdır." (Müldür, 2016, s. 62). Chomsky'e göre insanın fizyolojik yapısı ve doğuştan gelen yetenekleri, dil öğrenmede ve dil seslerini çıkarmada yatkınlık sağlamakta; ayrıca insanları, tüm dillerde olduğu gibi belirli evrensel bilgilerle var ederek bu bilgileri bir topluluğun içinde açığa çıkarmayı sağlamaktadır (Külebi, 1997, s. 76-81).

20. yüzyıldan itibaren birçok bilim alanında olduğu gibi dilbilimde de alanlar arasılık önem kazanmıştır. Dilbilimle ilgilenen bazı bilim insanlarının farklı disiplinlerden geldiği görülebilmektedir. Toplumdilbilimle ilgili önemli çalışmalar yapan Bernstein bir sosyolog, Sapir bir etnolog, Whorf ise bir kimya mühendisidir. Alan tüm disiplinlerin bulgularına ihtiyaç duyabilmektedir. Sosyoloji, psikoloji, pedagoji, bilişim, istatistik, antropoloji ve hukuk gibi alanlardan yararlanmaktadır. Bu anlamda toplumdilbilim, ruhdilbilim, budundilbilim, insandilbilim, bedendilbilim, edimdilbilim, bilgisayarlı dilbilim, tarihseldilbilim, metindilbilimi, klinikdilbilim, bütüncedilbilim, adlildilbilim, betimseldilbilim, nörodilbilim, hukukdilbilim, bilişseldilbilim, medyadilbilim, avrolinguistik, interlinguistik, niceldilbilim, paleolinguistik gibi alanlar dilbilimin araştırma alanları arasında önem kazanmaya başlamışlardır. Bu anlamda "dilbilim, tıpkı araştırmakta olduğu diller gibi sürekli olarak evrim geçirmekte" (Fischer, 2010, s. 171), bu değişim sürecinde farklı bilim dallarıyla önemli etkileşimlerde bulunabilmektedir.

Toplumdilbilimle ilgili çalışmaların dünyada hızla artmasına rağmen toplum ve dil arasındaki karmaşık ve derinlikli ilişkilerin incelenmesinin zor olmasından dolayı sınırları henüz belirlenememiştir. Bu sorunu ortadan kaldırmak adına toplumsal olguların araştırma sahası ve içeriği genişletilmelidir. Son yıllarda alana ilişkin çalışmaların sayısında bir artış gözlemlenmekte, dilbilim çalışmalarına önemli katkılar yapılacağı düşünülmektedir. Toplumdilbilim, sunduğu çalışma sahası açısından dilbilimcilere ve bu alana ilgi duyanlara keyifli süreçler yaşatmaya aday, alanlar arası bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi

Dil ve toplum, dilin toplumsal kullanımları, toplumsal yönüyle dil ya da dilin işlevselliği gibi konular tarihin birçok döneminde tartışma konusu olmuştur. Özellikle Antik Yunan döneminde bu konular üzerine derin tartışmalar başlatılmış; fakat konu felsefi boyutuyla sınırlı kalmıştır. Toplumdilbilim yakın bir döneme kadar birçok bilim dalı gibi bağımsız olarak incelenememiştir.

19. yüzyılda dilbilimci Antoine Meillet, dil ve toplum arasındaki ilişkiye çok kez değinmiş; fakat teknolojik olanakların yetersiz olması çalışmaların verimini azaltmıştır. Toplumdilbilim kavramının ilk olarak nerede kullanıldığıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. “Amerikan dilbilimciler, ‘*sociolinguistics*’ terimini tarihte ilk kez Haver C. Currie’nin 1952 yılında yazdığı bir makalede kullandığını ifade ederken, ‘dil sosyolojisi’ kavramının yirmili yıllarda Almanya’da, aynı şekilde ‘sosyal dilbilim’ kavramının ise yine yirmili yıllarda Sovyetler Birliği’nde kullanıldığını dile getirenler de bulunmaktadır.” (Dağabakan, 2012, s. 89). Dittmar’a göre birçok farklı görüş olmasına rağmen II. Dünya Savaşından sonra toplumdilbilimin başlangıcı 1953 yılı olarak kabul görmüş ve bu kavram Amerikan bilim adamları tarafından bilimsel literatürde kullanılmıştır (Dağabakan, 2012, s. 89). Demirci (2005, s. 80), Le Page’e göre terimin ilk kullanımına Oxford English Dictionary Supplement’ta (1986) rastlandığını, sözlükte verilen bilgilere göre ise terimin ilk kez Nida tarafından 1949’ta yazılan *Morfoloji* kitabının ikinci baskısında kullanıldığını; ancak bir bilim dalı olarak ilk kez 1939’da Hudson’un *Hindistan’da toplumsal dilbilimi* adlı makalesinde kullanıldığını ifade etmektedir.

Toplumdilbilimin gelişimi eğitim politikalarına dayanmaktadır. Güven, toplumdilbilim çalışmalarının dayandığı ve temeli olan çalışmaların Kuzey Amerika’da yaşayan insanların konuştuğu standart İngilizceyle, zencilerin konuştuğu dil arasındaki farklılıklardan doğan sorunları çözme uğraşı olduğunu söylemektedir (2012, s. 56). İki toplum arasındaki dilsel farklılıklar toplumdilbilim çalışmalarında önemli yer edinmiştir.

Etnolog Sapir, 20. yüzyılın başlarında dilleri toplumsal açıdan inceleyerek toplumdilbilim açısından önemli bir ekolün başlatıcısı olmuş, öğrencisi Whorf ile Kızılderili dillerinin davranışsal boyutunu inceleyerek “Linguistic Determinism” (Dilsel Görecelik) kavramını toplumdilbilime kazandırmış, bu kavram kimi kaynaklarda

kavramı üretenlerin adını almış ve Sapir-Whorf hipotezi olarak literatüre geçmiştir (Güven, 2012, s. 56).

Fransa'da toplumbilim çalışmaları toplumsal katmanlar üzerinden yürütülmüş “1980’lerde Martinet’in öğrencisi Ruth Reichstein, hangi geniz fonemlerinin anlam ayırımına neden olduğuna değin Paris’te kantitatif bir araştırma yapmış ve yüksek katmanın oturduğu kesimde bu geniz fonemlerinin hala anlam ayırt edici niteliği ile kullanıldığını saptamıştır.” (Selen, 2001, s. 5)

Toplumdilbilim çalışmaları teknolojik gelişmelerin de katkısıyla bilim dünyasında daha geniş bir alan bulmuştur. Günümüzde bu çalışmalar hızla artmakta ve bilime önemli katkılarda bulunmaktadır.

1.3. Toplumdilbilimin Temel Kuramları

1.3.1. Eksiklik Kuramı (Deficit Hypothesis)

Toplumdilbilimin gelişiminde eksiklik kuramı önemli bir yere sahiptir. İngiliz sosyolog Bernstein'ın ortaya attığı bu kuramda, dil kullanımının toplumsal gruplara göre değiştiği, alt katman üyelerinin orta katman üyelerine göre daha eksik ve yetersiz dil kullanımına sahip olduğu tezi savunulmaktadır. İnsanların toplumsal durumlarıyla dilsel alışkanlıkları arasında ilişki olduğu dilsel davranışları gözlenerek tespit edilmiştir (Toklu, 2003, s. 144).

Kuramın merkezinde yer alan eksiklik kavramı dilbilimsel tartışmalarda önem oluşturmaktadır. Kavram “orta katman konuşucularıyla aynı toplumsal başarıya sahip olmak için alt katman konuşucularında eksik olan dilsel nitelikler olarak açıklanmaktadır.” (İmer, 1990, s. 21). Bernstein, ders verirken öğrenciler arasında başarı düzeylerindeki farkı tespit etmek adına yaptığı çalışmada başarı farklılıklarının zeka düzeylerinden değil, dilsel farklılıklardan kaynaklandığını savunmuştur (Güven, 2012, s. 59).

Eksiklik kuramında dar kod ve geniş kod olmak üzere iki temel kavramdan bahsetmek mümkündür:

Bernstein daha önceki çalışmalarında düşük sosyal değişkenliğe; kapalı, geleneksel, sabit cinsiyet rolleri olan ve katı kanılara sahip olarak tanıttığı alt katmanın dilini *dar kod*; kurallı dil olarak tanımladığı ve daha karmaşık, tahmin edilemez sözceler barındıran, soyut ve *düzensiz* (entropic) bir iletişim düzeneğine sahip olduğunu söylediği orta katmanın dilini *geniş kod* olarak değiştirmiştir (Sebzecioğlu & Özgür, 2015, s. 78).

Dağabakan'ın Bernstein'dan aktardığına göre, dilsel ifade yeteneği ile fiziki sosyal oluşum arasında bir bağımlılık ilgisinin varlığını iddia eden Sapir ve Wolf ile bağlantılı olarak, insanların sosyal kökenleri ile dilsel alışkanlıkları arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşünülmektedir. (2012, s. 90). Ona göre bir dil, toplumundaki sosyo-ekonomik tabakalar farklı dilsel davranışları ve buna bağlı olarak dilsel kodları oluşturmaktadır.

Orta tabakanın dili olan geniş kodun daha üst bilişsel becerilerle sunulduğu Bernstein'in ayrımı toplumsallaşmaya dayalı farklılıklarla bağıntılıdır. Bernstein'in duygusal önermeler kurmanın daha basit bir düşünme biçimi ile ilintili olduğu görüşü eleştirilmiştir (Toklu, 2003, s. 146). Eksiklik kuramında vurgunun mantık üzerine değil, duygusallık üzerine yapılması söz konusudur (Sarışık, 2015, s. 303).

Basil Bernstein'ın kuramı birçok bilim insanını bu yönde araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Gerek Avrupa'da, gerekse Amerika'da bu kuramı destekleyen bilim insanları olduğu gibi eleştirenler de olmuş; kuram birçok bilim insanınca yetersiz bulunmuştur (Dağabakan, 2012, s. 93).

1.3.2. Ayrılık Kuramı (Difference Theory)

Amerikalı dilbilimci Labov, Bernstein'le beraber toplumdilbilimde çok önemli çalışmalar yapmıştır. Labov, Bernstein'in Eksiklik Kuramını eleştirerek farklı bir kuram oluşturmuş ve toplumdilbilimde ayrılık kuramı olarak bilinecek görüşleriyle bilim dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

New York ve Philadelphia şehirlerinde dil değişimleri ve dil türleri üzerine çalışmalar yapan Labov, 1960'lı yıllarda yaptığı deneysel çalışmalarla eksiklik kuramını eleştirmiştir. Labov'un eleştirilerinin başında Bernstein'in çocukların başarısızlığında eksiklik olarak yorumladığı durumun aslında eksiklik olarak yorumlanamayacağı dilsel durumların kendi içerisinde bir dizge teşkil ettiği tespiti yer almaktadır (Bostancı, 2008, s. 140). “Başta Labov olmak üzere, Stewart, Bailey, Baratz ve Wolfram gibi ‘ayrılık kuramı’ savunucuları, ‘daha iyi’ ya da ‘daha kötü’ gibi ayrımların, dil kullanımında yapılamayacağını, ‘eksiksiz/yeterli’ ya da ‘eksiği olan/yetersiz’ dil türlerinin olamayacağını savunmuşlardır.” (Bostancı, 2008, s. 140)

Günümüzde var olan tüm diller kendi içerisinde belirli kullanım dizgelerine ayrılmıştır. Toplum bireylerinin bölgesel yerleşim, yaş, eğitim, meslek, cinsiyet vb. açılardan birbirinden farklı özellikleri farklı dil kullanımlarını gerekli kılmaktadır. (Dağabakan, 2012, s. 94). Bu farklı dil kullanımları zaman içerisinde sistemli dil

yapılarına dönüşerek varyeteleri(değişke) oluşturmuşlardır. Dilin, kendi içindeki bu çeşitliliği, türlere ayrılarak belirtilmektedir. Bu ayrımdaki en önemli sosyal değişkenler Harden'e göre şöyle sıralanmaktadır (Dağabakan, 2012, s. 96):

1. Coğrafya,
2. Toplumsal tabaka,
3. Yaş,
4. Cinsiyet,
5. İletişim durumu,
6. Rol

Bu değişkenlere bağlı olarak oluşabilecek dil çeşitlerini ise İmer (1990, s. 44), Dittmar'dan şöyle aktarmıştır:

1. Ölçünlü (Standard-Varietäten)
2. Bölgesel (Regionale Varietäten)
3. Toplumsal (Soziale Varietäten)
4. İşlevsel (Funktionale Varietäten)

Ölçünlü dil (Standard Language), Vardar tarafından "Çeşitli yerel ya da toplumsal değişkenliklerin dışında kalan ve dilsel bir topluluğun ortak paydası olarak görülen dil." (2002, s. 153) olarak tanımlanmaktadır. Ölçünlü dilin toplumun tüm bireyleri tarafından ortak ihtiyaçları karşılama adına öğrenilmesi gereken dil çeşidi olduğu da söylenebilir. Resmi dil ya da standart dil olarak da bilinen ölçünlü dil, genel olarak eğitim yoluyla öğrenilir ve öğrenenlere önemli ayrıcalıklar sağlar (İmer, 1987, s. 228).

Bölgesel dil (Dialect), İmer'e göre bölgesel kullanımlar (diyalektler) olarak incelenmektedir. Bunlar belirli bölgelerde ya da yerleşim alanlarında oluşmuştur. Doğu Anadolu ağızları, Orta Anadolu ağızları vb. ölçünlü Türkçe içindeki bölgesel kullanımlardır (1990, s. 47).

Toplumsal Dil (Sociolect), toplumsal kullanım ya da sosyolekt olarak da ifade edilmektedir (İmer, 1987, s. 223). Belirli bir meslek grubu, yaş, çıkar, akrabalık, eğitim ya da siyasi görüş mensuplarının dil kullanımlarıdır.

İşlevsel Dil (functional variety), "bir dilin çeşitli değişkelerinin işlevsel olarak, bir başka deyişle yere ve duruma göre kullanımı" (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 161) olarak ifade edilmektedir. "Konuşurlar toplumsal bağlam içinde statüye, role, yaşa, cinsiyete, eğitime, mesleğe vb. göre kullanacakları değişkeyi ve biçemi seçmektedirler. Ruhsal etkenler de değişke ve biçimin seçimini belirlemektedir." (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 162).

Ayrılık kuramı dilsel farklılıkları ölçüt olarak kabul etmemiştir. Dilsel farklılıkları tespit etmek için yapılmış olan sınavların yetersiz olacağını öne sürmüştür. Çünkü yapılan sınavlar geniş kod kullanıcılarına göre düzenlenmiştir. Ayrılık kuramını savunan dilbilimciler de toplumsal tabakaların dil kullanımını düzenlediğini düşünmekte fakat bunların ayrılık değil kendi içinde dizge olduğunu belirtmektedirler (Sebzecioğlu & Özgür, 2015, s. 79).

1.4. Toplumdilbilimin Konu Alanları

Toplumdilbilimin inceleme alanlarını Güven (2012, s. 58), Tercanlıoğlu'ndan şöyle aktarmıştır:

- Dil ilişkisi (language contact): ödünç alma (borrowing), çok dillilik (multilingualism), bir toplumda iki dil kullanılması durumu/iki dillilik (diglossia), ilişki dilleri (pidgins), kreoller (creoles), geçer dil (lingua franca), kod değiştirimi (code-switching)
 - Diyalekt (dialects), standartlar (standarts), sosyolekt (sociolects), isoglosses
 - Dil ve eğitim (language and education)
 - Geniş ve dar kodlar (elaborated and restricted codes)
 - Dil siyaseti (language policy)
 - Erkek ve kadın dili (male and female language)
 - Dil ve kültür (language and culture), dil, kültür ve düşünce (language, culture and thought, Dilsel gerekircilik/kültürel izafiyet ve Sapir-Whorf hipotezi (linguistic determinism and the Sapir-Whorf hypothesis)
 - Dilsel ve toplumsal eşitsizlik (linguistic and social inequality), davranışsal dil çalışmaları (attitudinal language studies), dilsel önyargılar (linguistic prejudice).
- Toplumdilbilimin inceleme alanları olarak gösterilebilir.

Tercanlioğlu'nun inceleme alanlarına ek olarak Güven (2012, s. 58) şunları vermiştir:

- İdyolekt (idiolects)
- Sabir, argo (argot), jargon
- Dil normu
- Dil engelleri
- Dil planlamaları/düzenlemeleri
- Dil devrimleri
- Dil yasakları
- Dil standartlaştırması
- Diller arası ve dil içi girişim
- Dil ve kimlik
- Esperanto (yapay dil)
- Bildirişimsel edinç vb.

Toplumdilbilimin konu alanları bu kavramlarla sınırlı kalmamakta; gelişen, değişen global dünyada farklı zaman dilimlerinde farklı kavramlar toplumdilbilimin konusu olabilmektedir. Dinamik bir alan olarak toplumdilbilim, yapılan birçok çalışmayla beraber yeni konu alanlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Türkiye'de Toplumdilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış

İmer, dillerin eski durumlarını koruyamadıklarını; İbranice, Latince ve Türkiye Türkçesinin dahi sürekli değişim içerisinde olduklarını düşünmektedir (1976, s. 11). Dilbilimciler değişme ve gelişme konusunda değişme terimini daha çok ele almışlar, bu anlamda ses, anlam, yapı ve sözdizimi değişimleriyle ilgilenmişlerdir (İmer, 1976, s. 11). Bilindiği gibi diller değişmekte, dönüşmekte ve bu değişim-dönüşümler kendini göstermektedir.

Toplumun herhangi bir alanında olan gelişmeler diğer alanlara da etki etmektedir. Toplumda kültür, siyaset, ekonomi, eğitim gibi gelişmelerden en hızlı etkilenen öğelerden biri de dildir. Herakleitos'un "Evrende değişmeyen tek şey değişimin kendisidir." sözü insana özgü her gerçeklikte olduğu gibi dilde de değişimin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber toplumun her alanında yenilikler başlamış ve hızla artmıştır. Eğitim, ekonomi, siyaset alanındaki birçok devrim kaçınılmaz olarak dili de etkilemiş; TDK, Harf Devrimi gibi gelişmeler dilde birtakım zorunlu değişimleri sağlamıştır. Ülke bu anlamda toplumdilbilimin de çalışma alanı olan dil planlamasına (language planning) gitmiştir.

1974 yılında Tahsin Yılmaz, farklı sosyoekonomik gruplara mensup olan öğrencilerin gösterdikleri dil yapılarının bu öğrencilerin okul başarılarını nasıl belirlediğini göstermek amacıyla *“Dil Eğitiminde Eşitsizliğin Kaynaklarından Biri Olarak Dil Yapısının Okul Başarısındaki Rolü”* adlı eğitimbilim ve toplumdilbilim temelli bir çalışma yapmış; konuyu toplumsal katmanlara göre ele almış, toplumsallaşma sürecinin dil yapısını etkilediğini ortaya koymuştur (Şengül, 2009, s. 2173).

Büyükkantarcıoğlu (1992, s. 227-237), yaptığı çalışmada farklı sosyal yapılardan gelen öğrencilerin dil kullanımlarının farklı olduğunu ve bunların sosyoekonomik ve sosyokültürel özelliklerinin dilsel kullanımlarını etkilediğini ifade etmiştir.

Birçok araştırmasında toplumdilbilim sorunlarını konu alan İmer'in bu alanda yaptığı *‘Dil Değişmesinde Toplumsal ve Kültürel Etkenlerin Önemi’* (1981) adlı makalesinde dilin toplum ve kültüre bağlı olarak sürekli değişim içerisinde olan olgularından bahsetmiş; dil, ses, biçim, sözdizimi ve anlam alanlarında uzun yıllar gerektiren değişimlerin yaşandığı, sözvarlığındaki gelişmelerin ise sürekli olduğunu söylemiştir. Toplumsal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak meydana gelen dil devrimleriyle dil planlamalarının farklı şeyler olmadıklarını belirtmiştir. (Nazlı, 2013, s. 43) *“Toplumdilbilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri”* adlı çalışmada ise Chomsky ve Saussure'den farklı olarak dilin toplumdan bağımsız düşünülemeyeceği ve bağdaşık yapısının olmadığını belirtmiştir. (Nazlı, 2013, s. 43).

König'in yaptığı *“Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı”* adlı çalışmada toplumsal değer yargıları ve cinse bağlı rol beklentilerinin kadın ve erkeğin dilinin biçimlenmesinde etkili olduğu, dilde kadın ve erkeğe ilişkin sözcük ve deyimlerin de bu yargıları yansıttığı, bu yargı ve beklentilerin salt dili değil, kadın ve erkeğin davranışlarının tümünü, giyim biçimlerini, seçecekleri meslekleri dahil önemli ölçüde etkilediği saptanmıştır. König, kadın ve erkekler arasında dil kullanımıyla ilgili araştırmalarda kadınların dilinin erkeklerin dilinden farklı olduğu savını erkek dilinin norm olarak kabul edilmesine ve kadın dilinin bu nomlardan sapmasına dayandığını

düşünmektedir (1992, s. 34). Dilde cinsiyetçiliğe karşı çıkan kadın hareketleri taraftarları kadın ve erkeğin toplumda etkin olduğunu düşünmektedirler. Kadın ve erkeğin dil kullanım biçimleri farklı olup dil kullanımlarına dildeki değişkenlik kavramı üzerinden bakmak gerekmektedir. (König, 1992, s. 12). Çalışma, kadın-erkek dil kullanımında toplumdilbilimsel açıdan farklı bir bakış açısı getirmiştir.

İmer, *Toplumsal Süreçlerin Dile Yansıması*(1995) adlı makalede Türkçede kalın ünlülerle beraber kullanılan –l’yi ince söyleme eğilimini belirleme amacıyla farklı yaş, cinsiyet, öğrenim gruplarına farklı metin ve sözcük listelerini okutmuştur. (Nazlı, 2013, s. 44).

Kocaer'in yaptığı çalışmada argo ve küfür kullanımının eğitim, yaş, cinsiyet gibi değişkenlere bağlı olarak nasıl değiştiği araştırılmıştır. Araştırmanın sonunda argo kullanımının erkeklerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir (2006, s. 98).

Toplumdilbilime katkısı bağlamında dil antropolojisi alanında Cengiz'in yüksek lisans çalışması ülkemizde yapılan önemli çalışmalardandır. "*Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay' da İki Dillilik*" adlı çalışmada iki dillilik, dil ölmesi, dil seçimi, dil-kültür ilişkisi, çok dillilik, çok kültürlülük, dil içi dünya görüşü gibi kavramlar Hatay'da konuşulan Arapça-Türkçe bağlamında araştırılmıştır. Bunun sonucunda belirtilen kavramların avantajları ya da dezavantajları belirtilmiştir. Araştırmada 25 farklı kişiyle görüşme yapılmıştır (Cengiz, 2006, s. ii).

Dağabakan'ın, yaptığı çalışmada kadın ve erkek dili farklılıklarına değinilmiş, Türk ve Alman toplumlarında kadın ve erkek dili farklılıkları karşılaştırılmıştır. Bu toplumların kadın ve erkek diline bakış açısının aynı olduğu, kadın dilinin her iki toplumda da benzerlikler gösterdiği dile getirmiştir. Araştırmada erkeklere göre daha alıngan olan kadınların bu özelliklerini dilde de gösterdikleri ifade edilmiştir. Erkek ve kadına yüklenen toplumsal cinsiyetin onların diline ve dilsel davranışlarına etki edişi gösterilmiştir. Araştırmanın sonunda her iki toplumda da kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal rolün de pek fazla farklılık göstermediği dile getirilerek toplumbilimsel bir bulguya da yer verilmiştir (Dağabakan, 2012, s. 87-106).

"*Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller ve Türkçe ile Etkileşimleri*" adlı makalesiyle Gökdağ, Hemşince, Lazca, Ermenice, Rumca, Gürcüce gibi dillerin birbiriyle nasıl ilişki içerisinde olduğu toplumdilbilimsel olarak değerlendirilmiş ve bu dillerin geleceğiyle ilgili yorumlarda bulunulmuştur. Çalışmanın özet kısmını Gökdağ'ın ifadeleriyle ele alırsak:

Karadeniz Bölgesinin doğu kesimlerinde konuşulan Rumca ile Ermenicenin bir kolu olan Hemşince; Hint-Avrupa dilleri grubuna; Gürcüce ve Lazca ise Kafkas dil grubuna dâhildir. Trabzon'un bazı köylerinde konuşulan Rumcanın yakın zamanda artık konuşurunun kalmayacağı öngörülmektedir. Türkçe başta olmak üzere Lazca ve Farsçanın bölgede konuşulan Rumca üzerinde etkilerinin olduğu söz varlığından anlaşılmaktadır. Konuşma dilinde cümlelerde geçen söz varlığının neredeyse yarısı Türkçedir. Lazcayı anadil olarak öğrenenlerin sayısı gittikçe azalıp yok olma sürecine girmiştir. Özellikle iletişim ve bilişim teknolojisinin gelişip köylere kadar girmesi dil kullanımının alanını çok daraltmış olup bundan Lazca da fazlasıyla etkilenmiştir. Bugün Rize'de yaşayan Hemşinliler içinde Ermenice kelimelerin bulunduğu Türkçeyi, Artvin'de yaşayanlar ise Ermenicenin bir lehçesi olan Homşetma dilini konuşmaktadırlar. Hopa Hemşinlileri kendini Türk hissetmektedir. Dillerinin Ermenice olduğunu yeni yeni öğrenmeye başlamışlardır. Bazıları bunu kabul etmez, fakat dilbilimine göre Ermenicedir. Rize Hemşinlileri ya bu dili unutmuşlardır ya da hiç konuşmamışlardır. Türkiyeli Gürcülerin yaklaşık 400 yıl Osmanlı-Türk yönetimi altında kalmalarına karşın, dillerini başka ülkelerdeki Gürcülere kıyasla daha iyi koruduklarını göstermektedir. Türkiye Gürcülerinin dillerini koruyabilmeleri, çoğunluğunun kırsal kesime yerleşmiş olmalarına bağlanabilir. Gürcüce başta olmak üzere bölgede kullanılan diller Türkçe karşısında gittikçe gerilemektedir. (2011, s. 111).

Nazlı'nın (2013, s. iv) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde gerçekleştirdiği *"Türkçe Özür İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme"* başlıklı yüksek lisans tezinde Türkçede özür ifadeleri; yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenlerine bağlı olarak incelenmiştir. Çalışmada bu değişkenlere bağlı olarak özür ifadelerinin kullanım sıklığının değiştiği belirlenmiştir.

Güven'in 2015'te yayımlanan *"Türkiye'de Günümüze Kadar Yapılmış Olan Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış"* adlı yüksek lisans tezinde ise Türkiye'de yapılan önemli toplumdilbilim çalışmaları yer bulmuştur. Çalışma, toplumdilbilimi kuramsal açıdan inceleme konusunda ve çalışma sahasını belirleme adına önemli bir bilimsel kaynak olmuştur. Güven çalışmasını şöyle ifade etmektedir:

Sonuç olarak toplumsal dilbilim ülkemizde yeterince tanınmazken, içeriği net anlaşılmıyorken, alana ait kavramların karıştırılması söz konusuysa, toplumsal dilbilime ait sayılabilecek çalışmalar bilinmiyorken; bu çalışma toplumsal dilbilimin tanınmasına katkı sağlamaktadır. Tezimiz toplumsal dilbilimin kapsam alanını oluşturmuş, kavram karmaşasına son vermek adına aynı amaca hizmet eden kavramları eşit kabul edip terim anlamı dikkate alarak kavramları bir kavram başlığı altında toplamıştır. Alanla ilgili çalışmaların fihristi niteliğinde de olan bu tez ülkemizdeki toplumsal dilbilim çalışmalarını ilgili konu başlıklarında eş zamanlı, artzamanlı ve

betimsel yöntemle incelemesiyle alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. (Güven, 2015, s. 100)

Bu çalışmalar gerçekleşmesi muhtemel başka çalışmaların da önünü açmakta, Türkiye’de toplumdilbilim çalışmalarına yeni bir ufuk kazandırmaktadır. Böylece ilgili çalışmaların kapsamı genişlemekte buna paralel olarak da toplumdilbilimle ilgili çalışmalar da artış göstermektedir. Dilbilimde dillerin tasnifi ve geçmişiyle ilgili yapılan çalışmaların dilin toplumsal boyutuna kaymasıyla toplumdilbilim çalışmaları, dolayısıyla dilbilim çalışmaları da daha dinamik hale gelmiştir.

Özel konumu itibariyle önemli bir coğrafyada bulunan; Kafkaslar, Balkanlar, Arap coğrafyası, İran gibi kültür odaklarına komşu olan Türkiye’de toplumdilbilimsel bulgular; siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji, pedagoji gibi disiplinlerde de işlevsel olabilir. Türkiye’nin, Türkçenin dışında birçok farklı dilin konuşulduğu ve birçok alanda iç içe geçtiği bir ülke olarak, özellikle çokdillilikle ilgili yapılacak çalışmalarda dilbilimciler için çok önemli bir saha olacağı düşünmekteyiz.

1.6. Çalışmanın Denenceleri

Çalışmada yapılan gözlemlere ve ifadelere bağlı olarak doğrulanmak istenen denenceler şunlardır:

- a) Çok dillilerde ikinci dil (second language) olan ölçünlü Türkçe ve Kürtçe, çok dillilerin ana dili (native language) olan Arapça üzerinde etkili olmaktadır.
- b) Çok dillilerin dil kullanımlarında farklı türlerde kod değiştirimleri bulunmaktadır.
- c) Ana dili Arapça olan çok dilliler, Arapça tümcelerde Türkçe ve Kürtçe sözvarlığından ünlemleri, aktarımları, kalıp sözleri, deyim ve atasözlerini kullanmaktadırlar.
- d) Türkçe ve Kürtçe bağımsız biçimbirimler, Arapça biçim-sözdizimsel yapıda Arapça bağımlı biçimbirimlerle kullanılmaktadır.

1.7. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Genel itibariyle bu çalışmada Mardin ilinde yaşayan ve ana dili Arapça olan çok dillilerin Türkçe ve Kürtçe kod değiştirimleri gösterilecektir. Çalışmada toplumdilbilimden yararlanılmış, çok dillilik olgusu ise hem kuramsal boyutuyla

verilmiş hem de kuramlardan sonra bulgulara yer verilmiştir. Çok dillilik ve kod değişiminin toplumsal kullanımları ve doğurduğu sonuçlar açısından hem kuramsal çalışma hem de alan araştırması olarak hazırlanmıştır.

Araştırmamızda Kürtçe ve Türkçe kod değişimlerinin ele alınmasının nedeni genel gözlemlerden de hareketle; bu dillerin diğerlerine göre daha fazla dilsel temasta bulunmasıdır. Görüşmeciler 32 kişi olup bu kişilerin bilgi ve deneyimlerinden yararlanılmış, kullanılan cümleler veri olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada kod değişimiyle ilgili veriler doğal ortamlarda elde edilmiştir. Bu ortamlar park ve bahçe, kahvehane, dolmuş, okul ortamı; ev ziyaretleri ve köy ziyaretlerinden oluşmaktadır. Yapılan konuşmalardan tek dille yapılan konuşmalar ile iki dilin nöbetleşe kullanılmadığı konuşmalar veri olarak kullanılmamıştır.

1.8. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Mardin; tarihsel rolü, toplumsal ve kültürel çeşitliliği açısından önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde birçok farklı dilin konuşulduğu Mardin ili, dilsel çeşitlilik açısından da önemli bir zenginliktir. Arapça, Kürtçe ve Türkçenin günlük yaşamda etkin olarak kullanıldığı Mardin ilinde, toplumsal grupların yapısına göre de çok dilliliğin oluşum şekli değişmektedir. Bu anlamda çok dillilik Mardin ili için toplumsal yaşamda önemli bir gerçeklik ve gerekliliktir.

Türkiye’de çok dillilik çalışmaları yetersiz kalmıştır. Bunda çok dilliliğin yaygın bir durum olmaması da etken olarak gösterilebilir. Böylesine önemli bir gerçekliğin incelenmesi gerektiği düşünülmüş, çok dillilik olgusu ve kod değişimleri çalışmanın merkezine oturtulmuştur. Çalışma çok dillilik ve kod değişimlerini göstermek açısından durum tespiti amacını da taşımaktadır. Toplumsal ve kültürel unsurların dille etkileşim halinde olduğu ve dilde somutlaştığı düşünülürse çalışmada toplumsal olguların dille ilişkisi de tespit edilmektedir.

1.9. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Çok dillilerden elde edilen bulgularda belirlenen sınırlar çerçevesinde örnekler alınmıştır. Araştırmada dil etkileşimleri de ele alınmış ve birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu anlamda dilbilim, psikoloji, sosyoloji gibi birçok yerli ve yabancı kaynaktan oluşan bir literatür taramasıyla tez ile ilgili önemli bir süreç bitirilmiştir. Çalışmada literatür taramasından sonra konu başlıkları belirlenmiş daha sonra da yazım

aşamasına geçilmiştir. Yazım aşamasında veriler de toplanmıştır. Elde edilen bulgular dilbilgisel olarak sistematik hale getirilmiştir. Kökenbilimsel incelemelere de yer verilmiştir. Verilerin bilimsel değer taşıması için kişilere çoğu kez veri toplandığı fark ettirilmemiş, veriler doğal ortamda elde edilmiştir. Bunun için birçok kez konuşma ortamına araştırmacı girmemiş, çok dilli bir yöre insanı girmiştir. Gündelik hayatın farklı koşullarına bağlı olarak gözlemler yapılmış ve böylece birtakım tespitlere varılmıştır.

Çalışmada matematiksel veriler araştırılmadığından niceliksel çözümlemelere yer verilmemiş, dil değişimlerinin nedenlerini açıklamak açısından niteliksel çözümlemelere yer verilmiştir.

1.10.Çalışma Sahası Olarak Mardin ve Yöresi

Mardin ili, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde yer almaktadır. Matematik konum olarak $36^{\circ} 55' - 37^{\circ} 44'$ kuzey enlemleri ve $39^{\circ} 55' - 41^{\circ} 54'$ doğu boylamları arasında varlık göstermektedir (Bayraktar, 2001, s. 4).

Yörede karasal iklim belirgin olup Akdeniz iklimi de etkilerini göstermektedir. Kış ayları sert ve yağışlı geçmekle beraber yaz ayları ise kurak ve sıcaktır. Yazın çok az yağış görülmektedir. Yaz ayları çöl ikliminin etkisi altında geçmektedir. Mardin'in iklimini ova ve dağ iklimi olarak iki şekilde değerlendirmek mümkün olup iki kesimdeki farklılık yağış, sıcaklık ve rüzgar değerlerinde ortaya çıkmaktadır. Ova kesiminde yazlar çok sıcak, kışlar ise ılıman ve yağmurlu geçmektedir. Bu kesimde az miktarda ve kalıcı olmayan kar yağışları görülmektedir. Dağ kesiminde ise yaz mevsimi ovaya göre daha serin, kışlar ise şiddetli rüzgar, bol yağmur ve kar yağışlı geçmektedir (Mardin Valiliği, 2011, s. 18). Mardin'in yüzölçümü toplam $8,891 \text{ km}^2$ 'dir. Rakım ise 1083 metredir. 2013 yılı nüfus sayımına göre 779.738 kişilik bir nüfusu vardır. Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Yeşilli ve Artuklu ilçelerinden oluşmaktadır.

Şekil 1. Mardin İli Haritası (Çelik M. , 2011, s. 19)

Mardin il alanının % 52,6'sı dağlarla kaplıdır. Pek yüksek olmayan bu geniş dağ kütleleri, il topraklarının ortasında doğu – batı istikametinde uzanmakta, genellikle kalker kaplı bu dağlar oluşum özellikleri açısından Toroslar'a benzemektedirler. Yörede yer yer çıkan lavların oluşturduğu seyrek yükseltiler de vardır (Mardin Valiliği, 2011, s. 19).

Mardin'de platolar, yeryüzü şekillerinin en küçük bölümünü oluşturmaktadır. Mardin Dağları'nın, özellikle kalkerli kesimleri aşınma sürecinden sonra platolara dönüşmüş ve 700-1000 metre yükseltide yer almışlardır. Kuzeyde Diyarbakır Havzasına doğru, güneyde ise Mardin–Kızıltepe ve Mardin–Nusaybin Ovalarına doğru basamak gibi açılan platolar yer almaktadır (Mardin Valiliği, 2011, s. 20).

Mardin ilinin büyük bir kısmı engebeli ve sıcak olduğundan dolayı vadiler çok önemli yeryüzü şekilleridir. Dicle ve Fırat Nehirlerinin küçük kolları kalkerli arazi yapısını aşındırıp vadileri oluşturmuşlardır. Kızıltepe–Mardin–Nusaybin Ovaları; Şanlıurfa ili sınırlarında kalan Ceylanpınar Ovasının doğu uzantısı durumundaki bu ovalar bir bütün oluşturmaktadır (Mardin Valiliği, 2011, s. 20-21). Güneyde Suriye ile sınırı bulunan Mardin ilinin batısında Şanlıurfa, kuzeyinde Diyarbakır ve Batman, Kuzeydoğusunda Siirt ve doğusunda Şırnak illeri bulunmaktadır. Yöredeki önemli akarsular Buğur çayı, Çağçağ suyu, Zergan çayı ve Savur çayı'dır. Şehrin en temel geçim kaynakları tarım, turizm ve hayvancılıktır. Sektörlerin önemi ilçeden ilçeye değişmektedir.

1.11. Mardin'de Etnisiteler ve Dillere Genel Bir Bakış

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin çok önemli bir noktasında bulunan Mardin, tarih boyunca önemli bir yaşam merkezi olarak kalmıştır. İpek yolu ticaretinde kavşak noktası olması, hem Suriye hem de Irak'a yakınlığından dolayı şehirde ticaret gelişmiş, insan ilişkileri yoğunlaşmış, gelişen ve süreklileşen ekonomik refah ve yaşam koşulları farklı etnisiteler arasında ortak yaşamı güçlendirici unsurlar olmuştur. Mardin ili tarihsel, toplumsal ve kültürel anlamda bilim dünyasına çok önemli bir çalışma sahası sunmaktadır. Uzun yıllardır farklı din ve dillerin beraber yaşadığı Mardin ilinde birçok farklı dil birbirine çok yakın alanlarda varlık göstermekte hatta kimi yerlerde de iç içe geçmektedir.

Türkiye'de bazı illerdeki etnik ve kültürel çeşitliliğe baktığımızda etnik ve kültürel çeşitlilik, göç ya da nüfus mübadelesi sonucu yeni oluşmuş çok dilliliği de beraberinde getirmiştir. Mardin'deki çok dillilik ise yakın tarihte oluşmaya başlamamış, tarihsel süreç içerisinde oluşmuştur. Bu yüzden diller de tarih boyunca aynı coğrafyada konuşulmuş, bu tarihsellik çerçevesinde diller arasında çok önemli yakınlıklar oluşmuştur. Yılmaz, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Tarihi kaynaklar, bu bölgenin 1106 yılında Artuklular'ın hakimiyeti altına girdiğini ve bu topraklarda Arap, Kürt, Süryani, Rum, Ermeni ve Yahudilerin yaşamlarını sürdürmekte olduğunu; her milletin herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan kendi lisanını konuştuğunu, kendi din ve mezhepleri üzerinde rahatlıkla ibadetlerini yapabildiklerini bizlere aktarmaktadır (2009, s. 53-54).

Şehir, belirtilen coğrafi ve ticari özelliklerin de etkisiyle çok farklı etnik grupların yaşadığı ve birçok farklı dilin konuşulduğu bir ortama kavuşmuştur. Bu etnik gruplara bağlı olarak Semitik dillerden Arapça-Süryanice, İran dillerinden Kürtçe (Bedirhan & Lescot, 1990, s. V), Ural-Altay dillerinden Türkçe ve Kafkas dillerinden Çeçence (Yalçinkaya, 2006, s. 6) konuşulmaktadır. Bu diller, yerleşim birimlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Mardin tarih boyunca birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bir şehir olagelmıştır. Farklı diller ve dinler asırlardır bu şehirde yaşamaktadırlar. Kaya, çok kültürlülüğün Mardin kent kimliği açısından önemini ve bu kent açısından sembolik bir anlama sahip olduğunu ifade etmektedir (2007, s. 53).

Süryaniler Mardin ilinin kadim mensuplarındandır. Özmen, Süryanileri Ortadoğulu, az sayıda Katolik ve Protestanlarla birlikte büyük çoğunluğu Ortodoks Hristiyan olan, günümüz Türkiye’inde başta Mardin ve İstanbul olmak üzere Antakya, Diyarbakır ve Şırnak gibi illerde yaşayan bir etnik grup olarak ifade etmektedir (2017, s. 171). Tarihte Süryani adının nereden geldiğiyle ilgili tartışmalar olmuş, bir coğrafi ad olması, kral adı olması ya da Asuri ve Arami kökenli olmalarıyla ilişkilendirilmişlerdir (Serter, 2016, s. 311). Şehirde az sayıda Süryani kalmıştır. Süryanilerin büyük çoğunluğu uzun yıllardır anavatanları olan Mardin’den ayrılmış; Ankara, İstanbul gibi büyükşehirlerle ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Bu durum Özmen tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Gayrimüslim toplulukların Türkiye’den göçü Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzansa da, Süryaniler sosyo-politik ve ekonomik nedenlerle 1942, 1955, 1974 yılları ve daha yoğun olarak 1980’in ikinci yarısında, Turabdin’den önce İstanbul’a ve oradan Avrupa ülkeleri, Amerika ve Avustralya’ya göç etmişlerdir.” (2017, s. 171). Öztemiz, Mardin ve çevresindeki Süryanilerin, çoğunlukla Turoyo olarak bilinen Aramice konuştuklarını ifade etmektedir (2012, s. 21). Günümüzde Mardin’de yaşayan Süryaniler Arapça, Kürtçe ve Türkçeyi de gündelik yaşamlarında kullanmaktadırlar.

Mardin’de bir diğer topluluk Kürtlerdir. Günümüzde ise Kızıltepe, Nusaybin, Derik, Ömerli, Mazıdağ, Dargeçit ilçelerinde diğer etnik gruplara göre sayısal çoğunluğa sahiplerdir. “Kürtçe; Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye’de konuşulan bir Hint-İran dilidir.” (Strunk, 2015, s. 29) Şehirde Kürtçenin *Kırmanci* lehçesi yaygın olarak konuşulmakta olup, bu dil yöreden yöreye küçük farklılıklar gösterebilmektedir. Şehrin engebeli bölgelerinde ve düzlüklerinde dil kullanımları değişebilmektedir. Işık ve Güneş, Kürtlerle ilgili bilgileri şöyle aktarmaktadır:

Mardin’deki en kalabalık grup Kürtlerdir. Kürt grupları, büyük ölçüde aşiret yapıları halindedir. Aşiretler şeklindeki toplumsal örgütlenme daha çok Kürtler arasında yaygınlık kazanmaktadır. Bruinessen’in ifadesiyle Kürt Aşireti, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Aşiretler de kendi içlerinde alt aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha klan, sülale vb. daha küçük birimlere ayrılırlar. Örgütlenmenin en alt düzeyinde ise haneler yer alır. Milli, Kika ve Dekori gibi Kürt aşiretleri sıralanabilir (2015, s. 451).

Artuklu, Midyat, Savur ilçeleri Arap nüfusunun büyük çoğunluğunu barındırmaktadır. Arapçanın *Kıltu* lehçesi yaygın olarak konuşulmakla beraber farklı lehçeler de az da olsa konuşulmaktadır, bu lehçeler yer yer kullanım farklılığı gösterebilmektedir. Bu lehçe tarihsel süreçte şehre yerleşen farklı Arap grupların konuştuğu ortak lehçe haline gelmiştir. Kürtçede olduğu gibi Arapçada da dil kullanımları kent merkezi ve kırsal arasında farklılıklar gösterebilmektedir. *Uluslararası Ömerli/Ömeran Çevresi Sempozyumu Bildirileri*'nde verilen bilgiler şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki en büyük Sünni (Hanefi) Arap topluluğu Mardin sınırları içerisinde yaşamaktadır. Ağırlıklı olarak Midyat-Nusaybin yolunun batısında ve Midyat-Savur yolunun güneyinde kalan bölgede yaşayan Araplar, Midyat-Savur hattının kuzeyinde Kürtlerle karışık olarak yaşamaktadırlar, Gercüş, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin ve Savur ilçelerinde ise küçük gruplar halinde bulunmaktadır, Mardin merkezinde yakın zamanlara kadar çoğunlukta olan Arap nüfusu giderek azalmasına rağmen kentte ve çevrede konuşulan hakim dil Arapçadır. Diğer etnik gruplarla paylaştıkları alanlarda ve bazen de kendi aralarında ortak anlaşma dili olarak Arapçayı kullanmaktadırlar, Arapların yanı sıra bölgedeki Kürtler ve Ermeniler de Arapçayı kullanmaktadırlar (Bozkuş & Çerme, 2012, s. 352).

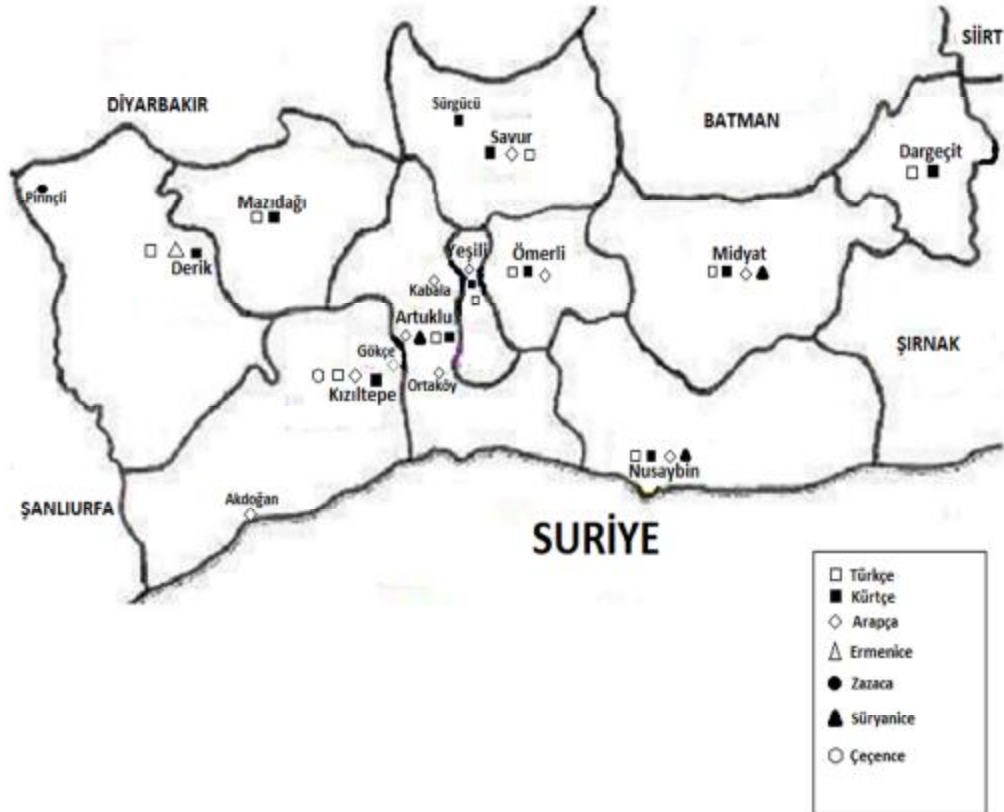
Tablo 1. Aydın vd.(2000)'ye Göre 1927 Mardin ve Kazalarında Diller (Sarı, 2007, s. 378)

kazalar	Türkçe	Rumca	Ermenice	Fransızca	İtalyanca	İngilizce	Arapça	Yahudice	Kürtçe	Çerkezce	sair
Mardin	5820	-	7	2	-	3	25.698	-	15.650	15	304
Cizre	3087	-	-	-	-	-	1556	4	18.797	-	577
Derik	54	-	15	-	-	-	72	-	14.694	-	27
Gercüş	109	-	-	-	-	-	3549	-	17.447	-	211
Midyat	834	-	-	-	-	-	11223	8	15.078	-	5285
Nusaybin	1024	21	-	9	7	-	1109	59	9604	-	440
Resülayn	349	4	-	-	-	-	84	-	32	-	4
Savur	387	-	-	-	-	-	8443	-	18.749	-	7
Toplam	11.864	25	22	11	7	3	51.734	71	109.841	15	6855

Bozkuş, Süryanicenin de Arapça tarafından asimile edilmiş diller kapsamında değerlendirilebileceğini, nitekim Yakubi Süryani patrikhanesinin Rumkale'ye taşınma

nedeninin de yine bu gerekçeye bağlandığının ileri sürüldüğünü ifade etmektedir (Bozkuş, 2013, s. 4). Noyan (2008, s. 21-22), Arapçanın bölgede Arap nüfusu azalmakta olsa bile il merkezinde hakim dil, farklı etnik grupların paylaştıkları alanlarda ise ortak dil olduğunu ifade ederek, Arapçanın bölgenin adeta lingua francası olduğunu dile getirmektedir.

Önemli etnisitelerden biri de Çeçenlerdir. 19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı topraklarına yerleştirilmişlerdir. Günümüzde Kızıltepe ilçesinde ikamet etmektedirler. Büyük çoğunluk Çeçenceyi pek kullanmamakta olup Türkçeyi ana dili olarak benimsemişlerdir. Kafkas geleneklerini büyük ölçüde sürdürmektedirler. Mardin'de yer alan diğer etnisiteler ise Ermeniler, Gürcüler, Macarlardır. Ermeniler çok az sayıda kalmış olup Derik ilçesinde yaşamaktadırlar. “Süryani, Kürt, Arap gibi etnik gruplar yanında ‘durumsal’ olarak kendilerini bu etnisitelerin içinde tanımlayan farklı dini ve kültürel kimlikler de bulunmaktadır. Seyyidler, Mihalmiler, Mıtırblar bu dinsel ve kültürel gruplara örnek olarak verilebilir.” (Keskin, 2015, s. 58)

Şekil 2. Mardin İli Ana dili Haritası

Mardin'de ilçelere göre dil kullanımına baktığımızda:

Artuklu: Arapça, Kürtçe, Türkçe, Süryani ve Keldani dilleri konuşulmaktadır. Burada ağırlıklı olarak Arapça konuşulmakta olup Kürtçe de yaygın diller arasındadır. Şehrin Ortaköy (Gülharrin) ve Gökçe(Sellâh) Mahallelerinde Arapça, Artuklu'ya bağlı köylerde çoğunlukla Kürtçe, Kabala Mahallesinde Arapça konuşulmaktadır.

Kızıltepe: Nüfus olarak Mardin ilinin en kalabalık ilçesidir. İlçe merkezinde Kürtçe yoğun olarak konuşulmaktadır. Kürtçe, köylerde yoğun olarak konuşulmakla beraber Arapça da kırsalda varlığını az da olsa sürdürmektedir. Işıklar (İbrahimiye) mahallesinde ise çok az sayıda Süryani yaşamakta olup Süryanice de varlık göstermektedir. Karaman ve Alipaşa, Akdoğan Mahallelerinde de Arapça konuşulmaktadır. İlçede kalan Çeçenler tarafından Çeçence de konuşulmaktadır.

Midyat: Kent Merkezinde Arapça ve Kürtçe yoğun olarak kullanılmakta Süryanice de az sayıda konuşulmaktadır.

Nusaybin: Çoğunlukla Kürtçe konuşulmakla beraber çok az sayıda Arapça ve ibadethanelerde yaşayan Süryaniler tarafından Süryanice de konuşulmaktadır.

Derik: Büyük çoğunluk Kürtçe konuşmakla beraber çok az sayıda kalan Ermeni aile tarafından Ermenice, Derik'in Karacadağ'a yakın köylerinde Zazaca da konuşulmaktadır. Derik ilçe merkezine 38 km uzaklıkta bulunan Pirinçli (Kötê) Mahallesinde Zazaca varlık göstermektedir.

Mazıdağ: İlçe Merkezi ve köylerde yoğun olarak Kürtçe konuşulmaktadır.

Ömerli: İlçe merkezinde Arapça ve Kürtçe yoğun olarak konuşulmakla beraber özellikle kırsalda Kürtçe yaygındır.

Dargeçit: Kürtçe, kırsalda ve ilçe merkezinde baskın dildir.

Savur: İlçe merkezinde Arapça yoğun olarak konuşulmakta olup kırsalda baskın olarak Kürtçe konuşulmaktadır. Sürgücü Mahallesinde ise Kürtçe yoğunluktadır. Süryani ibadethanelerinin bulunduğu yerleşimlerde ise Süryanice de az sayıda konuşulmaktadır.

Yeşilli: İlçe merkezinde Arapça yoğun olarak konuşulur. Kırsalda ise Kürtçe yaygındır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL OLARAK ÇOK DİLLİLİK/İKİ DİLLİLİK VE KAVRAMLAR

Çalışmanın bu bölümünde çok dillilik/iki dillilik ile ilgili teorik çerçeve verilmiş ve kavramlar açıklanmıştır.

2.1. Kuramsal Olarak Çok Dillilik/İki Dillilik

Dil ilişkileri toplumların aynı coğrafyada çeşitli karşılaşma biçimlerine bağlı olarak değişmektedir. Günümüzdeki hızlı bilimsel değişimler toplumların yaşam biçimlerini değiştirmekle kalmamakta dil ilişkilerine de etki etmektedir.

Çok dilliliğin İngilizce karşılığı "multilingualism", çok anlamına gelen "multi" ve dilbilim anlamına gelen "lingualism" sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Aynı şekilde latince rakamlardan "bi" ve "tri" rakamlarının lingualism sözcüğüyle birleşmesiyle sırasıyla "bilingualism" iki dillilik ve "trilingualism" üç dillilik kavramları ortaya çıkmıştır. Bir de bunların dışında Latince'de bir anlamına gelen "mono" ile lingualism sözcüğünün birleşmesinden tek dillilik kavramı oluşmuştur.

Tek dillilik anlamına gelen "monolingualism" kavramı "İletişim için tek dil kullanma durumu." (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 238) olarak tanımlanmaktadır. İki dillilik anlamına gelen "bilingualism" kavramı ise Oruç'un (2016, s. 284) Lewandowski'den aktardığına göre "iki dile aynı oranda hakim olma, ikinci dilde kendisini birinci dildeki veya ana dilindeki kadar iyi ifade etme, başkalarıyla anlaşabilme ve başkalarını anlayabilme yeteneği" olarak ifade edilmektedir. İki dillilik ve üç dillilik kavramları literatürde çoğu kez çok dilliliğin kavram alanında kullanılmaktadır.

Hoffmann, üç dilliliğin herkesçe kabul edilen bir tanımının yapılmadığını düşünmekte (2001, s. 2), Call ise "Muhtemelen erken yaşta üç dile maruz kalmanın bir sonucu olarak üç dili eşit derecede akıcı bir biçimde konuşmak" (2013, s. 2) olarak tanımlamaktadır.

Çok dillilik anlamına gelen "multilingualism" Vardar'a göre "Bir bireyin ikiden çok dil bilmesi ya da bir toplumda ikiden çok dil konuşulması." (Vardar, 2002, s. 62) olarak tanımlanmaktadır. Çok dilliliği bir süreç olarak tanımlayan bilim insanları Cenoz ve Genesee ise bu durumu ana dili olmayan çeşitli dillerin edinilmesi sürecinin sonucu olarak görmektedir (Hoffmann, 2001, s. 3). Jessner'den aktarıldığına göre "çok dilliliğin

uygun bir tanımına ulaşmaya çalışmak mevcut dil biliminin en zorlu problemi" (Andreou & Anastassiou, 2011, s. 111) olarak ifade edilmektedir. Üç dillilik yakın zamana kadar iki dillilik kapsamında kabul edilmiştir (Cedden & Şimşek, 2014, s. 559). Zamanla çok dilliliğin konu alanları birbirinden ayrılmıştır.

Günümüzde birçok ülkede dilsel azınlıklar bulunmaktadır. Dilsel azınlığın etkili olmadığı ülkelerde azınlık dilleri resmi dil olarak kullanılmamaktadır (İmer, 1990, s. 164). İmer'in Trudgill'den aktardığına göre iki dillilik ve çok dillilik gibi konular birçok ülkede sorun yaratmakta; fakat ülkeler soruna kendi ulusal düzenleri içerisinde yaklaşıp sorunu çözmektedirler (1990, s. 166). Üç dilliliğin dezavantajları olabileceği gibi avantajlı yönleri de bulunmakta; Grissler üçüncü bir dilin bir çocuğun dilbilgisine sağladığı yararlarından çok dilsel yetenekleri, ezberleme teknikleri ve iletişim stratejileri üzerinde faydalı etkileri olduğunu belirtmektedir (Andreou & Anastassiou, 2011, s. 111).

Öztekin ve Haznedar'ın aktardığına göre üçten fazla dilin konuşulduğu bir ortamda dil aktarımları aktarım kaynağının birden fazla olması nedeniyle iki dilli ortamlara göre daha karmaşık bir olgudur. Diller arası tipolojik yakınlık, dilleri edinim sırası, dil yeterliliği vb. etkenler üçüncü dil ediniminde son yıllarda tartışılan önemli konulardır (Öztekin & Haznedar, 2015, s. 22).

Üç dilliliğin literatüründe oldukça ilginç ama sınırlı çalışmalar vardır. Bunlar için Hoffmann, Widdicombe, Oksaar ve Elwert örnek gösterilmektedir. Widdicombe, Oksaar ve Elwert; İngilizce, İtalyanca ve Fransızcaya yönelik kod değiştirme konusunda bir vaka çalışması yapmışlardır (Barron & Hauwaert, 2000, s. 1). Hoffmann ise birçok model oluşturulmasına rağmen üç dilli insanlar konusunda yapılan deneysel çalışmaları yetersiz bulmaktadır (Hoffmann, 2001, s. 1).

Birbirine yakın coğrafyalarda yaşayan insanların fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarından dolayı bir arada yaşama zorunluluğuna bağlı olarak iletişim ihtiyacı hissedilmiş, böylece sözlü ve yazılı iletişim sayesinde diller arasında etkileşimler oluşmuştur (Nalbant, 2009, s. 1607). Wei(2007), etkileşimlerin doğal bir sonucu olarak iki dillilik ya da çok dillilik olgularının ortaya çıktığını düşünmektedir (Varol, 2014, s. 7).¹Flynn, Foley ve Chomsky ise çok dilliliği doğuştan gelen bir yeterlilik olduğunu ve insanda doğal bir kurulumu sahip olduğunu düşünerek, toplumda yaşayan her bireyin bir bakıma çok dilli olduğu görüşündedir (Varol, 2014, s. 9).

¹ Çok dillilik iki ya da daha fazla dilli olmayı ifade etmektedir.

İki dillilikle ilgili yapılmış olan tanımlardan bir kısmına aşağıda yer verilmiştir:

Alacaklı'nın Phelizan dil bilimi sözlüğünden aktardığına göre iki dillilik, iki farklı dili akıcı bir şekilde kullanan bir kişi veya toplumun durumunu ifade etmektedir (Alacaklı, 1993, s. 23).

“İki dillilik, iki dili birden, özellikle ana dili konuşur gibi akıcı ve karakteristik özellikleriyle birlikte konuşmak veya kullanmaktır.” (Aşçı, 2013, s. 97)

Weinrich'e göre ise “İki dilin alternatif şekilde kullanım pratiğine iki dillilik denir ve bunu uygulayan kişiye de iki dilli denir.” (Molali, 2005, s. 6).

“Bloomfield, iki dilliliği ana dili gibi her iki dili de kontrol edebilmek olarak tanımlamaktadır.” (Varol, 2014, s. 7).

“İki dilliliğin en basit tanımı, iki dili, özellikle eşit veya neredeyse yakın akıcılık ile kullanma becerisi olmasıdır.” (Ulfa, 2013, s. 1).

Cengiz'in Mackey'den(1968) aktardığına göre iki dilliliğin tanımlanmasında derece, işlev, değişiklik / ardışıklık ve karışma gibi dört konu üzerinde durulmaktadır (Cengiz, 2006, s. 28). Cengiz bu kavramlarla ilgili şunları vermektedir:

Derece, dili konuşan kişinin her bir dildeki yeterliğini ortaya koymak amacını gütmektedir. İşlev, iki dilli konuşmacının konuşmalarının işlevi ve bireyin dille ilgili olarak toplam repertuarının farklı rollerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Değişiklik, bireyin her iki dildeki bireysel dil değişikliklerini hangi dereceye kadar yaptığını ele alır. Karışma ise bireyin her iki dilde hangi oranlarda bir araya getirdiğini veya ayrı tuttuğunu inceler (Cengiz, 2006, s. 28).

Grosjean iki dilliliğin dilbilimin diğer birkaç dalı gibi yanlış tespitlerden oluştuğunu düşünmektedir. Ayrıca iki ya da daha fazla dili günlük yaşamda kullananların iki dilli sayılacağını; bu tanıma ev sahibi ülkenin dilini zorlanarak konuşan göçmenlerden iki dilde tamamen akıcı olan mesleki tercümana kadar birçok insanın dahil olduğunu belirtmektedir (Grosjean, 1996, s. 1-2). İki dillilerden şöyle örnekler vermiştir (Grosjean, 1996, s. 1-2):

- Ev sahibi ülkenin dilini konuşan göçmenler
- Eşinin arkadaşlarıyla ilk dilde etkileşime giren yabancı kişi
- İkinci bir dilde yazı yazan, yazı okuyan ancak nadir konuşan bilim adamı
- Azınlık dilini kullanan dilsel azınlık üyesi

- Hayatın tüm alanlarında çoğunluk dili kullanıp duyma engelli arkadaşlarıyla işaret dili kullanan kişi
- Mesleki tercüman

Bu kişiler dilsel yetkinliklerine bakılmaksızın iki dilli kabul edilmektedir.

İki dillilik konusunda dünyada genel görüş iki dilliliğin genel itibarıyla yararlı bir olgu olduğudur. Çok kültürlü bir ulus olan ve bünyesinde farklı milletleri barındıran Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan iki dillilik bürosu da iki dilliliğin yararlarını şöyle sıralamaktadır (Cengiz, 2006, s. 41-42):

Ekonomik ve Ticari Faydaları:

Ekonomik görüş geliştirilmesi

Küresel ekonomide yeterli hale gelmek

Satış becerileri geliştirme

Diğer siyasi sistemler hakkında bilgi sahibi olabilme

Kişisel ve Sosyal Faydaları:

Değişen sosyal yapıda iletişim yeteneği geliştirme

Kültürel ve dilsel sınırlarını genişletme

Diğerlerini daha iyi anlama

Kültürel olguları daha derin bir seviyede anlama

Aile üyeleri ile daha iyi ilişkiler geliştirme

Aile ve toplum değerlerini anlama

Farklı bir sistemin değerlerini daha iyi anlama

Başarılı seyahat deneyimleri edinebilmek

Kavramsal ve Akademik Faydaları:

Anlama ve okuma süreçlerini geliştirmek

Akademik çalışmaları inceleme sansına sahip olmak

Farklı metinlerden bilgi edinebilmek

Farklı dil yapılarındaki nüansları yakalayabilmek

Düşünme süreçlerini geliştirebilmek

Sorgulama ve mantık süreçleri oluşturmak

Çok yönlülük sağlamak

Yeni dünyalara açılmak

Dilbilimciler, iki dilliliği ikiye ayırmaktadırlar. Bir grup iki dile de ileri düzeyde hakim olmayı iki dillilik olarak kabul ederken diğerleri ise az seviyedeki dil yeterliliğinin iki dillilik için yeterli olduğunu ifade etmektedirler. İki dillilik farklı bilim dallarında farklı biçimde ele alınmakta psikologlar daha çok zihinsel boyutuyla, sosyologlar kültür ve toplum açısından, pedagoglar ise eğitim açısından incelemektedirler (Temel & Bekir, 2005, s. 65). “Günümüzde benimsenen tanıma göre bireyin iki dilli sayılabilmesi için o kişinin günlük yaşantısında kullandığı tüm dillerde aynı düzeyde yetkin olması gerekmemektedir.” (Yılmaz M. Y., 2014, s. 1643). İki dilli ya da çok dilli insanlar tüm dillerde aynı yeterliliğe sahip değildir (Wardhaugh, 1986, s. 96).

İki farklı dile sahip bireylerin yaptığı evlilikler sonucunda diller etkileşime girmektedir. Bunun en beklenen sonucu çocukların iki dilli olmasıdır. Bununla beraber iki dillilik sadece anne-babaya bağlı olarak değil aynı coğrafyada birden fazla dilin konuşulmasıyla da ortaya çıkabilmektedir. Bu tip durumlarda dillerden biri verici dil/ödünclenen/baskın dil olurken diğer dil ise dil/ödüncleyen dil/ zayıf dil olmaktadır (Nalbant, 2009, s. 1607).

Yılmaz, iki dilliliğin çocukların zihinsel ve dilsel gelişimini olumlu yönde etkilediğini belirterek bununla ilgili birçok çalışmanın olduğunu belirtmektedir. Bunları Bialystok (2010)’tan şöyle aktarmıştır:

Son dönemde yapılan çalışmalar, iki dilli çocukların dilsel yapıyı anlama becerilerinin tek dilli çocuklardan daha fazla gelişmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Örneğin yapılan bir çalışmada çocuklara, üzerinde farklı resimler olan kartlar verilerek belli kurallara göre nasıl dizecekleri öğretildiğinde, tek dilli ve iki dilli çocukların aynı hızda öğrendikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak araştırmacılar kuralları değiştirdiklerinde, iki dillilerin yeni kurallara rahatça uyum sağladığı, tek dillilerinse zorlandığı görülmektedir (Yılmaz M. Y., 2014, s. 1643-1644).

İki dillilik dünyada birçok disiplin ile bağlantılı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.1. İki Dillilik Türleri

İki dillilik, dil bilimcilerin yaptıkları bireylerin dil kullanımına bağlı olarak ele alınabileceği gibi aynı zamanda sosyolinguistik, psikolinguistik ve dil antropolojisi

alanında çalışma yapanlar tarafından grup ve topluluk boyutunda da ele alınabilmektedir (Cengiz, 2006, s. 28).

Tek dilli ortamlarda doğan bireyler yaş ilerledikçe çok dilli ortamlarla tanışmaktadırlar. İkinci bir dille tanışmak, bireyin dil sistematikliğinde belirli düzenlemeler yapmasına neden olmaktadır. D'Acerno'nun İdem'den aktardığına göre başka bir dilde yeterlik edinme çalışması, genel olarak, ikinci dil edinimi olarak adlandırılan ayrı bir alt disiplin olarak kabul edilmektedir (D'Acerno, 1990, s. 32). Bireyler iki farklı dil sınırının olduğu bölgelerde ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisiyle sistematik bir biçimde birden fazla dili kullanmaya yönelmektedir (Liddicoat, 1991, s. 3).

Dillerin çeşitli etkileşimi iki dilliliğin oluşum şekillerini ortaya çıkarmış böylece iki dillilik türleri oluşmuştur. İki dillilik türleriyle ilgili disiplinler arasında çok büyük farklılıklar olmamakla beraber; disiplinlerin metodoloji ve elde etmek istediği sonuçlara bağlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle dilbilim, sosyolinguistik, psikolinguistik ve dil antropolojisi gibi alanlar iki dillilik türleriyle ilgilenmektedir.

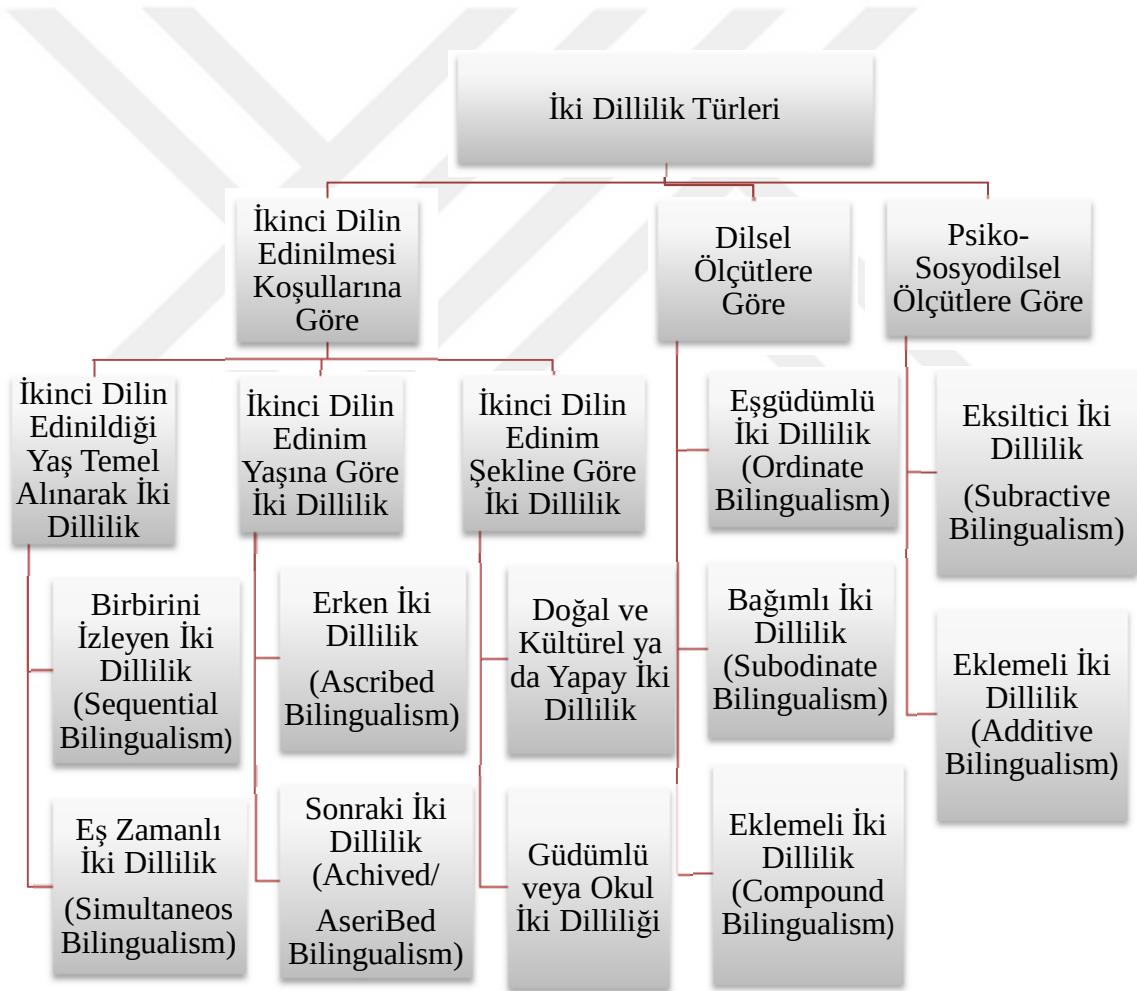
Dünya genelinde çok sayıda iki dilli birey bulunmakta; iki dilli veya çok dilli bireylerin sayısının tek dilli bireylere göre daha fazla olduğu bilinmektedir (Yılmaz & Demirel, 2015, s. 1694). İki dilliliğin ortaya çıkışı konusunda birçok fikişsel ayrılıklar mevcuttur. Paradis'e (1987) göre bunun nedeni çok dilliler için sistematik olarak toplanmış verilerin eksikliğidir (Dupont, Ardila, Rosselli, & Puente, 1992, s. 193). Bloomfield iki dilli bireylerin iki dilde de aynı yeterliliğe sahip olması gerektiğini belirtirken Haugen ikinci bir dilde anlamlı ifadeler kurabilmeyi iki dilliliğin başlangıcı saymıştır (Romaine, 2001, s. 11). Günümüzde yaygın olan düşünce, iki dilliliğin başlangıcı için ikinci dilde anlamlı ifadeler kurmanın yeterli olduğudur. Bireye iki dilli denilmesi için bireyin ikinci bir dilde kusursuz, eksiksiz bir yetkinliğe sahip olması gerekmemektedir.

İki dillilik türleri açıklanırken dilin edinildiği zaman dilimi önem taşımakta; kritik dönem yapılan sınıflandırmalarda dil ediniminde ölçüt olarak alınabilmektedir. Bilim adamları, çocukluk döneminde ikinci bir dil ediniminin yararlı bilişsel becerilerin edinilmesiyle ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Bu durumla kavram oluşumu, sınıflandırma, yaratıcılık ve analog akıl yürütme arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Crosby & Prescod, 2009, s. 16).

İki dillilik dünyanın birçok ülkesinde; tüm toplumsal sınıf ve yaş gruplarında varlık göstermektedir. Buna rağmen kendisini tek dilli olarak kabul eden ülkelerde gereken önemi görmemektedir (Liddicoat, 1991, s. 2).

İki dillilik olgusunun karmaşık bir olgu olması sınıflama ihtiyacı doğurmuştur. Dünyanın her yerinde iki dilliliğin doğuşu, gelişimi ve oluşumu aynı seyirleri izlememektedir. Bu yüzden iki dillilikten kaynaklanan sorunların çözümünde ve iki dillilik olgusunun daha iyi anlaşılmasında iki dilliliğin sınıflara ayrılması bilimsel açıdan gerekli bir hal almıştır.

Dünyanın her ülkesinde aynı iki dillililere rastlanmadığı gibi bir ülkenin kendi içinde, aynı yerleşim biriminde bile tek bir iki dillilik türüne rastlanmayabilir. Bu anlamda iki dillilik dünya genelinde tek tip bir olgu değildir.

Şekil 3. İki Dillilik Türleri (Yılmaz M. Y., 2014, s. 1645-1646)

İki dillilik ve iki dilli çocukların düzeylerini açıklamada eşik kuramı önemli bir yere sahiptir. Eşik kuramı şu ifadelerle özetlenmiştir:

Cummins'in (1979) eşik kuramına göre iki dilli çocukların bilişsel becerilerinin gelişip iki dilliliğin olumlu yönlerinden faydalanabilmeleri için her iki dilde de belli bir seviyede olmaları gerekmektedir. Bu seviye hem dil açısından hem de bilişsel açıdan eşik seviyedir. İki dilli çocukların olumsuz etkilerle karşılaşmaması için her iki dilde de birinci eşiğe ulaşması gerekir. Ayrıca iki dilin gelişimi birbiriyle bağlantılıdır ve bu nedenle anadili edinmenin önemine dikkat çekilmektedir. Gelişimsel bağıllık hipotezi olarak adlandırılan (developmental interdependence hypothesis) bu kurama göre, ikinci dilde ulaşılacak olan beceri ve yeterlilik seviyesinin büyük oranda birinci dildeki beceri ve yeterlilik seviyesine bağlıdır. Birinci dildeki kavramsal gelişim ikinci dildeki kavramsal gelişime olumlu yönde katkıda bulunur (Yılmaz & Demirel, 2015, s. 1694).

Leseman'a (2000) göre dil ediniminde *bağıllık hipotezi* de önemli rol oynamaktadır. Hipotez, bir dildeki yeterliliklerin gelişimi için o dile yeteri kadar maruz kalma, motivasyon ve uygun girdiyi şart koşturma; bu durumun ikinci bir dile de önemli etkileri olduğunu belirtmektedir. İki dilin birbirini etkilemesi, dillerdeki yeterlilik düzeyine ve iki dilin birbirini etkileme derecesine göre değişebilmektedir (Yılmaz & Demirel, 2015, s. 1694).

Lowry'e (2011) göre iki dilli çocuklar doğumdan itibaren iki dilli büyümesi ya da üç yaşından önce iki dile maruz kalması durumunda iki dili de aktif bir biçimde öğrenebilirler. İki dilli çocuklar tek dillilere göre konuşmayı geç öğrenmelerine rağmen kısa süre içinde tek dillilerle aynı seviyeye gelebilirler. İkinci bir dili üç yaşından sonra öğrenen bireyler farklı durumlara maruz kalabilirler (Yılmaz & Demirel, 2015, s. 1694).

İki dillilerin homojen gruplar olmadığı daha önceden de belirtilen bir durumdur. Bunun nedeni iki dilliliğin çeşitli boyutlarda değişiklik göstermesidir (Dupont, Ardila, Rosselli, & Puente, 1992, s. 193). Bunlar:

- İki dilliliğin toplumdilbilimsel arka planı
- İki dillilik türleri
- İki dillilikte yeterlilik derecesi/iletişimsel yetkinlik
- Dil ediniminin yaşı ve sırası
- Dil edinmede yöntem
- Dilin spesifik faktörleri
- Dil edinimi ve dil kullanımının anatomik boyutu (Dupont, Ardila, Rosselli, & Puente, 1992, s. 194).

Bu boyutlardan iki dillilik türleri iki dilliliğin karmaşık boyutlarından biridir. İki dillilik genel olarak bireysel iki dillilik ve toplumsal iki dillilik olarak da ikiye ayrılabilir. Bireysel iki dillilikle toplumsal iki dillilik değişik kaynaklardan doğmakta olup bireysel iki dilliliğin bir bireyin hayat akışına, toplumsal iki dilliliğin toplumun hayat akışına; toplumun benimsediği dinden göçlere, politik nedenlerden modalaşmalara kadar değişik nedenlere bağlı olmasından dolayı birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Karaağaç, 2011, s. 222). İki dillilik örüntüsü her toplumda farklıdır (Liddicoat, 1991, s. 3). Mccarty (2014) ise iki dilliliğin dört farklı taksonomisinin olduğunu bunların bireysel seviyede, aile seviyesinde, toplumsal seviyede ve okul seviyesinde olduğunu belirtmektedir (Yılmaz & Demirel, 2015, s. 1695). Bireysel olarak çocuğun motivasyonu dil edinimini olumlu etkilemektedir. Aile seviyesinde ailenin bilinçli ve dil konusunda belirli bir tutum sahibi olması, toplumsal seviyede toplumun edinilen dile bakış açısı, okul seviyesinde ise verilen dil eğitimi, dil edinimini önemli ölçüde etkilemektedir.

İki dillilik türlerinin tanımlanmasındaki en önemli faktör iki dilin birbiriyle olan ilişkisidir (Grant & Gottardo, 2014, s. 1). Tam-iki dillilik(ambi-bilingualism), geniş bir alan yelpazesinde iki veya daha fazla dilde eşit derecede iyi bir iletişim yeteneği tanımlanan bir iki dillilik terimidir. (Moradi, 2014, s. 107). İki dillinin karşı dilde üretici dil bilgisine sahip olmamasıyla birlikte bazı yapıları anlamasını da Hockett(1958) semi-bilingualism(yarı-iki dillilik) olarak adlandırmaktadır (Cengiz, 2006, s. 28).

İki dillileri dilsel, bilişsel, gelişimsel ve sosyal boyutlara bağlı olarak farklı kategorilere ayırmak çok önemlidir. İki dillilik, dilin edinildiği yaşa, toplumsal bağlama ve dil edinim şekline göre sınıflandırılmakta; dilsel yetkinlik bu sınıflandırmada önem arz etmektedir. (Moradi, 2014, s. 108).

Moradi bireysel iki dillilik sınıflandırmalarını beş bölümde vermiştir. Bunlar:

-*Erken İk Dillilik/Geç İk Dillilik (The Early/Late)*

-*Eşzamanlı İk Dillilik/Ardıl İk Dillilik (Simultaneous/Successive)*

-*Formal İk Dillilik/İnformal İk Dillilik (Formal/İnformal)*

-*Edinilen İk Dillilik/Öğrenilen İk Dillilik (Acquired/Learnt)*

-*Eklemeli/Eksiltici İk Dillilik (Additive/Subtractive)*

-*Eklemeli/Eşgüdümlü/Bağımlı İk Dillilik (Compound/Coordinate/Subordinate)*

(Moradi, 2014, s. 108)

İki dilliliğin karmaşıklığının anlaşılmasıyla ilgili çeşitli unsurlar ve yönler vardır. Bilinmesi gereken bu olgunun çok boyutlu olmasıdır. Bunu vurgulayan araştırmacılar, çok dilliliğin farklı boyutlarıyla incelenen çeşitli sınıflamaları vermişlerdir (Moradi, 2014, s. 108).

Erken ve Geç İki Dillilik (Early and Late Bilinguals): Beardsmore (1986)'ye göre iki dilliler iki veya daha fazla dille karşılaşma yaşına göre erken ya da geç iki dilli olarak adlandırılabilir. Geç iki dillilik ise sekiz yaşına kadar ana dili edinimi, sekiz yaşından sonra ise ikinci bir dilin edinimini gösterirken, dil öğrenimindeki kritik dönemden sonra dil edinilir. Bu kişiler ergenlikte ya da yetişkinlikte ikinci bir dili öğrenmişlerdir. Aslında geç iki dillilik birinci dilin öğrenilmesinden sonra oluşan ardıl iki dilliliktir. Bireyler ikinci dili öğrenirken birinci dildeki deneyimlerini kullanmaktadırlar (Moradi, 2014, s. 108). Hoffman'a(1991) göre erken iki dillilik çocukluk döneminde, geç iki dillilik daha ileriki yaşlarda edinilen iki dilliliği ifade eder (Velínská, 2007, s. 13). Geç iki dilliler ikinci dilin ediniminde gerekli zaman diliminin dışına çıkmışlardır. Bu durum ana dillilerini de bir şekilde etkilemektedir.

Beardsmore'ye (1986) göre erken veya geç iki dilliler dil yetkinliğine dayalı olarak ayırt edilebilirler. Swaine erken iki dillilerin her iki dili de ana dili düzeyinde benimsediklerini ifade etmekte; Beardsmore erken iki dillilerin aksine geç iki dillilerin, ikinci bir dilde yapısal-dilbilgisel yetersizlikleri nedeniyle yetkin kabul edilmediklerini belirtmektedir (Moradi, 2014, s. 108). Geç iki dilliler dil kullanımı, söz dağarcığı ve sözdiziminde yetersizliklerini günlük yaşamda göstermektedirler.

Moradi, erken iki dilliliğin ikiye ayrıldığını belirtmektedir, bunlar:

- Eşzamanlı Erken İki Dillilik (Simultaneous Early Bilingualism)
- Ardıl Erken İki Dillilik (Successive Early Bilingualism)

Eşzamanlı erken iki dillilikte birey doğumdan itibaren iki dili de öğrenmeye başlar. Bu durum bireyde güçlü bir iki dilliliğin oluşumunu sağlar (Moradi, 2014, s. 108).

Ardıl erken iki dillilik, ana dilini kısmen öğrenen çocuğun çocukluğunun başında ikinci bir dili öğrenmesiyle ortaya çıkar. Bu durum çocuğun ana dilinin baskın dil olmadığı ortamlarda (göç yoluyla gidilen farklı bir ülke vb.) ortaya çıkabilir. Bu durum da güçlü bir iki dillilik oluşturabilir; fakat ikinci bir dil öğrenimi için zamana ihtiyaç olmaktadır (Moradi, 2014, s. 108).

Dengeli ve Baskın İki Dillilik (Balanced and Dominant Bilinguals): Dengeli ve baskın iki dillilik arasındaki ayrım iki dillilerin dil kullanımlarındaki akıcılık ve becerilerine dayanmaktadır (Moradi, 2014, s. 108). Baskın iki dillilik dengesiz iki dillilik olarak da adlandırılmaktadır.

Her iki dilde de benzer yeterlilik ve yetkinliğe sahip olan dengeli iki dilli olarak tanımlanırken, bir dildeki yeterlilikleri diğer dile göre daha fazla olan kişilere de baskın(dengesiz) iki dilli denmektedir (Moradi, 2014, s. 108). Dengeli iki dilliliğin gelişimi kolay olmamakla beraber baskın iki dilliliğe çok sık bir biçimde rastlanmaktadır (Yılmaz M. Y., 2014, s. 1646).

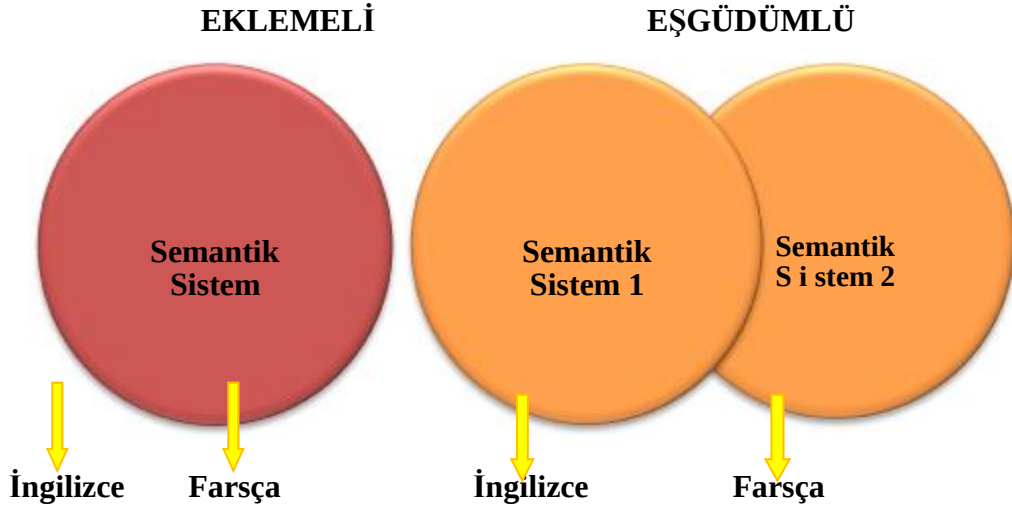
Eklemeli/Eşgüdümlü/Bağımlı İki Dillilik (Compound, Coordinate, and Subordinate Bilinguals): Weinrich'e (1953) göre eklemeli, bağımlı ve eşgüdümlü gibi alt ayrımlar iki ya da daha fazla dilsel kodun bireyler tarafından nasıl düzenlendiği ve bütünleştirildiğini ele almaktadır (Moradi, 2014, s. 108).

Yılmaz, eklemeli iki dillilikle ilgili şunları vermektedir:

Eklemeli iki dillilikte dilsel semboller yani aynı şeyi ifade etmek için kullanılan her iki dildeki sözcükler bellekte ayrı ayrı tutulmaktadırlar; ancak anlam bakımından ortak bir kavramsal içeriğe sahiptirler ve her iki dil için ayrı ayrı sembollerle ifade edilirler. Bu iki dillilik türü, iki dillinin yakın çevresinde her iki dil de aynı anda seçenek olarak aynı kişi tarafından aynı iletişim durumu için kullanılıyorsa söz konusudur. Yani, Almanya'da yaşayan Türk bir babanın çocuğuyla aynı iletişimsel durum için bazen Türkçe, bazen Almanca kullanması bu durumu örneksemektedir (Yılmaz M. Y., 2014, s. 108).

Eş güdümlü iki dillilikte ise dilsel kodlar iki farklı anlam birimi içinde ayrı ayrı bulunmakta ve organize edilmektedir. İki farklı anlam sistemine sahip eşgüdümlü iki dilliler her anlam sistemini farklı dillerdeki sözcükleri bulundurmak için kullanmaktadırlar. Eklemeli iki dillilerde ise iki farklı dilsel kod kümesi aynı anlam biriminde saklanmaktadır (Moradi, 2014, s. 108).

Daha önce edinilen birinci dil yardımıyla ikinci dilin edinilmesi bağımlı iki dillilik olarak adlandırılmaktadır. Bağımlı iki dillilikte ikinci dilin gelişimi birinci dilin gelişimine tabi olur. Bu anlamda ana dilini doğru bir şekilde edinmesi gerekmektedir. Ana dili ediniminde sorun yaşayan bireylerin bu durumu ikinci dil edinimine de yansıyabilmektedir.

Şekil 4. Eklemeli ve Eşgüdümlü İki Dillilerde Semantik Sistemler (Moradi, 2014, s. 109)

Halk İki Dilliliği ve Elit İki Dillilik (Folk and Elite Bilinguals): İki dilliliğin kültürel kimlik ve dil kullanımına bağlı olarak yapılan sınıflandırmaları vardır. Fishman (1977), dilin toplumsal statüsüne bağlı olarak iki dilliliği “halk” ve “seçkin” iki dilliliği olarak sınıflandırmaktadır. Halk iki dilliliğinde insanlar, genellikle baskın dil topluluğunda yüksek bir statüye sahip olmayan dil azınlığı topluluğudurlar. Halk iki dilliliğinin aksine elit iki dilliler toplumdaki baskın dili konuşmakta bunun yanında ihtiyaçları doğrultusunda ek bir fayda veya değer sağlayacak başka bir dili de konuşmaktadırlar (Moradi, 2014, s. 109). Skutnabb (1981)’a göre elit iki dilliler yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerden oluşmakta ve eğitimlerinin bir kısmı yabancı dilde gerçekleşmektedir (Cengiz, 2006, s. 30).

Eklemeli İki Dillilik ve Eksiltici İki Dillilik (Additive Bilinguals and Subtractive Bilinguals): İki dilliliğin bireyin gelişimi üzerindeki etkilerine göre eklemeli (additive) ve eksiltici (subtractive) iki dillilik ortaya çıkmıştır (Achmet, 2005, s. 58). Bu ayrım da iki dilin birbirini ne ölçüde etkilediği göz önüne alınmaktadır. Her ikisinde de diller birbiri ardına öğrenilir ve edinilir (Velínská, 2007, s. 12). Eklemeli iki dillilik bireyin gelişimi ve kişiliği üzerinde olumlu etki yapmakta; birey iki dilli ve iki kültürlü ortamlarda kalarak bir dizi bilişsel, duyuşsal ve sosyal beceriler kazanmaktadır. Bu durum kişinin hem ana dili hem de ikinci dilinin gelişimine olumlu katkı yapmaktadır. Eklemeli iki dillilikte kişinin ve toplumsal çevrenin dil edinimine olumlu yaklaşımı, desteklemesi ve üstünlük olarak görmesi önemlidir. Karma evliliklerden doğan çocuklarda ve üst toplumsal katmanlarda yaşayan ve ikinci bir dili öğrenen

çocuklarda rastlanır (Achmet, 2005, s. 58). Kişinin söz dağarcığını zenginleştirir (Velínská, 2007, s. 12).

Achmet'in Papapavlou'dan (1942) aktardığına göre eksiltici iki dillilikte küçük yaşlardan itibaren çevre baskısı nedeniyle ikinci dili kullanmak zorunda kalan bireyler görülmektedir (Achmet, 2005, s. 58). Eksiltici iki dillilikte ikinci dil ana dille olumsuz bir etkileşime girmekte ve bazen ana dili değiştirmektedir (Velínská, 2007, s. 12). Bireyin sürekli ikinci dil kullanımı anadili öğrenimine engel teşkil etmektedir (Moradi, 2014, s. 109). Bu durum hem anadili öğrenimini geciktirmekte hem de ikinci dilde istenilen gelişim sağlanamamaktadır (Achmet, 2005, s. 58-59).

Bunların dışında doğal (natural) ve okul (school) iki dilliliğinden de bahsetmek gerekmektedir. Doğal iki dillilikte kişi, çocukluk döneminde aynı süreçte ya da sonradan aile ya da toplumdaki bireylerle kurduğu temaslar sonucunda iki dilliliği edinmektedir. Okul iki dilliliğinde ise birey ikinci bir dili öğrenebilme sürecinde okuldaki dili iletişim dili olarak kullanmaktadır. Bu durum iki dilli olma adına önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Stefanik'e (2000) göre eşzamanlı ya da ardıl bir biçimde de olsa doğal iki dillilik doğal bir öğrenme sürecinde gerçekleşmekte, okul iki dilliliği ise doğal olmayan bir okul ortamında gerçekleşmektedir.²

2.2. Dil Olayları

Burada çok dilli bireylerde gerçekleşen dil olaylarının bir bölümü teorik olarak verilmiştir.

2.2.1. Dil Etkileşimleri (Language Contacts)

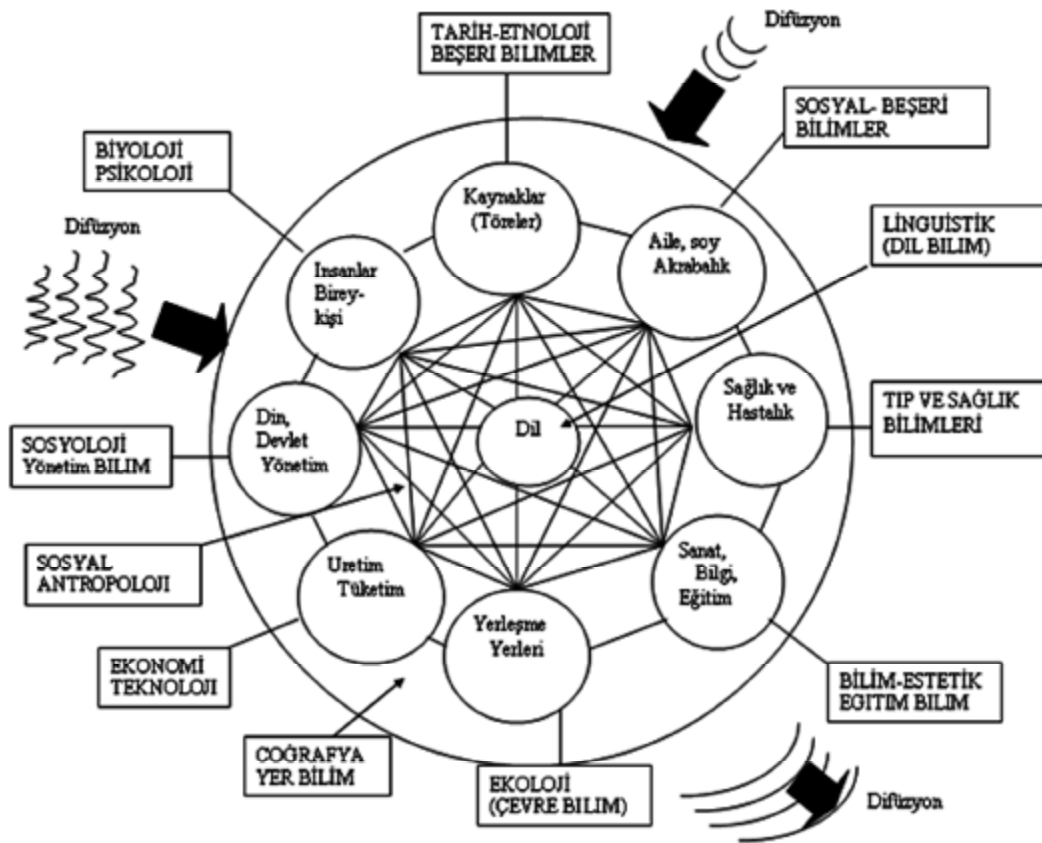
Farklı dillere sahip insanlar siyasi, sosyolojik, ekonomik sebeplerle karşılaşmalar yaşamış, ortam yaşam kültürü edinmiştir. Bu karşılaşmaların sonucunda diller de bir biçimde etkilenmiş, iki farklı kültürün dilleri arasında çeşitli temaslar sağlanmıştır.

Toplumların birbirleriyle karşılaşması sonucunda sadece kelime ödünçlemeler gerçekleşmemiş çeşitli dil olayları da meydana gelmiştir. İki farklı dilin karşılaştığı durumlarda dil etkileşimleri (Language Contacts) kaçınılmaz bir durumdur.

² Burada doğal/doğal olmayan öğrenme süreçleri, dil ediniminin formal/informal öğrenme boyutunu ortaya koymaktadır.

Dil etkileşimleri “farklı diller arasında çeşitli toplumsal etkenler nedeniyle ortaya çıkan etkileşim” (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 94) olarak tanımlanmaktadır. Dil etkileşimleriyle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Bu etkileşim çoğu zaman ödünçleme ve düzenek değiştirimi olarak ortaya çıkmakta, çeşitli düzeylerde diller arasında öğeler alınıp verilmekte ya da değiştirime başvurulmaktadır. Bu yakınlık sonucu o yörede iki dillilik ortaya çıkabilir. Almanya, Hollanda, Norveç gibi ülkelerde azınlık dili olarak konuşulan Türkçe ile bu ülkelerin baskın dili arasında etkileşimler olmuştur ve olmaktadır. Diller arası ilişki sonucu olarak Almanya Türkçesi, Hollanda Türkçesi vb.’den söz edilmeye başlanmıştır. Bu etkileşimlerin en uç örnekleri karma dillerdir (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 94).

Şekil 5. Kültür Haritası (Güvenç, 1999, s. 107)

Diller arası etkileşimi daha iyi çözümlemek için dil-kültür-insan ilişkisini kavramak gerekmektedir. İki farklı kültür karşılaştığında dilsel olanaklar bağlamında taraflar farklı bir biçimde etkilenmemektedir.

Dil kültürün tüm unsurlarını etkilemekte ve aynı zamanda etkilenmektedir.. Dil etkileşimine psikoloji, sosyoloji ve dilbilimin bakışı farklılaşmakta; fakat tamamen

2.2.1.1. Dilsel Baskınlık (Language Dominance)

Dilsel baskınlık, “çok dilli bir dilsel toplulukta bir dilin ötekilere göre daha çok önemsenmesi durumu” (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 95), iki dillilerin daha çok hangi dilde daha yetkin olduğu (Yip & Matthews, 2006, s. 99) ya da Unsworth tarafından dar anlamda, iki dilli çocukların iki dilin herhangi birisinde göreceli dil yetkinliği olarak tanımlamaktadır (2015, s. 3). Bernardini ve Schlyter’e göre iki dilli bireylerde dil edinimi literatüründe ise dilsel baskınlık teorik olarak, çocuğun dillerinden birinin daha fazla gelişmiş veya gelişmekte olduğu durumları göstermek için kullanılmaktadır (Yip & Matthews, 2006, s. 99).

Tarihsel nedenler, dilin devlet işlerinde kullanılması ve konuşurunun daha fazla olması bu duruma neden olabilmektedir (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 95). İki dilli çocukların dil becerileri tanımlanarak dilsel baskınlık tespit edilebilmektedir (Haji-Hassam, 2008, s. 90).

Çok dilli toplumlarda dilsel baskınlığı ölçmek karmaşık bir görevdir. Dünyanın her yerinde çok dilliliğin derecesi ve türlerini belirlemede önemli etken iktidarlar olarak gösterilmekte (Yip & Matthews, 2006, s. 98); bu anlamda baskın dil zaman içerisinde sürekli değişebilmektedir. Bu değişimde çeşitli etkenler rol oynayabilmektedir.

Unsworth iki dilli çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada çocukların dilsel baskınlığını belirleyen birçok etken ortaya koymuştur. Bunlar (Unsworth, 2015, s. 3):

- § Ebeveynlik stratejisi (Anne ve babanın anadil öğretiminde hangi dili tercih ettiği önemli olabilir.)
- § Dillerin durumu (azınlık/çoğunluk dili olması, yüksek/düşük prestijli dil olması)
- § Eğitim türü (tek/çift dilli eğitim)
- § Kardeşler ve doğum sırası
- § Okur yazarlık ve okur yazarlıkla ilgili faaliyetler

Bu etkenler tek yönlü olabileceği gibi çok yönlü de etki edebilmektedir. Dilsel baskınlığın çok dillilikte önemli bir etken olduğu bilinmesine rağmen dillerden baskın olanının hangisi olacağına dair belirgin bir ölçüt yoktur (Unsworth, 2015, s. 5).

2.2.1.1.1. Mardin Örneği

Yörede baskın diller ilçelere göre değişebilmektedir:

Artuklu	→	Arapça
Kızıltepe	→	Kürtçe
Derik	→	Kürtçe
Midyat	→	Arapça
Nusaybin	→	Kürtçe
Yeşilli	→	Arapça
Savur	→	Arapça
Dargeçit	→	Kürtçe
Mazıdağı	→	Kürtçe
Ömerli	→	Kürtçe

Görüşme sorularına verilen cevaplara göre bireylerin ana dili yerine çocuklarına Türkçe öğretilmelerinin gerekçeleri şöyle özetlenebilir:

- Türkçenin resmi dil olması.*
- Türkçe daha prestijli bir dil olması.*
- Türkçeyi öğreterek kamusal imkanlardan yararlanmasını sağlama.*
- Eğitim dilinin Türkçe olması*
- Ebeveynlerinin ana dillerinin farklı olması, aralarında ortak dilin Türkçe olması*

Görüldüğü gibi Unsworth'un belirttiği ölçütlerden *ebeveyn stratejisi* dilsel baskınlıkta önemli rol oynamaktadır.

2.2.1.2. Dil Seçimi (Language Choice)

Çok dilliliğin incelenmesi yoluyla dil ve duygular arasındaki ilişkiye yönelik olarak dil seçimi kavramı sunulmaktadır (Jessner, 2008, s. 20). Dil seçimi "dil düzenlemesinin ilk aşaması olarak diller ya da değişkeler arasında seçim yapma girişimi." (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 89) olarak ifade edilmiştir.

Clyne'a göre dil seçimini sosyal ve güdüsel faktörler etkilemektedir (Jessner, 2008, s. 21). Jessner, çok dilli konuşmacıların iletişimsel ihtiyaçlarının dil seçimini etkilediğini belirtmiştir (2008, s. 26).

Cengiz'in (2006, s. 79) Hymes'ten aktardığına göre dil seçimini etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir:

Kuruluş ve Sahne: Zaman, yer ve psikolojik kuruluş.

Katılımcılar: Konuşmacı, dinleyici, dinleyenler ve diğer katılımcılar.

Son: İstenen veya beklenen çıktı veya son.

Davranışlar dizisi: Biçim ve içeriğin nasıl dağıtıldığı.

Anahtar: Ruh hali veya durum (ciddi, ironi, saka ve benzeri durumlar).

Araçlar: Konuşmacı topluluğu tarafından kullanılan diyalekt veya dilsel çeşitlilik

Normlar: Ses, söz kesme veya duraksama gibi beklentiler.

Türler: Farklı performans tipleri (konuşma, espri, vb.)

Dil seçiminde azınlık dillerine karşı olumsuz tutumlar toplumsal alanda bu dillerin konuşulmasını zorlaştırmıştır. Buna rağmen azınlık dilleriyle ilgili olumlu gelişmeler de vardır. Araştırmacılar, son yirmi yılda azınlıkların korunması ve iyileştirilmesi ile ilgili olumlu politikaların toplumlarda azınlık dillerine karşı yaygın olumlu tutumların geliştirilmesine yarar sağladığını belirtmektedirler (Jessner, 2008, s. 28-29).

Tablo 2. Grosjean'a göre dil seçimini etkileyen faktörler (Cengiz, 2006, s. 83)

Dil Seçimini Etkileyen Faktörler	
Katılımcılar	Durum
Dil Yetertiliği	Yer / kuruluş
Dil Tercihi	Tek dillilerin oluşu
Sosyo-ekonomik Statü	Resmiyet derecesi
Yaş	Dostluk derecesi
Cinsiyet	
Meslek	Söylemin içeriği
Eğitim	Konu
Etnik Altyapı	Kelime içeriğinin türü
Konuşmacıların Dilsel	
Etkileşim Tarihi	Etkileşimin işlevi
Soy İlişkisi	Statüsü artırmak
Dostluk	Sosyal mesafe yaratmak
Güç İlişkisi	Birisini elinde tutmak
Dillere Karşı Alınan Tavır	Rica etmek veya emir
Dış Baskı	

De Houwer ve Lanza'ya göre çocukların zamanla anne-babadan başka muhataplarının da olması dil seçiminde çocukları farklı etkilere açık hale getirmektedir (Samudio, 2006, s. 9). Bireyler aile dışında farklı ortamlarda farklı diller ya da varyeteleri kullanabilmektedirler.

Lambert, dilin toplumsal saygınlığının dilin kullanımını etkilemesiyle ilgili önemli bir tez oluşturmuş, araştırmasında Avusturya'daki Hırvat ailelerle ilgili verilen örnekte genç neslin dil seçiminde toplumsal saygınlığı az olan Hırvatçayı bırakıp farklı dillere yöneldiğini örnek olarak vermiştir (Jessner, 2008, s. 28). Romaine, bireyin ve toplumun dil değiştirimi ve dil seçimi eğilimlerinin, herhangi bir dile, çift dilliliğe ve kod değiştirmeye bağlı olarak etkileneceğini vurgulamaktadır (Coronel, 2009, s. 6).

Bentahila, konuşmacılara gündelik yaşamda çeşitli dil seçenekleri sunulduğunu belirtmektedir; Gumperz, bireyin iletişimsel ihtiyaçlarını yerine getirmek için kullanılan stillere dilsel repertuar demektedir. Konuşmacı toplumsal düzene ve yönlerine göre konuşmalarını belirleyebilir, bu da konuşmacının iletişimsel yeteneğini göstermektedir (Coronel, 2009, s. 10).

Dil seçimi, çok dilli toplumlarda bireyler arası ilişkilerin önemli bir göstergesi durumundadır.

2.2.1.2.1.Mardin Örneği

Mardin'de çok dilli bireyler dil seçiminde değişken bir sosyal ortamda yaşamaktadırlar. Bireylerle yapılan görüşmelerde dil seçimi ile ilgili birtakım sonuçlara varılmıştır. Bireylere Arapça, Kürtçe ve Türkçeyi nerede ve kimlerle konuştukları sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

Tablo 3. Mardin'de Çok Dillilerin Dil seçimleri: Arapça

-Aile içi iletişimde
-Türkçe bilmeyen ya da yetersiz olan bireylerle
-Suriyeli mültecilerle

Tablo 4. Mardin'de Çok Dillilerin Dil Seçimleri: Kürtçe

- Ticaret yaparken
- Türkçe ve Arapça bilmeyen bireylerle
- Kırsalda
- Arkadaş ortamında
- Suriyeli mültecilerle

Tablo 5. Mardin'de Çok Dillilerin Dil Seçimleri: Türkçe

- Kamusal alanlarda
- Şehir dışında
- Arapça ve Kürtçe bilmeyen bireylerle
- Arapça ve Kürtçe bilmeyen aile fertleriyle

Arapça yörede daha çok yetişkinlerin konuştuğu dil olmakta, genç bireyler kendi aralarında iletişimi sağlamak adına Türkçeyi tercih etmektedirler. Diyalogun konusu eğer bireysel ilişkilerin dışında entelektüel bir terminoloji gerektiriyorsa bireyler standart dile –Türkçeye- başvurmaktadırlar.

Dil konusunda muhafazakâr davranan bireylerin ana dili kullanımına önem verdikleri bilinmektedir. Bu tutumla dil aşınımı ya da dil ölümünün önüne geçilmesinin hedeflendiği düşünülmektedir. Yörede Arapçaya yönelik tutum özellikle dinsel hassasiyetler yönünden gelişmiştir.

2.2.1.3. Ödünçleme (Borrowing)

Birden fazla etnisite ya da birden fazla dilin olduğu bir yaşam alanında diller arası bazı etkileşimlerin olması toplumdilbilimsel gerçekliklerdendir. Kanduboda, kişilerin üç dilde dil bilgisine sahip olmaları durumunda zor bir kelimeyi veya cümleyi açıklığa kavuşturmak için daima diğer dilleri referans alabileceğini belirtmektedir (2016, s. 1732). Kyuchukov'a göre başka dilden gelen kelimeleri ödünçlemek iki dilli çocuklar için doğal bir süreç olmaktadır (2002, s. 83).

Ödünçleme sözcükler kültürler hakkında da fikir verebilmektedir. Ödünç sözcük kümeleri kültürler arası temas ve iletişimin en kolay gözlenebilir sonuçlarından biridir (Hoffer, 2005, s. 53). Kanduboda'nın Holmes'ten aktardığına göre çok dilli toplumlar tek dilli toplumlara kıyasla farklı sosyal faktörlerin işlerliğini sağlayarak farklı dil

becerilerinin kullanımını sağlamaktadırlar (2016, s. 1733). Bu durum ödünçleme dahil birçok dil olayının gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Dil ödünçlemesi, konuşmacının bir dili konuşurken kısmen diğer dilin öğelerini işlev ya da içerik olarak kullanmasıdır (Kanduboda, 2016, s. 1734). Toplumdilbilim, ödünçlemelerin hangi yollarla kullanıldığını, bu kullanımların işlevlerini, toplumun hangi kesimlerinde kullanıldığını incelemektedir (Hoffer, 2002, s. 13).

İletişim kanallarının çeşitlenmesi ve uluslararası ilişkilerin gelişmesiyle birlikte son yıllarda dil ödünçlemesinde de artış gözlenmektedir (Hoffer, 2005, s. 65). Bu anlamda dünyada başat dillerin diğer diller üzerindeki etkisi artmakta; üreten toplumlar dünyaya ürünle beraber sözcük de ihraç etmektedirler. İngiliz tüccarları, yüzyıllar boyunca denizaşırı dünyaya yayılırken, dünya dillerinden binlerce kelime ödünç alıp İngilizcenin bir parçası haline getirmişlerdir (Hoffer, 2005, s. 55).

2.2.1.3.1. Mardin Örneği

Mardin’de birçok etnik grubun beraber yaşaması nedeniyle yerlerde diller arası etkileşimler olağan bir durumdur. Yörede Arapça, Kürtçe ve Türkçe bilen gruplar birbirinden farklı dil ailelerine mensup oldukları halde beraber yaşamalarının sonucunda dilsel anlamda çok sayıda etkileşime girmişlerdir. Diller birbirinden sözcük, deyim ve atasözlerini alıp kullanmışlardır. Çok dilliler, herhangi bir dilde yetersizliklerini diğer dilin kaynaklarından temin ederek gidermektedirler. Mardin’de bu dil genel anlamda Türkçe olmaktadır.

Türkçe, söz varlığından yöredeki Arapça ve Kürtçeye çok sayıda sözcük vermiştir. Yörede konuşulan diller için sözlüksel çalışmalar yapılmadığından dil ödünçlemesi yeterli düzeyde tespit edilememiştir. Yörede Arapça konuşurlarının ağırlıklı uğraşı alanlarını sıralarsak:

- 1.Ticaret
- 2.Hizmet
- 3.Tarım

olarak gösterilebilir. Arapça bazı ilçe ve il merkezlerinde yoğun olarak konuşulmaktadır Yörede Arapçanın sözvarlığındaki ödünçlemeler büyük ölçüde kökenbilimsel olarak Türkçedir. Bu sözcüklere örnek olarak şunlar verilebilir:

Örnek: başkan, bakan, valilik, aday, toplantı, kurul, milletvekili, seçim, sözleşme, kapı(sınır kapısı), büyükelçi, Avrupa Birliği, savcı, görevli, il, ilçe, alışveriş, anlaşma.

Kürtler bölgede tarımı en yoğun icra eden kesimdir. Bu anlamda tarımla ve yöresel gıdalarla ilgili birçok sözcük Arapçaya Kürtçeden ödünçlenmiştir.

<u>Arapça</u>	<u>Kürtçe</u>	<u>Türkçe</u>
Pırêze	Pırêze	Anız
Mazrôna	Mezrône	Mazruna
Îeliyyê	Îeli	Kavurma

Mardin'de dil kullanımı sosyal statü ve siyasal bilince göre değişmektedir. Çok dillilerde dil kullanımında korumacı tutum içerisinde olan bireyler de bulunmaktadır. Aşağıda bazı sözcüklerde korumacı tutumla dil kullananların Kürtçe ifadeleri kullanımları gösterilmiştir.

Tablo 6. Kürtçeyi farklı tutumlara göre kullanım örnekleri

<u>Korumacı Tutumla Kullanım</u>	<u>Gündelik Kullanım</u>
Sıpâs dıkım	Teşekkûr dıkım
Pırskirêk tınne	Sorun tınne
Serôkwezir îatiyyî Mêrdin	Başbakan îatiyyî Mêrdin
Ez çûmım nehoşxanê	Ez çûmım hestê

Dünyada son yüzyılda çok büyük bir bilimsel devrim yaşanmış ve bu devrim çok hızlı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Dünyadaki değişimlere bilinçli yaklaşan toplumlar, gerekli dil planlamalarını yaparak dilsel yapılarını korumuşlardır.

Meydana gelen hızlı değişimler ve bunu karşılayacak TDK gibi kurumların olmasıyla beraber Türkçe değişimlere ayak uydurabilmiş, söz varlığını değişimlere uygun hale getirebilmiştir. Bu durum yöredeki diller için söz konusu olmamıştır. Gelişmelere bağlı olarak Türkçe; Arapça ve Kürtçeye çok sayıda sözcük vermiştir. Bu durum çok dillilerin kullandığı fiillerde de görülmektedir.

Tablo 7. Kürtçede Türkçe fiil ödünçleme yapısı

<u>Kürtçe</u>	<u>Türkçe</u>
Min geliştirmiş kir	Ben geliştirdim
[min][geliştir-DUYZ3][kir]	

Tablo 8. Arapçada Türkçe Fiil Ödünçleme Yapısı³

<u>Arapça</u>	<u>Türkçe</u>
Ene seytû abartmış	Ben abarttım
[ene][seytû][abart-DUYZ3]	

Türkçenin günlük kullanımda Arapça ve Kürtçeye etki etmesinin dışında Arapça ve Kürtçe de yörede günlük kullanımda Türkçeye etki etmişlerdir. Bu etki sözcük ödünçleme yoluyla olduğu gibi tonlamayı da kapsamaktadır.

Örnek: Yemeğe biraz *gızbara* katmamamız lazım.

“Yemeğe biraz *kişniş* katmamamız lazım.”

Gızbara, yemeklerde sık kullanılan bir baharat türü olmakla birlikte günlük dilde Arapça şekliyle kullanılmaktadır.

Örnek: “Geçen hafta aldığım portakallar *pûş* çıkmış.”

Örnek: “*Mamoste*, yarın okula gidecek misin?”

Örnek: “*Ma* bana hiçbir faydası yok ki.”

"Ma" sözcüğü çok dillilerin yaygın kullandıkları bir ifadedir. Cümleye soru ya da itiraz anlamı katmaktadır.

Örnek: Doktor sana bir şey demedi?

Yörede Arapça ve Kürtçe kullanımlarda *-mi* soru ekine benzer belirgin bir kalıp görülmemiştir. Bunun yerine çok dilliler kullanımlarında son sesleri yüksek bir vurguyla ifade edilmektedir. Anadili Kürtçe olanlarda ise bu durum cümle yapısı değiştirilerek sağlanmaktadır.

³ Çizelge 2 ve çizelge 3'te verilen bilgiler çok dillilerin yörede kullandıkları lehçeler için geçerlidir.

Ödünçlemenin fazla olması bir dildeki zenginliği ifade ettiği gibi dilin yapısını sarstığı ölçüde o dildeki aşınmanın da işareti olabilmektedir. Ödünçlemenin yüksek düzeyde olması bölgede azınlık dilleri açısından dil aşınmasının işaretlerini de vermektedir.

2.2.1.4. Dil Aşınması (Language Attrition) ve Dil Ölümü (Language Death)

Toplumların dilleri ayrı mecralarda gelişince farklılıklar oluşmakta, karşılıklı anlaşılabilirlik azalmakta ve bu durum toplumların sosyal ve ekonomik yapısına etki etmektedir (Karabulut, 2005, s. 17).

Dil aşınması; bir dilin sağlıklı bir konuşmacı tarafından tamamen veya kısmen unutulması olarak tanımlanabilmekte, genç ve yaşlı kuşaklarda rahatsız edici ve derin süreçlere sahip bir olgu olarak görülmektedir (Schmid, 2008, s. 9). Dünyanın her köşesinde genel bir olgu olarak durmakta; bununla birlikte, hem akademisyenler hem de uluslar tarafından incelenmek ve anlaşılmak üzere dilbilim, psikodilbilim ve toplumdilbilim gibi çeşitli disiplinlerle ilişkilendirilebilmektedir (Kasap, 2015, s. 68). Dil aşınmasına maruz kalan bireyler mevcut dilin yeterliliklerinin kaybolmaya başladığını kabul etmekte ve dillerinin diğer dillerle rekabet edecek nitelikte olmadığını bilmektedirler. Bu durum nörolojik olarak koşullandırılmış olup dili konuşanların dilsel davranışlarındaki kademeli değişimi ifade etmektedir; burada ana dili konuşan toplulukla temasın azalması dilin akıcı ve yetkin bir şekilde kullanımının azalmasına neden olmaktadır (Szupıca, 2016, s. 110).

Dil aşınmasına etki eden olgulardan bir dil kayması olgusudur. Bu olguya en fazla azınlık ve çoğunluk dillerinin teması durumunda başvurulmaktadır (Kasap, 2015, s. 69). Dil kayması "bir birey ya da grubun göreceli olarak ya da birdenbire bir dili bırakıp öteki dili kullanmaya başlaması." (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 88) olarak tanımlanmaktadır. Bu durum en çok iletişim güçlüklerini aşmak için anadillerini bırakan 2. ve 3. Kuşak göçmenlerde görülmektedir (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 88).

Azınlıklar hakim ülke kültürü ve dilini benimseyerek bu dillerde daha etkin hale gelmekte ve kendi anadillerini unutmaktadırlar (Kasap, 2015, s. 69). Dil aşınması sürece dayalı bir olgudur ve çok dilliliğin dezavantajlarından biri olarak görülmektedir. "En öz ifadeyle, dil ölümü, canlı olduğu vurgulanan dilin özellikle küçük gruplardan oluşan toplumlarda kaybolmasıyla ya da kaybettirilmesiyle gerçekleşir." (Dilek, 2006, s. 707).

Dil ölümünün gerçekleşmesi çoğu kez önlem alınamaz boyuttadır. Karabulut'un dil ölümüyle ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

Her zaman ve zeminde diller ve o dilleri konuşan toplumlar, doğal seyrine bırakılmış olsalardı dünya dillerinin mevcut sayısı değişmezdi veya dillerin sayısında her geçen zaman diliminde sürekli bir artış görülürdü. Fakat genelde toplumlar durağan değil, değişken bir yapıya sahip oldukları için, canlı bir organizmaya benzeyen dil de değişmek zorunda kalmaktadır (Karabulut, 2005, s. 19).

Dilek, dünyada 6000'den fazla dilin olduğunu bunlardan en az yarısının kaybolma tehdidi altında olduğunu aktarmaktadır (2006, s. 707). Dil ölümü sürecini şöyle özetlemektedir:

Dil ölümünün söz konusu olmadığı dönemde, günlük konuşma akışı içinde dillerini gayet ustaca konuşan toplum bireylerinin bu tür dil ölümüne maruz kaldıktan sonra, beklenmedik bir şekilde konuşmalarını keserek dil atladıkları, diğer bir deyişle kod kaydardıkları görülür. Bu nitelikteki konuşurlar, ölmekte olan ana dilin gramatikal yapısının ve ses bilgisinin birçok unsurunu muhafaza ederler. Ancak, konuşmalarında, kalıplaşmış ifadeler ve kompleks yapılar büyük ölçüde azalmıştır. Konuşurların dil yetenekleri, ana dili kullanımının azlığı sebebiyle körelmiştir. Konuşma seyrinde artık, sık sık duraklamalar olmakta, leksik parçaların çoğu unutulmakta ya da çok zorlanarak hatırlanmaktadır. (Dilek, 2006, s. 708).

Dil ölümü süreçleri yüzyıllar ve binyıllar sürececek bir biçimde uzun yılları kapsayabilmektedir (Karabulut, 2004, s. 70). Şiddetli politik baskılar ve kültürel dokunun tahribiyle ortaya çıkan nüfus azalması radikal dil ölümüne (ani dil ölümü) sebep olmaktadır (Dilek, 2006, s. 707). Radikal dil ölümü, daha savaş, kıtlık ya da soykırım dönemlerinde ortaya çıkmaktadır.

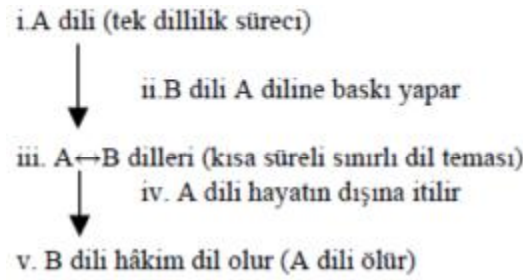
Dil cinayeti, dil intiharı gibi kavramlar dil ölümü süreçlerini karakterize etmek için kullanılmaktadır. Bu kavramlar, sürece trajedi havası vermektedir (Ando, 1995, s. 2). Dil ölümünün başlangıcı ve bu başlangıcın tespiti tartışmalı bir konudur. Ando'ya göre "dil ölümünün nedenleri bireysel konuşmacıların kod değiştirme kararları düzeyinde incelenmelidir." (1995, s. 25)

Karabulut'un (2005, s. 21) Crystal ve Dorian'dan aktardığına göre dil ölümünü tetikleyen etkenler şunlardır:

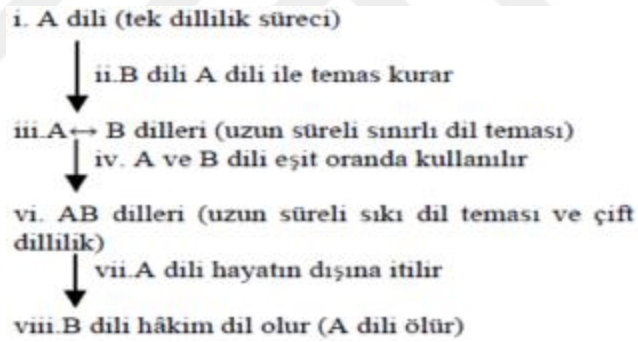
- a) *dış etkenler*: savaşlar, soykırımlar, doğal afetler ve bunların destekleyicisi siyasî, ekonomik, sosyal nedenler,
- b) *iç etkenler*: dış etkenler sonucunda ortaya çıkan sosyo-psikolojik durum.

Çok dilli toplumlarda dil, zamanla baskın dil lehine tek dilliliğe dönüşür. Bu anlamda azınlık dilinde dil ölümü süreci gerçekleşmektedir.

Tablo 9. Biyolojik Ölüm Süreci⁴ (Karabulut, 2005, s. 22)

Tablo 10. Dil Değişim Süreci⁵ (Karabulut, 2005, s. 22)

Dillerin statüsü, ülkelerin kanunlarına göre değişebilmektedir (Janse, 2003, s. 10). Bu anlamda dil, globalleşen dünyada merkezi doğrultuda ilerlemekte ve çok dillilik kimi ülkelerde göz ardı edilmektedir. Dil ölümü süreci bu şekilde hızlanmaktadır. İnsanlar dil edinimine daha faydacı yaklaşabilmekte resmi dile ana dilinden daha önem verebilmektedir. Her şeye rağmen bu durumu önleme adına ülkeler ve uluslararası kuruluşlar bünyesinde çalışmalar yapılmaktadır.

⁴ Aşağıdaki tabloda toplumun fiziksel ve biyolojik olarak ortadan kaldırılmasının dil ölümüne etkisi ve bu süreçte ana dilin geçirdiği aşamalar gösterilmiştir. A dili anadili, B dili baskın dil olarak sembolize edilmiştir (Karabulut, 2005, s. 38).

⁵ Tabloda dil değiştirmenin sonucunda gerçekleşen dil ölümü süreci gösterilmiştir. Artık bir aşamadan sonra alt kültüre ait dil toplumsal alandan çekilmiştir. Baskın dil olan B dili ana dili olmuştur (Karabulut, 2005, s. 38).

2.2.1.4.1. Mardin Örneği

Bir dilin zamanla siyasal, ekonomik, sosyal sebeplerden dolayı kendi özelliklerini yitirmeye başlaması son dönemlerde tüm dünyada genel bir tartışma konusudur. Kùltürlerin yerellikten uzaklaşması, tüm dünyada popüler olan merkezi kùltürlerin ortaya çıkmasıyla beraber diller de değışmeye başlamış, ölçünlü diller daha fazla önemsenmeye başlanmıştır. Bu anlamda yazı dili olmayan ve kamusal alanda geçerliliğı olmayan diller diğeri dillerin söz varlığından yararlanabilmiştir. Dil etkileşimlerinin çok fazla üstünde olması zamanla dillerin temel özelliklerinin yitirilmesine neden olabilmektedir. Dil aşınması olarak adlandırılan bu olgu süreç içerisinde o dilin konuşurunun kalmamasına, yani dil ölümü olayına dönüşebilir.

Arapça, yörede sosyo-ekonomik yapının etkisiyle geçmişe göre daha az konuşulmaktadır. Ana dili edinimi konusunda tutum bölgede şehirde yaşayanlarla, kırsalda yaşayanlar arasında değışiklik göstermektedir. Kırsalda yaşayanlar kapalı bir toplum yapısına sahip olduklarından ana dili konusunda daha korumacı bir tutum içerisindedirler. Arapçanın bölgede yıllar içerisinde konuşurunun ciddi miktarda azalacağını öngörmek mümkün görünmektedir.

Dil ölümü anlamında Arapça ve Kürtçe arasında kıyaslama yapıldığında Arapça konusunda dil ölümü daha gerçekçi görünmektedir. Anadili Kürtçe olan bireyler dil edinimine daha muhafazakâr yaklaşmakta, sosyo-ekonomik faktörler de bu durumda etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra yörede Kürtlerin aşiret yapısını koruması, yörenin en kalabalık etnisitesi olmaları, geleneklerini Kürtçe üzerinden icra etmeleri bu duruma etki eden diğeri faktörlerdir.

Bir dilin geleceğı açısından en önemli konu söz konusu dillerin sözlü ve yazılı alanda kullanılmasıdır. Mardin'de konuşulan Arapçanın yazılı bir dili bulunmamakta bu anlamdaki çabalar da genel kabul görmemektedir. Yörede kültürel unsurların icrasında Arapça kullanımı günden güne azalmaktadır.

Bireyler, Suriye ya da Irak'ta konuşulan standart Arapçanın kendi dillerinden çok farklı özellikler taşıması ve eğitim dilinin Türkçe olmasından dolayı standart Arapçayı öğrenememektedir. Arapçanın yazı dili konusunda birçok birey kutsal kitap Kuran-ı Kerim'de yazılan Arap alfabesini bildiklerini; fakat bu alfabenin günümüzde Arapça yayın yapan Televizyon kanalları, radyolar ve Arapça yayım yapan gazete ve dergilerde kullanılan alfabeden çok farklı olduğunu dile getirmektedirler.

Bölgede herhangi bir dilin kullanımında ihtilaf olmamakta, bireyler birbirlerinin dil kullanımına saygı göstermektedirler.

2.2.2. Kod değiştirimi (Code Switching)

İki dilli/çok dilli bireyler konuşmaları esnasında kendisini daha iyi ifade etmek ya da karşı tarafa ilişkin daha anlaşılır olmak amacıyla yaptıkları konuşmada ikinci bir dile ait unsurları kullanabilmektedir. Bu kullanımlar ana diliyle kurulan cümlelerde ikinci dile ait unsurlar olabileceği gibi, ikinci dille kurulan cümlelerde ana diline ait unsurlar da olabilmektedir. Bilimde bu durumun adlandırılması kod değiştirimi (code switching) olarak kabul görmektedir. Literatürde kod değiştirimi, düzenek kaydırma, düzenek değiştirimi, kod karıştırma (language mixing) gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. İki dillilerde (bilingual) iki farklı dil kullanımlarının sonuçları kod değiştiriminin konusu olurken tek dillilerde (monolingual) ise kişilerin konuşma stilleri, diyalekt özellikleri kod değiştiriminin konusu olmaktadır.

İki dilliliğin en yaratıcı görünümü olarak kabul edilen düzenek kaydırma kavramı (code switching) bununla beraber dil bozulmasının işareti olarak da algılanmaktadır (Molali, 2005, s. 59).

Araştırmacılar kod değiştirimi kavramına farklı tanımlar getirmektedirler.

Gumperz, kod değiştirimini aynı konuşmada, iki farklı gramer sistemine ya da alt sistemlere ait konuşma pasajlarının yan yana durması olarak ifade etmektedir (Qasim & Qasim, 2014, s. 180).

Poplack, kod değiştirimini “Dillerin tek bir söylem cümle ya da tümce içinde değiştirilmesi” (1980, s. 583) şeklinde tanımlamaktadır.

“Kod değiştirimi, bir konuşucu tarafından aynı konuşmada iki(veya daha fazla) dilden malzeme kullanılmasıdır.” (Thomason, 2001, s. 132).

Eker ise “Sözlü iletişimde dilin bir işlevinden başka bir işlevine, bir dil durumundan başka bir dil durumuna veya bir dilden/değişkeden başka bir dile/değişkeye geçişe *kod değiştirme* (İng. code switching) adı verilir.” (2007, s. 128). demektedir. Şu örneği vererek de kavramı somutlaştırmıştır:

Örneğin, ailesiyle Türkçe konuşan ‘gurbetçi’nin, iş yerinde iletişimini Almanca sürdürmesi, ibadetini Arapça yapması çok dilli ortamlardaki dil seçimi, yani kod değiştirme örneğidir. Evde ailesiyle kahvaltısını yaptıktan sonra mesaiye giden, mesaide değişik toplumsal katmanlardan mükelleflerle görüşen; amirine ‘arza çıkan’, akşam dairenin sosyal tesislerinde arkadaşlarıyla eğlenen bir kamu görevlisi de sözel iletişimde, bireysel dilini toplumsal süreçlerdeki ilişkilerin niteliğine ve farklı dil bilgisel düzeylere uyarlamakta, yani kod değiştirmektedir. (2007, s. 128)

Kod değiştirimi ile ilgili yapılan bu tanımlar büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Fakat kavramsal zeminde kod değiştirimiyle kesin ayrımların yapılmadığı kavramlar da mevcuttur.

Kod değiştirimi, kod karıştırımı ve ödünçleme (Borrowing) gibi kavramlar arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmakta, Mc Clure (1981) gibi bazı araştırmacılar kod değiştirimini (Code Switching), kod karıştırımı (Language Mixing) ve kod değişimini (Language Changing) kapsayacak bir biçimde kullanmaktadırlar. Mc Clure’ye göre kod değiştirimi kavramının bir türü olan kod karıştırımına o anki konuşmada kavrama karşılık bulunamaması, bulunan karşılığın eksik görülmesi ya da kavramın tam olarak açıklanamaması durumlarında başvurulmaktadır. Kimi araştırmacılara göre tümceiçi kod değiştirimi, kod karıştırımı olarak adlandırılmaktadır. Kod değiştirimi ve ödünçleme arasında yapılan ayırmada ise kimi araştırmacılar, ödünçlemenin tek bir dil yetisine sahip kişilerde, kod değiştiriminin ise iki dil yetisine sahip kişilerde ortaya çıktığını belirtmektedirler. Saussure’nin kavram çiftlerinden dil (langue)-söz (parole) arasındaki ayrıma göre yapılan sınıflandırmalarda ise kod değiştirimini kapsayan bir terim olarak ödünçleme dil düzeyinde, kod karıştırımı ise söz düzeyinde gerçekleşmektedir (İmer, 1997, s. 275-276).

Kod değiştirimi ile ilgili bazı kavramları açıklamada yarar bulunmaktadır:

Kod Kopyalama (Code Copying): “Hem birimler hem de bloklar halindeki dil öğelerinin B dilinden (çoğunluk dili/ ikinci dil) A diline (azınlık dili/temel dil) kopyalanması.” (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 177) Olarak ifade edilmektedir. Kopyalamada dilsel öğeler B dilinden A diline genel ya da sınırlı olarak aktarılmaktadır. L.Johansson tarafından önerilen bu terim yerine kod değiştirimi terimi daha uygun görülmüştür (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 177-178).

Durumsal Kod Değiştirimi (situational code switching): □ Dil yetkinliği, dil tercihi, toplumsal kimlik, söylem türü gibi durumlara bağlı olarak aynı dilin konuşulduğu ortamlarda değişikler arasında farklı dilin konuşulduğu ortamda diller

arasında duruma bağılı olarak değişke ya da dil seçip değiştirim yapmaktadır (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 105).

Eğretilemeli Kod Değiştirim (Metaphorical code switching): Konuşurların bir sohbet ortamında herhangi bir amaçla konu değiştirdiklerinde gerçekleşen kod değiştirimidir.

Kod değiştiriminin en iyi şekilde açıklanması etnografik gözlemler ve bağımsız istatistiksel analizlerin bağılantısıyla mümkündür. Bu olgunun daha önceden rastgele gerçekleştiği düşünölse de artık kurallara bağılı olarak gerçekleştiği kabul görmekte, kavram toplumsal kimlikle ilgili değerlendirmelerde tartışma noktası olmaktadır (Poplack, 1980, s. 583-588). Kod değiştirim eksiklikle beraber bir dilin yeterliliklerini de gösterebilmektedir (Qasim & Qasim, 2014, s. 180). Genel olarak bakıldığında da tüm diller için kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gumpers, konuşma kodu değiştirim ve durumsal kod değiştirim olmak üzere kod değiştirimini ikiye ayırmakta, Jacobson ise gerçek kod değiştirim ile yarı kod değiştirim arasında ayırım yapmaktadır (Konidaris, 2010, s. 24).

Önem, kod değiştirmenin farklı nedenleri olabileceğini, iletişimin devamının sağlanması veya bireyin kendi veya üyesi olduğu topluluk ile ilgili ek bilgiler vermek istemesinin kod değiştirmeye neden olabileceğini ifade etmektedir (2011, s. 61).

Kod değiştirim olgusunu çözümleyen ve açıklayan modellerden temel dil çerçeve modeli (TDÇ) önem taşımaktadır.

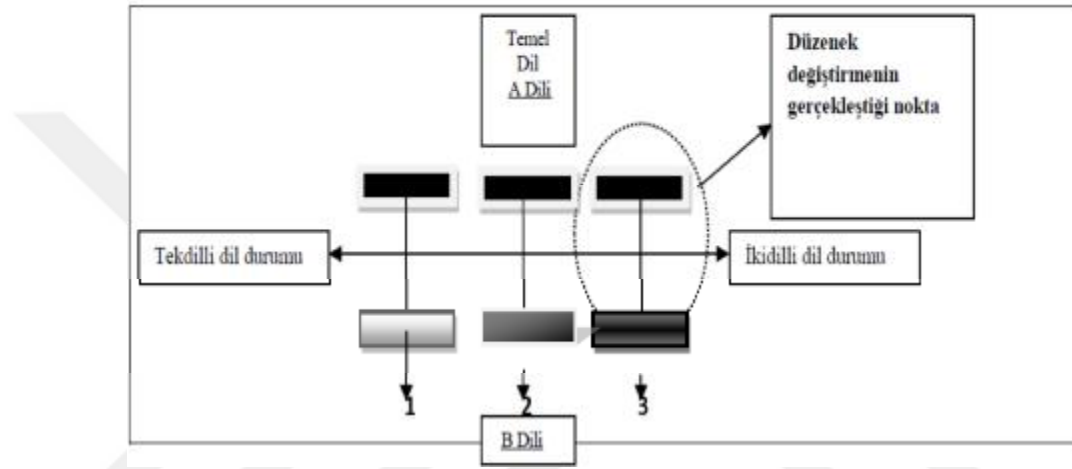
Temel Dil Çerçeve Modeli (Matrix Language Frame Model): “İkidilli iletişimde daha baskın olan, kendisine aktarma yapılan, yapısal çerçeveyi belirleyen ve işlevsel öğelerin sağlandığı dil.” (İmer, 1997, s. 239) temel dil (base/matrix language) olarak adlandırılmaktadır. Temel dili belirlemek için amacıyla ortaya çıkan en bilinen yaklaşıım Myers-Scotten tarafından geliştirilen temel dil çerçeve modelidir (İmer, 1997, s. 239).

Temel dil çerçeve modeli kod değiştirimindeki yapıları tahmin etmede büyük ölçüde başarılı olan kapsamlı bir modeldir. TDÇ’de iki dilliler gramer yapılarında diğer dilin girişini kısıtlamışlardır. Model Kod değiştirimini diller arasındaki bir asimetri ile karakterize etmekte, asimetri ile ilişkili olan morfem türlerinin dağılımında nasıl farklılık olduğunu belirtmektedir. Model, ayrıca konuşmacıların kod değiştirimine başvurmalarının niyetlerini tek dille ifade etmekten daha yararlı olduğunu savunmaktadır (Myers-Scotton, 2005, s. 15-16). Model iki ilkeye dayanmaktadır.

Temel dil (matrix language) ve içe yerleşik dil (embedded language) bu ilkelere var olan kavramlardır (Myers-Scotton, 2005, s. 16).

Sistem Biçimbirimi İlkesi (The System Morphem Principle): Bu ilke Temel Dil (TD) ve İçe Yerleşik Dil (İD) bileşiminde tüm sistem biçimbirimlerinin TD'den gelmesi gerektiğini belirtmektedir (Myers-Scotton, 2005, s. 17).

Biçimbirim Sırası İlkesi (The Morphem Order Principle): Bu ilkeye göre TD+İD birleşiminde yüzeysel biçimbirim sırası TD tarafından belirlenmekte; fakat İD sözlükbirimleri bazı TD biçimbirimlerini içine almaktadır (Yılmaz G. K., 2014, s. 211).

Şekil 7. Grosjean'a Göre Dil Modu Sürekliliğı (Demiray, 2015, s. 28)

Myers Scotton ve Jake'nin (2000) geliştirdiğı model olarak, *4-M biçimbirim sınıflandırma modelinden* de bahsetmek gerekmektedir. Sistem biçimbirimlerinin nasıl seçildiğine odaklanan modelde iki tip biçimbirim kabul edilmiştir. Sözdizimsel rollerine göre tanımlanan biçimbirimleri arasındaki fark tematik role katılımdır. Biçimbirimlerin sınıflandırılması için kavramsal işleme uyumdaki konum, daha büyük bileşenlerin kurulmasındaki katılım biçimleri olmak üzere iki özellik belirlenmiştir (Yılmaz G. K., 2014, s. 211).

- İçerik Biçimbirimi (Content Morpheme)
- Sistem Biçimbirimi (System Morpheme)

Üç özellik biçimbirim tiplerini birbirinden ayırmaktadır (Yılmaz G. K., 2014, s. 211-212):

- § Tematik rolün işaretlenmesi
- § Kavramsal etkinlik
- § Dıştan gramatikal bilgiye gönderimde bulunması

Kod değiştiriminin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli sınırlar ortaya konulmuştur. Poplack’a göre bunlar:

- Bağımsız Biçimbirim Sınırlaması (The Free Morpheme Constraint): Bağımsız biçimbirimler tek başına görülebilen isim, sıfat, zamir, zarf, ilgeç, bağlaç, ünlem gibi öğelerden oluşan biçimbirimlerdir. Bir dildeki bağımlı biçimbirim sesbilimsel kısıtlamalar nedeniyle öteki dildeki sözlüksel yapıyla bütünleşmemektedir (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 39).
- Eşdeğerlik Sınırlaması (The Equivalence Constraint): Burada her iki dilin koşulları arasında koşutluk ilişkisi bulunmaktadır. İki dilin unsurlarının sözdizimini bozmadığı ölçüde kod değişimini gerçekleştirmektedir.

Kod değişimini modellerini etkileyen birçok faktör bulunmakta, bunlar; konuşma konusu, muhatapların dilsel repertuarları, konuşmacılar arasındaki ilişki, dillerin birbiriyle ilişkisi, yaş ve ilgili dilde akıcılık derecesini içermektedir (Qasim & Qasim, 2014). Bu faktörlere bağlı olarak diller belirli durumlarda değişebilmektedir. Konidaris’in Baker’den aktardığına göre kod değişimi şu durumlarda gerçekleşmektedir:

- § Dinleyici değişimi
- § Çerçeve değişimi veya dilin alışılmışın dışında yeni bir çerçeveye ilişkilendirilmesi
- § Konu değişimi veya dilin yeni bir konuyla ilişkilendirilmesi (Konidaris, 2010, s. 21)

Kod değişimi bir dilin diğer dille fonetik, morfolojik, sentaktik açıdan uyumuna göre sınıflandırılmıştır (Poplack, 1980, s. 587). Kod Değişimleri birçok araştırmacı tarafından sınıflandırılrsa da en çok kullanılanı Poplack’ın sınıflandırmasıdır. Buna göre kod değişimi türleri şunlardır:

- Eklenti Değişimleri (Tag-Switching)/ Tümcedışı Kod Değişimleri (Extra-sentential Switching)
- Tümceiçi Kod Değişimi (İntra-sentential Switching)
- Tümcelerarası Kod Değişimi (İnter-sentential Switcing)

2.2.2.1. Tümcedışı Kod Değişimleri (Extra-sentential Switching)

Tümcedışı KD tanımları şöyle verilmiştir:

“Poplack tarafından yapılan sınıflandırmada tümce içinde herhangi bir noktada yer alabilen ve sözcenin geri kalan bölümüyle dolaylı olarak ilişkide olan ünlemler, alıntılar, kimi bağlaçlar ve deyimisel anlatımlar gibi eklentileri içeren kod değişimi türü.” Akt. (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 244).

Poplack, her iki dilin dil bilgisi kurallarının ayrı ayrı gerçekleştiği eklenti, doldurucu, ünlem, aktarılan tümceler ve deyimisel ifadeleri içeren kod değişimi türüne ise tümcedışı KD demektedir (Poplack, 1980, s. 604-605).

Eklenti değişimi (Tag Switching), ya da sembolik kod değişimi(Emblematic Switching) olarak adlandırılan tümcedışı kod değişimi cümleye tamamen bağlı olmayan unsurları belirtmek için kullanılır (Milroy & Muysken, 1995, s. 8).

Eklenti değişimi bir dilden başka bir dile eklenti ekleme anlamına gelmektedir. Bir öğretmenin derste İngilizce konuşurken Fince eklenti kullanması buna örnektir. Burada eklentiler cümle içerisinde serbestçe taşınmakta, sözdizimsel bir kısıtlama bulunmamaktadır (Yletyinen, 2004, s. 47).

Tanımların ortak noktası tümce dışı kod değişiminin TD ile ilişkide yapısal olarak zayıflığı ve sözdiziminde tümcenin herhangi bir yerinde durmasıdır.

Poplack tümcedışı KD’ye söylem içerisinde serbestçe dağılabilmeleri ve daha az gramer bilgisi gerektirmesi nedeniyle bireylerin başvurduklarını ifade etmektedir (Poplack, 1980, s. 603). Eklenti benzeri değişimlerin en az tercih edilen kod değişimi olduğunu dile getirmektedir (Poplack, 1980, s. 606). Bu eklenti değişiminde bağlaç, ünlem, alıntı ve doldurucular sıkça yer almaktadır.

Aşağıdaki örnekler Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Türkçe-Lazca konuşan iki dillilere aittir:

- (1) Hayde sofra kodidgu.
“Haydi, sofra kuruldu.” (İmer, 1997, s. 276)
- (2) Tamam, vogni da, vogni
“Tamam, anladım, anladım.” (İmer, 1997, s. 276)
- (3) Yok canım, mutxa şpkomi, sutlaşi
“Yok canım, şey yedik, sütlaç.” (İmer, 1997, s. 276)
- (4) Allah nasip ettiyise Ekremi moxtasere da.
“Allah nasip ederse Ekrem de gelecek.” (İmer, 1997, s. 276)

Cümlelerde Lazca sözdizimine uyum sağlamış Türkçe eklentiler görülmektedir. Davet anlamı veren ‘hayde’, onaylama anlamı veren ‘tamam’, itiraz anlamı veren ‘yok canım’ ile kalıp söz olarak ‘Allah nasip ettiyse’ ifadesi kullanılmıştır.

Tümcedışı kod değiştiriminde eklentilerin temel dilin(matrix language) yapısına uygun ekler alması gerekli olmamakta, bu durum eklenti değiştirimlerinin kullanımını kolaylaştırmaktadır.

2.2.2.2. Tümceiçi Kod Değiştirimleri (İntra-sentential Switching)

Tümceiçi KD’de çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bunlar:

“Poplack tarafından yapılan sınıflandırmada tümce/tümcecik sınırında ortaya çıkan, her iki dilin kuralları korunarak bir tümcenin/tümceciğin bir dilde, ötekinin ikinci dilde üretilmesi sonucu ortaya çıkan kod değiştirim türü.” Akt. (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 245).

“Tümceiçi KD iki dilli konuşucunun iki farklı dili tek bir tümce içinde kullanmasını ifade eder.” (Yılmaz G. K., 2014, s. 219).

“Tümce içi KD iki veya daha fazla dilsel varyetenin aynı cümlemin sözdizimi içinde bulunmasıdır.” (Wei, 2006, s. 149)

Tümceiçi KD tek bir cümlemin içerisinde gerçekleşmekte, kod karışırımı olarak da adlandırılmaktadır. Bir dildeki sözcük diğer dildeki cümleye eklenmektedir ve bir kavrama atıfta bulunmaktadır (Thomason, 2001, s. 132).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere tümceiçi kod değiştiriminde içe yerleşik sözcükler temel dilin sözdizimi kurallarına uymaktadırlar. Poplack, tümceiçi KD’nin sözdizimsel olarak risk içerdiğini belirtmektedir (1980, s. 590). Tümceiçi KD’de en sık değiştirilen unsurlar isimlerdir (Poplack, 1980, s. 603). Lipski’ye(1985) göre bu tip kod

değiştirme konuşurların temel dilde düşünme ve sözdizimi kurallarına uymalarını gerektirdiğinden, kod değiştirme süreçlerinde akıcılık istemektedir (Zirker, 2007, s. 11; Lipski, 2014, s. 24).

Tümceiçi KD'yi açıklamada yerleştirim (insertion) yaklaşımı önem arz etmektedir. Yerleştirim yaklaşımına göre dillerden birinde sözdizimsel çerçeve belirlendikten sonra bu çerçeve her iki dilin bağımlı ve bağımsız biçim birimleri tarafından doldurulmaktadır (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 272). Bu tümceiçi KD'de içe yerleşik dilin (embedded language) temel dilin (matrix language) sözdizimsel yapısından bağımsız olmadığını göstermektedir.

Tümceiçi KD'nin bazı özellikleri vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir (Joshi, 1982, s. 145):

1. Tümceiçi KD her iki dilde de eşit derecede akıcı olan iki dilli bireylerle yapılmaktadır.
2. Konuşurlar farklı dilerliden sözcük alımında tutarlı yargılara sahiptirler.
3. Tümceiçi KD'de bir sistem diğeriyle rastgele karışmamakta; aralarında sistematik bir ilişki bulunmaktadır.
4. İki dil sistemi de aynı anda aktif durumda görünmektedir.
5. Tümceiçi kod değişimini ödünçlemeden keskin bir biçimde ayrılmaktadır.
6. Konuşurlar geniş çaplı cümle geçişine rağmen kod değiştiriminde hangi dilden kaçınılması konusunda hemfikirdiler.

Araştırmacılar arasında genel kabul tümceiçi KD'nin daha fazla dil yetisi gerektirdiğidir. Tümceiçi kod değiştirmeli söylemlerin üretilmesi ve anlaşılması bu konuda konuşmacı ve dinleyicilerin dilsel becerilerinin bir parçası durumundadır (Joshi, 1982, s. 145). Bu yüzden dengeli iki dillilerin tümceiçi KD süreçlerinde daha başarılı oldukları söylenebilir. Aşağıda tümceiçi KD örnekleri verilmiştir. 1. örnekte TD İtalyanca İD ise İngilizcedir. 2. ve 3. örnekte TD Lazca, İD ise Türkçedir. Yılmaz, 4.örneği Topoyev'in öykülerinden almıştır. Örnekte Hakasça TD durumundayken, Rusça İD durumundadır.

(1) *The students* habian visto la película Italiana (Macswan, 2000, s. 38).

“Öğrenciler İtalyan filmini izlemişlerdi.”

(2) *Ameliyati* diyu yu?

“Ameliyat oldu mu?” (İmer, 1997, s. 276)

(3) *Çayi* vaş u mi?

“Çay içiyor musun?” (İmer, 1997, s. 276)

(4) Noğa pray çirde sağay *slovoların* na kirçeler?

“Neden her yerde sadece Sagay sözcüklerini (dile) sokuyorlar.” (Yılmaz G. K., 2014, s. 220)

2.2.2.3. Tümcelerarası Kod Değiştirimi (İnter-sentential Switching)

Tümcelerarası KD “Poplack tarafından yapılan sınıflamada tümce/tümcecik sınırında ortaya çıkan, her iki dilin kuralları korunarak bir tümcenin/tümceciğin bir dilde, ötekinin ikinci dilde üretilmesi sonucu ortaya çıkan kod değiştirim türü.” Akt. (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011, s. 244) olarak ifade edilmekte, bir başka tanıma göre ise “Tümce sınırlarında, sıralı tümcelerde, yan tümce ya da ana tümcenin farklı dil sistemlerine göre farklı dil sistemlerine göre kurulduğu durumlardır.” (Yılmaz G. K., 2014, s. 225).

Tümcelerarası KD diğer KD’lerine göre daha az dilsel yetkinlik gerektirmektedir. Tümcelerin dilbilgisel olarak birbirine bağımlılığı minimum denecek düzeydedir. Dil bilgisel olarak her iki dilde herhangi bir değişim yaşanmamaktadır. Olası bir değişim olarak İD’de TD’ye uygun bir biçimde tonlamada değişimler yaşandığı söylenebilir. Aşağıda 1. ve 2. örneklerde Lazca-Türkçe konuşan iki dillilere ait tümcelerarası KD örnekleri verilmiştir. 2. Tümcede sıralı tümceler arasında kod değiştirimi görülmektedir. 3. örnek ise Topoyev’in öyküsünden alınmıştır. Örnekte Hakasça-Rusça bilen iki dilliler arasındaki tümcelerarası KD örnekleri görülmektedir.

1. Uri uğurtu do ameliyati iyu do. *Nebahat yenge yanında kalacak bugün.*

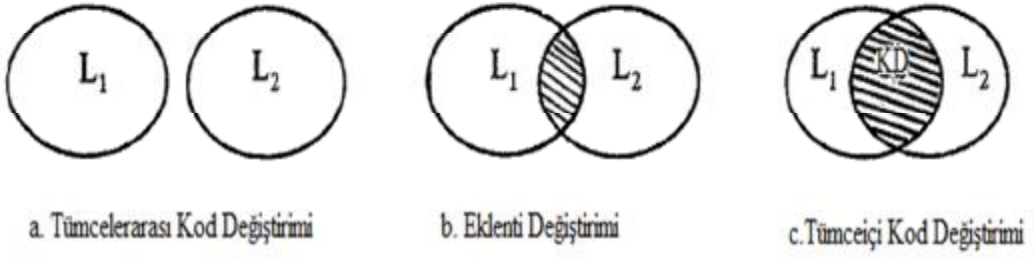
“Ur(u) vardı ve ameliyat oldu. Nebahat yenge yanında kalacak bugün.” (İmer, 1997, s. 277)

2. Orhani moxtasedu da, va moxdu. Mo ya mexdu, *hiç aramadı mı?*

“Orhan gelecekti, gelmedi. Neden gelmedi, hiç aramadı mı?” (İmer, 1997, s. 277)

3. *Nu tavaj vıkladıvaj*, nime kıldiñ?

“Haydi anlat bakalım, ne için geldin?” (Yılmaz G. K., 2014, s. 226)

Şekil 8. Temsili olarak iki dilli kod değişirimi dilbilgisi (Poplack, 1980, s. 615)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELER

Yaş, cinsiyet, yerleşim (kırsal, şehir) gibi değişkenlere sahip 32 kişiden oluşan deneklerden doğal ortamlarda elde edilen bulgular, Poplack'ın sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. Araştırmada Arapça cümlelerde yer alan Türkçe ve Kürtçe kod değiştirimi örnekleri verilmiştir.

3.1. Anadili Arapça Olanların Arapça Tümcelerde Yaptıkları Kod Değiştirimleri

Mardin'de çok dillilerde kod değiştirimi, bir tür grup içi iletişim tarzı olarak ortaya çıkmaktadır⁶. Bireyler, çok dilli olmalarına rağmen samimi ortamlarda genellikle ana dillerini tercih etmektedirler. Konuşucunun zihnindeki Türkçe ya da Kürtçe kalıp sözler, tamlamalar, aktif sözcük bilgisi Arapça konuşurken kullanılabilir.

3.1.1. Türkçe Kod Değiştirimleri

Türkçe, ana dili Arapça olan çok dillilerde ilgi görmekte, modernliğin ölçütlerinden biri olarak algılanmaktadır. Nitekim Cengiz'in Hatay'daki iki dillilerle ilgili yaptığı çalışmada Hatay için bu durum belirtilmiş, Türkçenin tarafsızlığı ve demokratikliği temsil etmesi nedeniyle prestijli ve dominant bir dil olarak görüldüğü ortaya konulmuştur (Cengiz, 2006, s. 86). Bu durum Arapçaya birçok Türkçe sözcüğün girmesine ve Türkçe sözcüklerin günlük dilde sık bir biçimde Arapça söylemlerde ödençlenmesine neden olan etkenlerdendir. Aksan'ın Johansson'dan aktardığına göre Türkçenin Moğolca, Farsça, Slavca, Uralca ile ilişkilerde hem alıcı hem de verici olduğu bu dillere birçok Türkçe ögenin girdiği belirtilmektedir (Aksan, 2004, s. 136). Nitekim Doğu dünyası için de bu durum geçerli olmuş, İran ve Arapların diline birçok söz geçmiştir (Aksan, 2004, s. 136).

3.1.1.1. Tümcedışı Kod Değiştirimleri

Çok dilliler Tümcedışı kod değiştirimlerinde Arapça biçim-sözdizimsel yapının içerisine Türkçe deyim, ünlem, eklenti ve doldurucuları yerleştirmektedirler. Tümcedışı kod değiştirimleri daha alt düzeyde dil yetisi gerektirdiğinden bireyler tarafından sıkça

⁶ Hakasça ve Rusça dilbilgisine de sahip çok dillilerde de bu durum belirtilmiştir. Bilgi için Bkz. (Yılmaz G. K., 2014, s. 216)

kullanılmaktadır. Bireyler, kullandıkları Türkçe sözcükleri Arapça dil kurallarına uydurmak zorunda olmadıklarından kullanımda zorluk yaşamamaktadırlar. Tümcedışı kod değiştirimi Türkçeye hakim bireyler tarafından daha sık başvurulmaktadır. Bu grup da genelde popüler kültürden daha çok etkilenen gençlerdir. Popüler kültür gençleri daha fazla etkilemekte ve hedeflemekte (Ercins, 2009, s. 492) bu durum dile de yansımaktadır. Yörede popüler kültürün unsurları büyük ölçüde Türkçe sunulmaktadır.

3.1.1.1.1. Ünlemleri İçeren Tümcedışı Kod Değişimleri

Ünlem açısından zengin bir dil olmasına rağmen Arapçada Türkçe ünlemler kullanılabilmektedir. Mardin'deki çok dilliler buna örnek oluşturmaktadır.

Ünlemler cümle içerisinde duruma göre semantik açıdan farklı anlamlar ifade edebilmektedir. 1. örnekte sevinme ve takdir etme 2. örnekte üzülmeye ve acıma anlamı vermektedir.

- (1) “Yaşa! Kiccıbt hedıyyeti mîn Diyarbekir.”

[yaşa][Getir-DUYZ2][Hediye-İYE1-BEL][Diyarbakır-ÇIK]

Tr: *Yaşa*

Ar: Kiccıbt hedıyyeti Min Diyarbekir.

“Yaşa! Getirmişsin hediyemi Diyarbakır’dan.”

- (2) “Yazık ! Fi nisfi’l şitê he’l maraz mineyn tala’?”

[yazık][kış-İLG][orta-İYE-BUL][bu][hastalık][nere-ÇIK][çık-GÖRZ3]

Tr: *yazık*

Ar: fi nisfi’l şitê he’l maraz mineyn tala’

“Yazık, kışın ortasında bu hastalık nereden çıktı?”

- (3) “Hoppala! Hattâytû ekil ale’nnâr belê kıhteraķıt.”

[hoppala][yemek-BEL][ateş-YÖN][Koy-GÖRZ1][ama][yan-DUYZ3]

Tr: *hoppala!*⁷

Ar: hattâytû ekil ale’nnâr belê kıhteraķıt

“Hoppala, yemeği ateşe koydum ama yanmış.”

⁷ “Hoppala” ünlemi farklı anlamlar içerebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (TDK, 2011, s. 1109)

(4) “*Efendim*, mâ araftû, min intin?”[**efendim**][tanı-Olumsuz-GÖRZ1][kim-EKF-ÇOK2]Tr: *efendim*,

Ar: mâ araftû, min intin?

“Efendim, tanımadım, kimsiniz?”

Gedizli, ‘efendim’ sözcüğünü doğrudan ünlem olarak tanıtmaktadır (2015, s. 140). Batı kökenli olup ölçünlü Türkçede kullanılmaktadır (Ergene, 2013, s. 55). Yukarıdaki örnek bir telefon konuşmasından alınmıştır. Çok dilliler birçok kez kibarlığı temsil ettiği gerekçesiyle ‘efendim’ ünlemini kullanmışlardır. Bunun yanında ‘alo’ ifadesini kullanan çok dilliler de mevcuttur. Sözcüğün aldığı 1. İyelik eki “-m” sözcüğün Türkçe söz varlığındaki yerini göstermektedir.

(5) “*Peki!* Infûvt le’l beyt.”[**peki**][ev-YÖN][geç-İSTEK-ÇOK1]Tr: *peki!*

Ar: infûvt le’l beyt.

“Peki! Eve geçelim.”

Peki ünlemi cümlede onaylama anlamı vermektedir. Ölçünlü Türkçenin söz varlığında bulunmaktadır.

(6) “*Bak seen!* Heze ebed me yinaqqis kelâmû.”[**Bak seen**][Bu][hiç][laf-İYE3-BEL][esirge-OLUM-ŞİMZ3]Tr: *bak seen*

Ar: Heze ebed me yinaqqis kelâmû.

“Bak seen! Lafını hiç esirgemiyor.”

6.örnekte şaşırma, garipseme anlamı veren “bak seen” ünlemi kullanılmıştır.

(7) “*Ay canım!* Mâ keser qalb immû. Allâh yihalliyû.”[**ay canım**][anne-İYE3-İLGİ][kalb-İYE3-BEL][kır-OLUM-DUYZ3][allah]

[bağışla-EMK3]

Tr: *ay, canım*

Ar: mâ keser qalb immû. Allâh yihalliyû

“Ay canım! Annesinin kalbini kırmadı. Allah bağışlasın.”

7. örnekte cümleye şefkatle beraber takdir etme anlamı veren Türkçe bir ünlem eklenmiştir.

3.1.1.1.2. Doldurucuları İçeren Tümcedışı Kod Değişiririmleri

Söylem esnasındaki boşlukları doldurmaya yarayan Türkçe ifadeler bulunmaktadır. Çok dilliler Arapça söylemlerde vakit kazanmak ya da söylem esnasında düşünmek amacıyla Türkçe dolduruculara başvurabilmektedir. Birtakım doldurma sözlere söz varlığı dar ve kültür düzeyi sınırlı kimseler daha çok başvurmaktadırlar (Aksan, 2004, s. 199). Konuşmacılar, aşağıda söylemin başlangıcı için Türkçe doldurucular ile konuşmaya başlamaktadırlar:

(8) “*Neyse*, kennırca' min İstanbul.”

[*neyse*][İstanbul-ÇIK][dön-ŞHİK-ÇOK1]

Tr: *Neyse*

Ar: Kennırca' min İstanbul.

“Neyse, İstanbul'dan dönüyorduk.”

(9) “*İşte*, yükûn tıb'aş le'l mekteb uvlâdık kên teysirûn sahibi'l şıgıl amel.”

[*işte*][çocuk-ÇOK-BEL][okul-YÖN][gönder-ŞRTHİK2][iş][güç][sahip-İYE3][ol-DHİK-ÇOK3]

Tr: *işte*

Ar: yükûn tıb'aş le'l mekteb uvlâdık kên teysirûn sahibi'l şıgıl amel.

“İşte, çocuklarını okula gönderseydin iş güç sahibi olmuşlardı.”

(10) “*Hadii*, hevk ıl-ifranciyyât yizra'ûn fi'l berriyyê?”

[*hadii*][bu][domates-ÇOK-BEL][ova-BUL][mı][ek-ŞİMZ-ÇOK3]

Tr: *hadi*

Ar: hevk ıl-ifranciyyât yizra'ûn fi'l berriyyê?

“Hadii, bu domatesleri ovada mı ekiyorlar?”

9.örnekte söylemi oluşturan kişi daha önce yaptığı bir uyarının karşılık bulmamasından dolayı olumsuz sonuçlanan bir durumu belirtmek için *işte* edatını kullanmıştır. Sözlüğe göre halk ağzındaki ‘aha’ sözcüğüne karşılık gelmektedir. Çelik, işte sözcüğüne, sözlük çalışmalarında, hemen hemen benzer anlamlar verildiğini; ancak sözcüğün türü ve görevi bakımından kaynaklarda verilen bilgilerin farklılık gösterdiğini

ifade etmiştir (2015, s. 398). Akın ‘ya, işte, yok, yani’ gibi sözcüklerin hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde kullanıldığını; fakat bu sözcüklerin konuşma dilindeki kullanım çeşitliliğinin yazı dilinde bulunmadığını belirtmiştir (2015, s. 24).

10.Örnekteki “hadi” sözcüğü karşılaşılan durumla ilgili şaşkınlığı belirtmek için kullanılmıştır. Haydi, hayda, hadi kelimeleri benzer anlamlar ifade edebilmektedir. Bu sözcüklerin kökeni ile ilgili araştırmacılar arasında görüş birliğine varılmamıştır (Toker, 2011, s. 55-70). Örnekte sözcüğün sonundaki -i sesinin güçlü bir biçimde tonlanması, ses bilgisel ve semantik anlamda incelendiğinde sözcüğe şaşkınlıkla beraber gelen mutluluk anlamını vermektedir.

(11) “*Tabii ki*, ehî kille râhû le’l Yalova.”

[**tabii ki**][akraba-ÇOK-İYE3-İLGİ][tamam-İYE3][Yalova-YÖN][git-GÖRZ3]

Tr: *tabii ki*

Ar: ehî kille râhû le’l Yalova

“Tabii ki, akrabalarının tamamı Yalova’ya gitti.”

(12) “*Afferin*, ıbşên le tıştîgil fı idrûsık.”

[**afferin**][ders-ÇOK-İYE2-YÖN][Çalış-ULAÇ2][için]

Tr: *aferin*

Ar: ıbşên le tıştîgil fı idrûsık

“Afferin, derslerine çalıştığın için.”

(13) “*İşte bu*, elf ımbârık.”

[**işte bu**][güle][güle]kullan-EMK2]

Tr: *İşte bu*

Ar: elf ımbârık

“İşte bu, güle güle kullan.”

11, 12 ve 13. örnekte yapılan bir işi beğenme, onaylama anlamı veren Türkçe ifadeler kullanılmıştır. Ana dili Arapça olan çok dilliler onaylama, takdir, beğenme anlamı verebilmek için Türkçe söz varlığındaki ifadeleri sık kullanmaktadırlar. 12. örnekte Arapça sesbilgisel anlamda Türkçe kod değiştirimine etki etmiş ‘aferin’ ifadesi ‘afferin’ olarak ifade edilerek -f sesi türetilmiştir.⁸ 11.örnekte Arapça kökenli olan “tabii” sözcüğüne “ki” bağlacı eklenilerek kullanılmıştır.

⁸ “Aferin” sözcüğü Türkçeye Farsçadan ödünçlenmiştir. Bkz. (TDK, 2011, s. 33). Mardin’de konuşulan Arapçaya Türkçeden ödünçlenmiş olduğu düşünülmektedir.

3.1.1.1.3. Deyimsel Anlatımlar/Kalıp Sözler İçeren Tümcedışı Kod Değişimleri

“Her toplumun kendi kültürü içinde, belirli durumlarda söylenmesi adet olunmuş belli başlı sözleri vardır.” (Bulut, 2012, s. 1118). Türkçe kalıp sözler bakımından dikkat çekecek ölçüde zengin bir dildir (Aksan, 2004, s. 190). Bu özellik konuşurlarına önemli avantajlar sağlamaktadır.

Çok dilliler kalıp sözlerin dışında Türkçe deyimleri de Tümcedışı KD’de kullanılmaktadırlar. Türkçe somutlaştırma yoluyla elde ettiği deyimlerle anlatımı zor ayrıntı sayılabilecek durum ve olayları ince benzetmelere yer vererek anlatabilen bir dildir (Aksan, 2004, s. 32). Ölçünlü olmayan Arapçayı kullanan çok dilliler, Arapça cümle yapılarında çoğu kez ölçünlü Türkçenin deyimlerle ilgili söz varlığından yararlanmaktadırlar.

(14) “Olur mu, fi cuvveti’l beyt bağa!”

[**olur mu**][ev-İLGİ][iç-İYE3-YÖN][kal-GÖRZ3]

Tr: *olur mu*

Ar: fi cuvveti’l beyt bağa

“Olur mu, evin içinde kaldı!”

(15) “Hey gidi günler hey, ıl-amr keme’l may yifuvt.”

[**hey gidi günler hey**][ömür][su][gibi][geç-ŞİMZ3]

Tr: *hey gidi günler hey*

Ar: ıl-amr keme’l may yifuvt

“Hey gidi günler hey, ömür su gibi geçiyor.”

(16) “Uğurlar olsun, inşallâh bi’l hâyır û bi’s selâmê ırcâ’.”

[**uğurlar olsun**][inşallah][selamet-VAS][dön-GENZ2]

Tr: *uğurlar olsun*

Ar: inşallâh bi’l hâyır û bi’s selâmê ırcâ’

“Uğurlar olsun, inşallah selametle dönersin.”

14. Örnekte “olur mu” ifadesi itiraz anlamı verebilmek için soruyla yapılan bir pekiştirme görevinde kullanılmıştır. Örnek 15’te kullanılan cümledeki savı destekleme amacıyla kullanılmıştır.

3.1.1.1.4. Aktarımları İçeren Tümcedışı Kod Değişirirleri

Çok dilliler Arapça tümceler içinde başkasına ait Türkçe cümleleri aktarabilmektedir. Bu aktarımlar Türkçe aktarım yapılarında olduğu gibi dolaylı/dolaysız aktarım gibi çeşitliliğe sahip değildir. Yöredeki konuşurlar Arapça sözcelerde dolaysız aktarımları kullanmaktadırlar. Aktarımlar daha çok Aktaran Söylem + Aktarılan Söylem şeklinde gerçekleşmektedir. Aktaran söylem Arapça, aktarılan söylem Türkçe olmaktadır. Arapça konuşurları aktardıkları Türkçe cümlelerin orijinalliğine sadık kalmaktadırlar. Cümle Arapça sözcenin içerisinde yapısal ve anlamsal olarak hiçbir değişikliğe uğramamaktadır. Burada aktarıcı, sözcelem içerisinde tanık olduğu, duyduğu bir söylemi farklı bir kişiye aktarmaktadır.⁹ Örneklerde de görüldüğü gibi bu tip aktarımlar Arapçadaki *kâl*(dedi) eyleminin çeşitli çekimleriyle yapılmaktadır.

- (17) İl-belediyye kâl: “*Beyazsu’daki su şebekesi patlamış.*”

[belediye][de-GÖRZ3][BAĞLAÇ][Beyazsu-BUL-ÖNAD][su][şebeke-İYE3][patla-DUYZ3]

Tr: *Beyazsu’daki su şebekesi patlamış*

Ar: ıl-belediyye kâl

“Belediye dedi ki, Beyazsu’daki su şebekesi patlamış.”

- (18) “Kâl, *ben bu işten anlamam*. Kûltû, *neden kardeşim?*”

[de-GÖRZ3][ki][ben][bu][iş-ÇIK][anla-OLUM-GENZ1]

[de-GÖRZ1][ki][neden][kardeş-İYE1]

Tr: *ben bu işten anlamam/neden kardeşim*

Ar: kâl/kûltû

“Dedi ki ben bu işten anlamam, dedim ki neden kardeşim?”

3.1.1.2. Tümceiçi Kod Değişirirleri

Tümceiçi KD örneklerinde Türkçe ad, sıfat, zarf ve eylemler Arapça biçim-sözdizimsel yapının içerisine yerleştirilmektedirler. Bu sözcükler Arapça bağımlı biçimbirimlerle cümleyle uyumlu hale getirilebilmektedir. Adıllar, ilgeçler ve zarflarla yapılan tümceiçi KD örneğine rastlanmamıştır.

⁹ Aktarımlar konusunda daha fazla bilgi için bkz. (Gül, 2007, s. 239-256)

3.1.1.2.1. Adlar

Türkçe adların Arapçada bulunan “el-” artikeliyle kullanımına sık rastlanmış, yörede konuşulan lehçede bu artikelin kullanımının “ıl-” biçiminde olduğu belirlenmiştir. Gürkan’ın Ibn ‘Akîl’den aktardığına göre bir kelimenin tenvin veya el-takısı alması o kelimenin isim olduğunu göstermektedir (Gürkan, 2004, s. 359). Kendi başına anlamı olmayan bu takı, başına geldiği kelimenin ilk harfine göre bazen el- olarak, bazen de başına geldiği kelimenin ilk harfinin şeddelenmesiyle e- olarak okunmakta, bazen de telaffuz edilmemektedir. İlk harf kamerî harf (Elif, bâ, cîm, hâ, hâ, ayn, ğayn, fâ, kâf, kef, mîm, vâv, hâ, yâ) ise “el-” olarak; şemsî harf (Tâ, şâ, dâl, zâl, râ, zâ, sin, şîn, sâd, dât, tâ, zâ, lâm, nûn) ise lam(ل) telaffuz edilmez kelimenin ilk harfi şeddeli okunur (Gürkan, 2004, s. 361). Arapça tamlamalarda da “el-” artikeline başvurulmaktadır. Yabancı isimlere de getirilerek kod değiştirilmesinde de kullanılabilmektedir. Aşağıda bu durumla ilgili Mardin Arapçasında görülen örnekler gösterilmiştir.

(19) “*Il-ḥastaḥâna*, ıl-yevm meftûḥ vê ?”

[**hastane**][bugün][açık][m1-EKF3]

Tr: *ıl-ḥastaḥâna* (hastane)(İD)

Ar: ıl-yevm meftûḥ vê?(TD)

“Hastane bugün açık mıdır?”

Köken bilgisi açısından Farsça birleşik bir isim olan hastane sözcüğü süreç içerisinde Türkçe söz varlığında da kullanılmaya başlanmıştır. Tümceiçi KD örneğinde Arapça “el-” artikeliyle beraber kullanılmıştır. Sözcüğün ilk harfi kamerî harf olduğundan “el-” artikeli değişime uğramamıştır.

(20) “*Il-senê mâ varreytû il-gubre.*”

[bu][sene][**gübre**][at-OLUM-GÖRZ1]

Tr: *ıl-gubre* (gübre)(İD)

Ar: ıl-senê mâ varreytû(TD)

“Bu sene gübre atmadım.”

Örnekte kökenbilimsel olarak Rumca bir isim olan gübre sözcüğü Türkçe söz varlığı içinde biçim bilgisi ve sözdizimi açısından Arapça tümcenin yapısıyla uyumlu hale getirilmiştir.

“El-” artikelinin önüne geldiği sözcüğün ilk harfinin kamerî harf olmasına bağlı olarak şeddeleştigi durumlar da vardır:

(21) “İbşên ıd-denetim fiyû şî naķis?”

[denetim][için][eksik][bir][şey][var][mı]

Tr: denetim(İD)

Ar: ıbşên/ fiyû şî naķis(TD)

“Denetim için eksik bir şey var mı?”

“Arapçada çokluk şekilde pek çok Türkçe kelime vardır ve bunlar Arapçanın kendi kurallarına göre çokluk şekillerini almışlar ve yeni birer kelime olmuşlardır.” (Kaymaz, 2007, s. 404). “Buluşat, deyişat, erat, gelirat, gelişat, gidişat” örneklerinde Türkiye Türkçesi kökenli sözcükler Arapça “-ât” çokluk eki alarak kullanılabilmektedirler (Kaymaz, 2007, s. 404). Bunun dışında Arapçanın çeşitli çokluk kalıplarıyla da Türkçe sözcükler çoğul hale getirilebilmektedirler. 22 ve 23. örnekte “-ât” Arapça çokluk eki alan Türkçe adlar bulunmaktadır.

(22) “Aḥazû mobilyâtı’l ikbâr.”

[büyük][mobilya-ÇOK][al-GÖRZ-ÇOK3]

Tr: mobilya(İD)

Ar: aḥazû /ıkbâr(TD)

“Büyük mobilyalar aldılar.”

22. Örnekte köken bilgisi açısından İtalyanca kökenli bir sözcük olan “mobilya” sözcüğü Türkçe söz varlığı içerisinde olup Arapça konuşurları tarafından kod değiştirilmesinde kullanılmıştır. 23. Örnekte ise batı kökenli bir sözcük olan futbol sözcüğü –ci bağımlı biçimbirimi ile kullanılarak Türkçeleşmiştir.

(23) “Ekves yıl’abûn *futbolciyyâti*’l Ġalatasaray.”

[galatasaray-İLGİ][**futbolcu-ÇOK-İYE3**][daha][iyi][oynu-ŞİMZ-ÇOK3]

Tr: *futbolcu/Ġalatasaray*(İD)

Ar: ekves yıl’abûn(TD)

“Galatasaray’ın futbolcuları daha iyi oynuyorlar.”

Bu örneklerin dışında Arapça çokluk kalıplarıyla da çoğullaştırılan Türkçe sözcükler de bulunmaktadır. Örnek 24’te bu durum görülmektedir.

(24) “Emseniyyât, kil keserû *kuletık* mîn ıṣ-ṣakâlê”

[geçen-ÇOK-BUL][**koltuk-ÇOK-BEL**][kır-DUYZ-ÇOK3][ağırlık-ÇIK]

Tr: *koltuklar*(İD)

Ar: emseniyyât, kil keserû/ mîn ıṣ-ṣakâlê(TD)

“Geçenlerde koltukları kırmışlar ağırlıktan.”

Kuş’un Watson’dan(2002) aktardığına göre Türkçenin en işlek isim yapım eklerinden biri olan /+CI/ biçimbirimi (morphem), çeşitli biçimbirimsel değişkeleriyle (allomorph), bazı Arap diyalektlerinde en çok varlık gösteren son ek (suffix) olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuş, 2012, s. 1571). Bu ek tek bir vokal olarak kendini göstermekte, Arapça kelimelerin yapısına uygun olarak değişmemektedir (Kuş, 2012, s. 1571). Türkçe yapım eki “-ci” ile yapılan Türkçe sözcükler, Arapça “el-” artikeliyle birlikte Tümceiçi KD’de kullanılmaktadır. Bu ekin Türkçedeki gibi kalınlık-incelik uyumuna uyduğu bir örneğe rastlanmamış, sürekli “-ci” biçimi görülmüştür. 25 ve 26. örnekte bu durum gösterilmiştir.

(25) “*İl-suci* fi’t ıarıķ baķa Allahuâlem.”

[**sucu**][yol-BUL][kal-GÖR3][herhalde]

Tr: *sucu*(İD)

Ar: Fi’t ıarıķ baķa Allahuâlem(TD)

“Sucu yolda kaldı herhalde.”

- (26) “Le yibka *ıl-yolci* ibşên Mérdin.”
 [mardin][için][**yolcu**][kal-OLUM-EMK3]
 Tr: *yolcu*(İD)
 Ar: le yibka/ ibşên Mérdin(TD)
 “Mardin için yolcu kalmasın.”

3.1.1.2.3. Sıfatlar

“Sıfatlar genel anlamda adların bir çeşidi olarak görülmekle birlikte vasıf adı olarak da nitelendirilmektedirler.” (Arslan & Orhan, 2012, s. 79). Çok dilliler Arapça cümleler içinde Türkçe sıfatları sık kullanmamaktadırlar. Sıfatlar Arapçada; Türkçede olduğu gibi isimden önce değil sonra gelmektedirler (Işık C. , 2015, s. 43). 34. örnekte Türkçe sıfat Arapça çokluk eki almıştır.

- (27) “Eşkad veled *efendi*, elf ismallah havlû.”
 [ne][kadar][**efendi**][bir][çocuk][Allah][o-BEL][koru-EMK3]
 Tr: *efendi*(İD)
 Ar: eşkad veled/ elf ismallah havlû(TD)
 “Ne kadar efendi bir çocuk, Allah onu korusun.”

TDK Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011, s. 757) Rumca kökenli olduğu belirtilen *efendi* sözcüğü Türkçe söz varlığı içinde ödünçlenip kod değiştirilmesinde kullanılmıştır.¹⁰

- (28) “Fi’l meşyyit *zorli* il-insân lâzim kil nisf saâ yik’ad.”
 [**zorlu**][yürüyüş-ÇOK-BUL][insan-İLGİ][her][yarım][saat-BUL][otur-MASTAR3][lazım]
 Tr: *zorlu*(İD)
 Ar: fi’l meşyyit/ il-insân لازم كيل نصف ساعة يجيء(TD)
 “Zorlu yürüyüşlerde insanın her yarım saatte oturması lazım.”

¹⁰ Banarlı(2002) “efendi” sözcüğünün Yunancada “aunthentes” Rumcada “Atfendis” olduğunu, asırlar boyunca Türkçeye mal edilerek “efendi” biçiminde kullanıldığını belirtmektedir (Adıgüzel, 2004, s. 26). Sözcüğün Mardin’de konuşulan Arapçaya Türkçeden ödünçlendiği –sözcüğün Türkçe dil kurallarına göre geçirdiği değişim düşünüldüğünde- mümkün görünmektedir.

Örnekte Türkçede kalınlık-incelik uyumuna göre *zorlu* olarak telaffuz edilen sözcük Arapçada biçim-sözdizimsel yapıda kalınlık-incelik uyumuna uymamakta *zorli* şeklinde telaffuz edilmektedir. “Zor” sözcüğü TDK’ya göre (TDK, 2011, s. 2663) Farsça kökenli olmasına rağmen örnekte Türkçe “+IU” addan sıfat yapan eki alarak “zorlu” biçiminde Türkçeleşmiştir.

- (29) “Kelami’l boş ya’ti zarâr le sahibû.”

[boş][söz][sahib-İYE-YÖN][zarar][ver-GENZ3]

Tr: boş(İD)

Ar: kelam/ya’ti zarâr le sahibû(TD)

“Boş söz sahibine zarar verir.”

- (30) “He’l ibnehe çalışkan mâ hassâl fen lisesi?”

[O][çalışkan][oğul-İYE3][fen][lise-İYE3-BEL][kazan-OLUM-GÖR3][mı]

Tr: çalışkan(İD)

Ar: he’l ibnehe çalışkan/ mâ hassâl fen lisesi(TD)

“O çalışkan oğlu fen lisesini kazanmadı mı?”

- (31) “İl-mekkinâti’l çekmeli azyâd yüriz il-masârif.”

[çekmeli][araba-ÇOK][daha][fazla][masraf][iste-GENZ3]

Tr: çekmeli(İD)

Ar: il-mekkinât/ azyâd yüriz il-masârif.(TD)

“Çekmeli arabalar daha fazla masraf ister.”

- (32) “İl-mûdîri’l ilgili kil şahs yihibbû.”

[İlgili][müdür-BEL][herkes][sev-GENZ3]

Tr: il-mûdîr/ilgili(İD)

Ar: kil şahs yihibbû(TD)

“İlgili müdürü herkes sever.”

- (33) “Dâimen araḥ insânât bencil fi ḥayâti.”

[**Bencil**][insan-ÇOK-BEL][daima][hayat-İYE1-BUL][gör-ŞİMZ1]

Tr: bencil(İD)

Ar: dâimen araḥ insânât/fi ḥayâti(TD)

“Bencil insanları daima hayatımda görüyorum.”

(34) “Naqlât kilêbi’l *saldırgan* bi’l leyl yidevrûn fi’s sevk.”

[**Saldırgan**][köpek-ÇOK][bazen][geceleyin][çarşı-BUL][dolaş-ŞİMZ-ÇOK3]

Tr: *saldırgan*(İD)

Ar: naklât kilêb/ bi’l leyl yidevrûn fi’s sevk(TD)

“Saldırgan köpekler bazen geceleyin çarşıda dolaşıyorlar.”

Elde edilen bulgulara göre Arapça cümlelerle yapılan Tümceiçi KD’de Türkçe sayı, soru, işaret, belirsizlik sıfatı görülmemiş olup yalnızca niteleme sıfatları kod değiştirimlerinde kullanılmıştır.

3.1.1.2.3. Eylemsiler

Akbaba, Türkiye Türkçesinde fiilimsi ve yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiilleri yapı bakımından üçe ayırmıştır:

1. *Zarf-fiillerle kurulan birleşik fiiller*
2. *Sıfat-fiillerle kurulan birleşik fiiller*
3. *İsim-fiillerle kurulan birleşik fiiller* (2007, s. 92)

Nazarov; isim, sıfat, zarf, zamir gibi sözcük türleriyle beraber kullanılan yardımcı fiilleri *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* olarak belirtmiştir (2005, s. 84). Çok dilliler, Arapça tümceler içinde Türkçe fiilimsileri Arapça yardımcı fiillerle öbekleştirerek birleşik fiiller türetmektedirler. Burada yardımcı fiiller Arapça olmakta; Arapça kip ve kişi eki almaktadırlar. Fiilimsiler burada mastar ve ortaç biçiminde görülmektedir. Mastar eklerinden -mE/-mA ile ortaç eklerinden -mİş ekinin kullanımı yaygındır. Örnek 35,36 ve 37’de -mE/-mA ekiyle yapılan mastarlar, örnek 38,39 ve 40’ta -mİş ekiyle yapılan ortaçlar görülmektedir. Arapça tümce yapısı içerisinde Arapça yardımcı fiil olarak birleşik fiil oluşturmaktadırlar. Yardımcı fiil Arapça kip ve kişi ekleri almaktadır.

Tablo 11. Çok Dillilerde Fiilimsilerin Tümceiçi KD’de Kullanımı

Ar.Y.Fiil+Tr.Mastar(-mE/-mA)&Tr.Ortaç(-mİş)→ B.Fiil

- (35) “Beddelnâ kişî baaze seveyne tarama fi’l bilgisayar.”
 [her][şey-BEL][değiştir-GÖRZ-ÇOK1][sonra][bilgisayar-BUL][**tarama**][yap-GÖR-ÇOK1]
 Tr: *tarama/bilgisayar*(İD)
 Ar: beddelnâ kişî baaze seveyne(TD)
 “Her şeyi değiştirdik, sonra bilgisayarda tarama yaptık.”
- (36) “Fi yevmi’s sept çalışma teyisîr fi’s sevk.”
 [cumartesi][gün-BEL][**çalışma**][ola-GELZ3][çarşı-BUL]
 Tr: *çalışma*(İD)
 Ar: fi yevmi’s sept/teyisîr fi’s sevk(TD)
 “Cumartesi günü çalışma olacak çarşıda.”
- (37) “Min le fiyû cuvvete şî hususî kopyalama le yisîr.”
 [İç-İYE3-BUL][özel][bir][şey][ol-ULAÇ-ÇIK][**kopyalama**][ol-OLUM-EMK3]
 Tr: *kopyalama*(İD)
 Ar: min le fiyû cuvvete şî hususî/le yisîr(TD)
 “İçinde özel bir şey olduğundan kopyalama olmasın.”
- (38) “Kisseyne araştırmış, ahûhu fi Diyarbekir yıkra.”
 [**araştır**-GÖR-ÇOK1][kardeş-İYE3][Diyarbakır-BUL][oku-ŞİMZ3]
 Tr: *araştırmış*(İD)
 Ar: kisseyne/ahûhu fi Diyarbekir yıkra(TD)
 “Araştırdık, kardeşi Diyarbakır’da okuyor.”
- (39) “Hevn seytû topraklamış, ıbşen lâ yımsik ıl-ceryan.”
 [bura-BEL][elektrik][çarp-OLUM-EMK3][diye][**toprakla**-GÖRZ1]
 Tr: *topraklamış*(İD)
 Ar: hevn seytû/ ıbşen lâ yımsik ıl-ceryan(TD)
 “Burayı elektrik çarpmasın diye toprakladım.”
- (40) “Kil maḥâl seyne döşemiş, iksir kuyyis sârû.”
 [her][yer-BEL][**döşe**-GÖRZ-ÇOK1][çok][güzel][ol-GÖRZ3]
 Tr: *döşemiş*(İD)
 Ar: kil maḥâl seyne / iksir kuyyis sârû(TD)
 “Her yeri döşedik, çok güzel oldu.”

3.1.1.3. Tümcelerarası Kod Değişirirleri

Çok dilliler gündelik yaşamda sıralı cümleler ya da birleşik cümlelerle de kod değişiririmi yapabilmektedir. Bu tip kod değişirirlerinde Arapça ve Türkçe cümlelerin yerleri değişebilmektedir.

3.1.1.3.1. Tümce Düzeyinde Kalıplaşmış İfadeler, Deyimler, Atasözleri

Kalıplaşmış söz birimleri, bazı özellikleriyle yeni baştan üretilen tümcelerden ayrılabilir (Gökdayı, 2012, s. 661). Bu özellikler Gökdayı'ya göre genel olarak şöyledir (Gökdayı, 2012, s. 662-663):

1. Kalıplaşmış birimlerdir. Atasözü, deyim, ikileme, birleşik ve kalıp sözlerde daha önceden bir araya getirilen dil birimleri bir bütün oluşturarak değişmeyen bir biçime bürünmekte ve dilin söz varlığında yer almaktadır.
2. Kalıplaşmış dil birimlerinin bir kısmı atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi mecaz(değişmece) anlamda kullanılmaktadır.
3. Dil kullanıcıları kalıplaşmış ifadeleri iletişim sırasında uygun bağlama sokmakta, tanımakta ve anlamlandırmaktadır.
4. Kalıplaşmış dil birimleri dil kullanımın büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bu konuda İngilizce üzerine çalışmalar yapılmıştır. Türkçe üzerine çalışmalar her ne kadar az olsa da bu genellemeyi Türkçe üzerine yapmak da mümkündür.
5. Uyaklı olan ve ses tekrarı içeren kalıplaşmış birimler belirli bir ahenge sahiptirler.
6. Kalıplaşmış dil birimlerini kültürel boyutlarıyla düşünmek gerekir.
7. Kalıplaşmış dil birimlerini kullanmak yeni baştan cümle, öbek, ifade üretmekten daha kolay olup; daha kısa zihinsel süreçler içermektedir.

Türkçenin söz varlığında kalıplaşmış ifadeler dışında deyimler ve atasözleri de önemli yer tutmaktadır. Sinan, deyimlerin bir dilde hazır söz kalıpları olarak dilin anlamsal boyutunun zenginleşmesine katkıda bulunan dil birlikleri olduğunu söylemektedir (Sinan, 2008, s. 92). Makalesinin sonunda deyimlerin ortak özelliklerini şöyle vermiştir:

Sonuç olarak yukarıdaki tanımlarda deyim için öne sürülen ortak özelliklerin; sözcüklerden en az birinin düz/gerçek anlamının dışına çıkması, kimi durumlarda mantık dışılık, sözü ilgi çekici kılması, anlatım gücünü arttırması, en az iki sözcükten, söz öbekleri biçiminde kalıplaşmış olması ve toplum tarafından ortak benimsenen bir anlatım aracı olması olduğu görülmektedir (Sinan, 2008, s. 97).

Atasözleri bir toplumun uzun yıllar süresince belirlenen deneyimlerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini ve anlatım gücünü sergilemektedir (Aksan, 2004, s. 181). Atasözlerinin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Atasözleri bir toplumun ortak aklının ürünleridir.
2. Bir milletin tecrübe edilmiş birikimleridir.
3. Atasözünün kalıcı olması muhatabını ne oranda etkilediğiyle ilgilidir. Bu yüzden atasözü çarpıcı olması önemlidir (Güzel & Karadağ, 2013, s. 274-275).
4. Coşan ve Karabağ'ın Helomaa'dan aktardıklarına göre atasözlerinin kolay akılda kalmasını sağlayan en belirgin özellik aliterasyon, kafiye, ritim ve paralelliktir (Coşan & Karabağ, 2015, s. 262).
5. Matta'ya göre atasözleri zamana ve mekana bağlı olmaksızın kullanılabilirler (Coşan & Karabağ, 2015, s. 262-263).
6. Atasözleri en fazla bir ya da iki tümceden oluşur, bu sözlerdeki sözcükler ya da sözcük sıraları değiştirilemez, kalıplaşmış söz dizilişi bozulamaz (Coşan & Karabağ, 2015, s. 264).
7. Atasözleri son derece karmaşık bir içeriği ifade etmenin en güzel yollarından birisidir. Bu yüzden atasözlerinin dil ekonomisi kapsamında önemli bir yeri vardır (Coşan & Karabağ, 2015, s. 265).

Teorik olarak açıklandıktan sonra çok dillilerin Arapça diyaloglar içerisinde Türkçe kalıp sözleri, atasözlerini ve deyimleri cümle düzeyinde nasıl kullandıkları gösterilmiştir. Bireyler için bu kod değiştirimi Türkçe yeterliliği gerektirmektedir. Türkçedeki atasözleri, deyimler ve kalıp sözler konusunda yetkin bireyler tarafından sıkça kullanılmaktadır.

(41) “Semî’na mariz inte, *çok geçmiş olsun*. Allah le yunağkısık min râs ûvlêdık.”

“Duyduk ki hastasın, *çok geçmiş olsun*. Allah seni çocuklarının başından eksik etmesin.”

- (42) “Duyduk duymadık demeyin, aḥazna izni’s seyaḥâ min seyyidi. Takriben saâ aşara fi’l Midyâd nihnê.”
 “*Duyduk duymadık demeyin*, dedemden gezi iznini aldık, yaklaşık olarak saat onda Midyat’tayız.”
- (43) “Bintki ikşîr kuveyseyêḥ, Allah analı babalı büyütsün. Şiy’et mûḥim sıḥḥâyêḥ. İl- gayra kille teferruâ.”
 “Kızın çok güzel. *Allah analı babalı büyütsün*. Önemli olan şey sağlıktır. Gerisi hepsi teferruattır.”
- (44) “Hangi dağda kurt öldü de dağt bâbi? Min zemên mâ araytûk.”
 “*Hangi dağda kurt öldü de* kapımı çaldın? Çoktandır seni görmedim.”
- (45) “Lemmeytû huvecâtî, zâtî bedeytû fi vakti’l zuḥr, eksik olma canım.”
 “Eşyalarımı topladım, zaten öğle vakti başladım, *eksik olma canım*.”
- (46) “Ale ḥâyır, kıta’t izni’ş şaḥriyyê, gözün aydın. Min bedelik ene esêyr alaḳadâr fi kil meşelât, yolun açık olsun.”
 “Hayırlı olsun, kopardın aylık izni, *gözün aydın*. Yerine ben tüm meselelerle alakadâr olacağım, *yolun açık olsun*.”
- (47) “Eyş teyisîr hâl he’l memlekê, le men maṭar yici kil maḥal yiḥrab, ıl-ceryân tınḳıtı’. Allah sonumuzu hayretsin.”
 “Ne olacak bu memleketin hali, yağmur yapınca her yer yıkılıyor, elektrik kesiliyor. *Allah sonumuzu hayretsin*.”
- (48) “Hadi bana müsaade, fi’l beyt ıl-ûvlêd yıstanzurûn. Baaz terûḥ li’l banka, baaze li’l komirci, fiyu kuvmê şigil.”
 “*Hadi bana müsaade*, evde çocuklar bekliyor. Daha bankaya gideceğim, sonra da kömürcüye, bir sürü iş var.”
- (49) “İkşîr seveyne mucâdele; fakat mâsar, sağlık olsun.”
 “Çok mücadele ettik; fakat olmadı, *sağlık olsun*.”
- (50) “El öpenlerin çok olsun yavrum, sellim alê ummûk, ğadi tenici le indkin.”
 “*El öpenlerin çok olsun yavrum*, annene selam söyle, yarın size geleceğiz.”
- (51) “Kişşî yekil, baaze yikûl fi’l rejim ene. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu kardeşim. Taan û talla’.”
 “Her şeyi yiyiyor, sonra da ben rejimdeyim diyor. *Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu kardeşim*. Gel de bak.”

(52) “Aḥaztû 2000 model mekkîne, bana mısın demiyor. Elf kilometre seytû île’l Ankara.”

“2000 model araba aldım, *bana mısın demiyor*. Bin kilometre yaptım Ankara’ya kadar.”

(53) Kâfelne mini’l berd, kapıyı ört.

“Soğuktan donduk, *kapıyı ört*.”

41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52 ve 53. örnekte Arapça sözcelerde yer alan Türkçe tümceler gösterilmiştir.¹¹ Bu örnekteki tümcelerın tamamı Türkçe kalıp sözlerden oluşmaktadır. Türkçe ya da Arapça cümlelerin yerleri değişebilmektedir. Kırsal alanda bu tip ifadelere az rastlanmıştır. Bu durumun nedeninin kırsal alanda bireylerin ana dili konusunda daha muhafazakâr olması ve Türkçenin etkisinin kırsalda kente göre daha az hissedilmesi olduğu düşünülmektedir. İkinci bir dildeki kalıp sözleri kullanmak önemli bir dilsel yetkinlik istemektedir.

(54) “Ebed Le tıs’al aḥûy, yaş tahtaya bastık, İz-zelemê mâ baasna şî”

“Hiç sorma kardeşim, *yaş tahtaya bastık*. Adam bize bir şey göndermedi.”

(55) “İnte i’fik mînnû, ağırdan al. Leyse heze mâ yinhâl.”

“Sen boşver onu, *ağırdan al*. Yoksa bu hallolmaz”

(56) “İrkeb fi’t tayyâra û bana masal anlatma. Kemek miyt şahs yirkeb.”

“Uçağa bin ve *bana masal anlatma*. Senin gibi yüz kişi biniyor.”

(57) “Damdan düşmüş gibi kaçemt fi’l kahvê, leş sâr heze sa’ne?”

“*Damdan düşmüş gibi* konuştun kahvede, oldu mu şimdi?”

(58) “Kırrah kilhake kişşî, yani sır saklarmış, bele hişşe kilkaçemit.”

“Gidip her şeyi anlatmış, *yani sır saklamış*, düşünmeden konuşmuş.”

(59) “Fi’d dükkân kaadne bi’l leyl. Dert ortağım oldu. Kable ene bedeytû min hayatî.”

“Gece dükkanda oturduk. *Dert ortağım oldu*. Önce ben kendi hayatımdan başladım.”

(60) “Zayya’tu ehli ıl-ḳarîb, içim yanıyor yükûn ta’rif.”

“Yakın akrabamı kaybettim, *içim yanıyor* bir bilsen.”

¹¹ Bu örneklerde Türkçe kalıp söz kullanan kişilerin Türkçeyi yansız ortak bir dil olarak düşündüğü söylenebilir.

- (61) “Eyş sâr, dilini mi yuttun? İl-muallim atâhık ödev, inte itfarrâc ıl-televizyon.”
 “Ne oldu, dilini mi yuttun? Öğretmen sana ödev verdi, sen ise televizyon izliyorsun.”
- (62) “Fevku’l beyt yinaqqutu’l mayyê, muradına erdin mi? Eşven tana’mirha sa’ne?”
 “Evin üstü su akıtıyor, muradına erdin mi? Nasıl tamir edeceğiz şimdi?”
- (63) “Altını üstüne getirdim, talla’tu le kil mağazat; belê me ken fiyû şiyet le itrîd.”
 “Altını üstüne getirdim, tüm mağazalara baktım; ama istediğin şey yoktu.”
- (64) “Eyş le esevi mâ yıtıblu, şevveştû bakaytû. Gözünden düşünüyorum git gide.”
 “Ne yapsam beğenmiyor, şaşırdım kaldım. Gözünden düşünüyorum git gide.”
- (65) “Gönül ferman dinler mi? Kil habbû baazın û ummû me kên tıkbel he’z zevâc”
 “Gönül ferman dinler mi? Birbirlerini sevmişlerdi üstelik annesi de kabul etmiyordu bu evliliği.”
- (66) “Bi’l aql meşeytû ma’û, vechû ken kil humrut. Barut fıçısı gibiydi.”
 “Güzellikte konuştum onunla, yüzü kızarmıştı. Barut fıçısı gibiydi.”
- (67) “Min laâb imberhâ mâ aħaztû zevk, kafama yatmadı.”
 “Dünkü oyundan zevk almadım, kafama yatmadı.”

54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67. Örnekte Arapça sözcelerde Türkçe deyimler kullanılmıştır. Deyimlerin tek başına cümle oluşturduğu örnekler bulunmakla beraber farklı kullanımlar da mevcuttur.

- (68) “Kissîrt keme heze’l veled, demek ki üzüm üzüme baka baka kararır.”
 “Bu çocuk gibi olmuşsun, demek ki üzüm üzüme baka baka kararır.”
- (69) “Sâ’ne iğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır, İnte ekşer lik ħatiyyât. İbşeni’t telâfî yihteclik vaqt”
 “Şimdi iğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır, senin hataların daha çok. Telafi etmen için zamana ihtiyacın var.”
- (70) “Düşenin dostu olmaz kardeşim. Lemen kên andi eşmên sadîķi kille ħavli kenû, ı-sa’ kezê?”
 “Düşenin dostu olmaz kardeşim, param varken dostlarımın tamamı yanımdaydı, şimdi öyle mi?”

- (71) “Vaqa’na fi aklû il-yevm kem inhâr, neyse belki ummadığın taş baş yarar, kezê teniftikir.”
 “Onun aklıyla düşüp kalktık kaç gündür, *neyse belki ummadığın taş baş yarar*, böyle düşüneceğiz.”
- (72) “Sadîki Ahmet û Mustafa sarû vehid, fetahû dukkân. Birlikten kuvvet doğar, aceb ene zê eşterek ma’in?”
 “Arkadaşım Ahmet ve Mustafa bir olup dükkân açtılar. *Birlikten kuvvet doğar*, ben de mi ortak olsam onlarla?”
- (73) “Azıcık aşım ağrısız başım. Erîz maḥal râḥa fi’l kurum; çünkî ḳable iksîr cerreytû.”
 “*Azıcık aşım ağrısız başım*. Kurumda rahat yer istiyorum; çünkü önceden çok çektim.”
- (74) “Yâ ibni ârif mâ tuncazûn, nikâhta keramet vardır. İhmilû bâazkin.”
 “Oğlum biliyorum anlaşıyorsunuz ama *nikahta keramet vardır*. Birbirinizi kaldırın.”
- (75) “Min tarîḳ Ḳabâla sâvi rûḥ. İbrim min evvêl dörtyol; le mâ arêyt istağbır le şahs şî, sora sora Bağdât bulunur.”
 “Kabala yolundan düz git. İlk dörtyoldan dön; eğer göremezsen bir kişiye sor, *sora sora Bağdat bulunur*.”
- (76) “Ayağımızı yorganımıza göre uzatmıyoruz û baâze nıḳḥâr, pekî niḥnê êyş lene ḳabaḥa?”
 “*Ayağımızı yorganımıza göre uzatmıyoruz* ve sonra da üzülüyoruz; peki bizim ne suçumuz var?”
- (77) “Gelene git denilmez, ıl- mişâfir alâ râsna û âynna kil dâim.”
 “*Gelene git denilmez*, misafir baş göz üstüne her zaman.”

68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77. örnekte Arapça sözcelerin içinde Türkçe atasözleri yer almaktadır. Atasözlerinin sözce içindeki yeri değişebilmektedir. Bireyler atasözlerini genellikle tümcelerde ilettikleri savı güçlendirmek için kullanmaktadırlar. Kalıp sözler ve deyimlerde olduğu gibi atasözleri de Türkçe konusunda yetkin bireyler tarafından daha sık kullanılmaktadır. Bu bireylerin büyük çoğunluğunu kent merkezinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır.

3.1.1.3.2. Yeni Baştan Üretilen Cümleler

Yeni baştan üretilen cümlelerle yapılan tümcelerarası KD’de sözcelemin konusuna göre tümceler ortaya çıkmaktadır. Konuşanın dilbilgisel yetkinliğine göre oluşturulan bu cümleler çoğunlukla soru biçiminde ya da olumlu&olumsuz cümle biçiminde ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerden 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84. örnekler soru yoluyla yapılan cümlelerden oluşmakta; 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93. örnekler de olumlu ya da olumsuz cümlelerden oluşmaktadır.

(78) “İndik tuffâh, kaçı veriyorsun?”

“Sende elma var mı, kaçı veriyorsun?”

(79) “Ammo Hâmed kên teyici maâk. Eys sâr, neden gelmedi?”

“Mehmet amca seninle gelecekti. Ne oldu, neden gelmedi?”

(80) “İl-mese lihi misâfir. Seytû işveyyê kâhiyyê, başka ne hazırlasam acaba?”

“Akşama misafirim var. Biraz katmer yaptım, başka ne hazırlasam acaba?”

(81) “Eyn areytni, Meydanbaşı’nda değil mi?”

“Nerede gördün beni, Meydanbaşı’nda değil mi?”

(82) “İmmi ceht alê beyt, yemekte ne var?”

“Annem eve geldi mi, yemekte ne var?”

(83) “Sadîki he’l leyl teyibka indne, izin verir misin?”

“Arkadaşım bu gece bizde kalacak, izin verir misin?”

(84) “Belesebeb ahazt ıl-pasaport, yurtdışına çıkıp da ne yapacaksın? Keme memleké mēfi.”

“Boşuna pasaport aldın, yurtdışına çıkıp da ne yapacaksın? Memleket gibisi yoktur.”

(85) “Baâşu habâr mîn İstanbul, Zeyni de geliyormuş.”

“İstanbul’dan haber gönderdiler, Zeyni de geliyormuş.”

(86) “Ma’ Hacer rihna le beytû; fakat ben hastalandım.”

“Hacer’le beraber onun evine gittik; fakat ben hastalandım.”

(87) “Hakeyne kil meselê le baâzna, o da senin gibi düşünüyor.”

“Tüm meseleleri birbirimize anlattık, o da senin gibi düşünüyor.”

(88) “Bintne hassalıt ıl-hemşirelik, çok mutluyuz.”

“Kızımız hemşireliği kazandı, çok mutluyuz.”

- (89) “Ġanneyne le baâzna île’s sûbh, uzun zamandır böyle güzel bir gün geçirmemiştım.”

“Sabaha kadar birbirimize şarkı söyledik, *uzun zamandır böyle güzel bir gün geçirmemiştım.*”

- (90) “Baâstû tırri le’l Irâķ. Takķ ıl-teker seytûhe, ıl-araba sekken fi’l ħudûd ħams saât. Kısacası şansım yoktu.”

“Tırımı Irak’a gönderdim. Tekerı patladı yaptırdım, araba sınırda beş saat bekledi. *Kısacası şansım yoktu.*”

- (91) “Ķuflû’l ebvâb û şebâbîk, sakın unutmayın. Le men yibķa meftûĥ asâfir yudĥulûn le cûvve. Le tinsûvn keme ķable.”

“Kapı ve pencereleri kapatın, *sakın unutmayın.* Açık kaldığında kuşlar içeri giriyor. Geçenki gibi unutmayın.”

- (92) “Celledne mîn il-berd fi’ş şité, mâ ĥattheyne sobâtı’l ĥatab, bele önlem kinne. E olacağı buydu tabi.”

“Donduk soğuktan kışın, odun sobası koymadık, önlemsizdik. *E olacağı buydu tabi.*”

- (93) “Kârrat lıĥ fi’l okey ĥassartûk, öğren de gel. Ene mîni’l ķalb el’âb ĥeze’l laâb.”

“Bir defa daha okey de seni yendim, *öğren de gel.* Ben yürekten oynarım bu oyunu.”

3.1.2. Kürtçe Kod Değıştirimleri

Arapça cümlelerde Kürtçe kod değıştirimleri, Türkçe kadar olmasa da gerçekleşmektedir. Bireyler, Arapça cümlelerde söz varlığı daha geniş olan Türkçeyi, Kürtçeye göre daha fazla tercih etmektedirler. Daha çok yöreyi ilgilendiren kavramlar Kürtçe olmakta, bireyler kod değıştirimlerini bu duruma göre yapmaktadırlar.

3.1.2.1. Tümcedışı Kod Değıştirimleri

Arapça tümcelerde birçok Kürtçe tümcedışı KD’ye rastlanmıştır. Kürtçe doldurucuların Arapça tümcelerde tümcedışı KD örneğı olarak bulunduğı bir örnek tespit edilememiştir.

3.1.2.1.1. Ünlemleri İçeren Tümcedışı Kod Değişirimleri

Kürtçe ünlemler söylem içerisinde farklı tonlamalarla kullanılabilir. Genellikle seslenme, tepki anlamları vermektedirler. 94.örnekte şaşırma anlamı, 95, 97 ve 98. örnekte seslenme anlamı bulunmaktadır. 96, 99 ve 102. örnekte tepki anlamı, 100 ve 101. örneklerde ise sitem anlamını vermektedir. 100 ve 101. Örnekte aynı zamanda ünlemin dişil ve eril durumları da görülmektedir.¹²

(94) “*Heylô!* Leyş mâ sehnâhû le beyt Maḥmûd?”

[**heylo**][neden][o-BEL][Mahmut-İLG][ev-İYE3-YÖN][çağır-OLUM-GÖRZ-ÇOK1]

Kr: *heylo*

Ar: leyş mâ sehnâhû le beyt Maḥmûd

“Heylô! Neden onu Mahmut’un evine çağırmadık?”

(95) “*Velê*, baâz hevn inti?”

[**kız**][sen][daha][bura-BUL][mısın]

Kr: *velê*

Ar: baâz hevn inti

“Kız, daha burada mısın?”

(96) “*Hüşşş!* Vaḳt le yığçimûn ıl-ikbâr, ıl-ızgâr yüsküdûn, inte istinit aleyḥin.”

[**Hüşşş**][büyük-ÇOK][konuş-ORTAÇ][zaman][küçük-ÇOK][sus-GENZ3][sen][onlar-BEL]

Kr: *hüşşş*

Ar: vaḳt le yığçimûn ıl-ikbâr, ıl-ızgâr yüsküdûn, inte istinit aleyḥin

“Hüşşş! Büyükler konuştuğu zaman küçükler susar, sen onları dinle.”

(97) “Leyş cibtinî mîn heze’l fistân *lav*, ḳabl tâḥzin ḳultû liki mâ ḥabbaytûḥe!”

[neden][ben-YÖN][bu][fistan-ÇIK][getir-GÖRZ2][**yahu**][al-MASTAR-ÇIK][sen-YÖN][de-GÖRZ1][ki][sev-OLUM-GÖRZ1][bu-BEL]

Kr: *lav*

Ar: leyş cibtinî mîn heze’l fistân/ ḳabl tâḥzin ḳultû liki mâ ḥabbaytûḥe

“Neden bana bu fistan dan getirdin yahu, almadan önce sana dedim ki sevmedim bunu!”

¹² Bilgi için Bkz. (Bedirhan & Lescot, 1990, s. 303)

(98) “*Hâ Ahmed! Il-yevm seyt idrûsik?*”

[**Hâ**] [Ahmet][bugün][ders-ÇOK-İYE2-BEL][yap-GÖRZ2][mı]

Kr: *hâ*

Ar: ıl-yevm seyt idrûsik

“Hâ Ahmet! Bugün derslerini yaptın mı?”

(99) “*Dê! Keme’l cêcê timşı, le mişiyne kezé fi’l arbaâ tenivassil.*”

[**hadi**][tavuk][gibi][yürü-ŞİMZ2][böyle][yür-GENZ-ŞART-ÇOK1][eğer][ancak][çarşamba][var-GELZ-ÇOK1]

Kr: *dê*

Ar: keme’l cêcê timşı, le mişiyne kezé fi’l arbaâ tenivassil

“Hadi! Tavuk gibi yürüyorsun, böyle yürürsek eğer ancak çarşamba varacağız.”

(100) “*Vey liminô, kên esma’ kezé şıyyât zê?*”

[**vay bana**][böyle][şey-ÇOK][de][mi][duy-GELZ1]

Kr: *vey liminô*

Ar: kên esma’ kezé şıyyât zê

“Vay bana, böyle şeyler de mi duyacaktım?”

(101) “*Vey liminê, le men surtû ihtiyâra bakaytû baḥdi.*”

[**vay bana**][ihtiyarla-ULAÇ][bir][baş-İYE1-YÖN][kal-GÖRZ1]

Kr: *vey liminê*

Ar: le men surtû ihtiyâra bakaytû baḥdi

“Vay bana, ihtiyarlayınca bir başıma kaldım.”

(102) “*Malaminé! Kemê inte bes ta’rif ıl-usûl*”

[**Bak sen**] [sanki][bir][sen][bil-ŞİMD2][usul-BEL]

Kr: *malaminé*

Ar: kemê inte bes ta’rif ıl-usûl

“Bak sen! Sanki bir sen biliyorsun usulü.”

3.1.2.1.2. Aktarımları İçeren Tümcedışı Kod Değiştirimleri

Çok dillilerin kullandıkları Kürtçe aktarım cümleleri aşağıda verilmiştir. Çok dilliler Türkçe aktarımlarda olduğu gibi, Kürtçe aktarımlarda da sesleri ana dillerinin özelliklerine göre telaffuz edebilmektedirler. 105. örnekte aktarım cümlesi bir Kürtçe atasözünden oluşmaktadır.

(103) “Ems kûnne fi beyt cirânna. Qalûne, *me hîna kapici ne girt, paqışbûnâ epartumanê wê çawa çê bibi.*”

Kr: *me hîna kapici ne girt, paqışbûnâ epartumanê wê çawa çê bibi.*

Ar: ems kûnne fi beyt cirânna/ qalûne

“Geçen komşumuzun evindeydik. Bize dediler ki, *daha kapıcı tutmadık, apartmanın temizliği nasıl olacak?*”

(104) “Il-kurdi yükûl, *çêlek dımri şêr dıbinî, insan dımri nâv dıbinî.*”

Kr: *çêlek dımri şêr dıbinî insan dımri nâv dıbinî*

Ar: Il-kurdi yükûl

“Kürt der ki, *inek ölür üzerinde aslanı kalır, insan ölür üzerinde nâmı kalır.*”

(105) Înte qult lûhû, *sıbê rehatîyâhe biner*. Sa’ leş beddelt qarârîk?

Kr: *sıbê rehatîyâhe biner*

Ar: inte qult lûhû/ sa’ leş beddelt qarârîk

“Sen ona, *yarın rahatına bak*, dedin. Şimdi neden kararını değiştiriyorsun.”

Çok dilliler günlük konuşmalarda aktarım cümlelerini birçok kez kullanmaktadırlar. Bu durum çok dilliliğin belirgin özelliklerinden biri olarak kabul edilebilir.

3.1.2.2. Tümceiçi Kod Değiştirimleri

Çok dilliler Kürtçe ad ve sıfatları Türkçeye göre daha az kullanmaktadır. Bu kullanımlar kırsaldan şehir merkezine farklılık göstermektedir. Türkçe etkisine açık alanlarda Türkçe adlar ve sıfatlar ana dillerin söz varlığına önemli etkiler bırakmaktadır.

3.1.2.2.1. Adlar

Kürtçede adların çeşitli kullanım ve çekim biçimleri vardır. Kod değiştirimlerinde Arapça cümlelerde kullanılan adlar; Arapça çekimlere uyum sağlamakta, Kürtçe çekim özelliklerini de gösterebilmektedir.¹³

¹³ Kürtçe ad çekimleri konusunda daha fazla bilgi için bkz. (Bedirhan & Lescot, 1990, s. 93-107)

(106) “Is-senê halleytû ıl-pîrêze fi’l arazi”

[Bu][sene][**anız**-BEL][arazi-BUL][bırak-GÖRZ1]

Kr: *pîrêze* (İD)

Ar: ı-s-senê halleytû/fi’l arazi (TD)

“Bu sene anızı arazide bıraktım.”

(107) “Iz-zebeş kem lirâ kên fi’l bâzar?”

[**karpuz**][pazar-BUL][kaç][lira-EKF3]

Kr: *zebeş* (İD)

Ar: kem lirâ kên fi’l bâzar (TD)

“Karpuz pazarda kaç liraydı.”

(108) “Ene ciptû kiloveyn ıl-mazronâ.”

[İki][kilo][**mazrônâ**][getir-GÖRZ1]

Kr: *mazrônâ* (İD)

Ar: ene ciptû kiloveyn (TD)

“İki kilo mazronâ getirdim”

(109) “Raqqastû maâ’s serêgovendê fi’l irs.”

[dügün-BUL][**halaybaşı**-VASITA][beraber][oyna-GÖRZ1]

Kr: *serêgovendê* (İD)

Ar: raqqastû/ fi’l irs (TD)

“Düğünde halaybaşıyla beraber oynadım.”

(110) “Fi’z zay’a bi’s sivrik atayna mayyê le’l hıntâ”

[köy-BUL][**yağmurlama**][ile][sula-GÖRZ-ÇOK1][buğday-ÇOK-BEL]

Kr: *sivrik* (İD)

Ar: Fi’z zay’a/atayna mayyê le’l hıntâ (TD)

“Köyde yağmurlama ile suladık buğdayları.”

(111) “Tenburi kilkeserit imbêrhâ”

[**saz-İYE1**][dün][kırıl-DUYZ3]

Kr: *tenburi* (İD)

Ar: kilkeserit imbêrhâ (TD)

“Sazım dün kırılmış.”

106, 107, 108 ve 110. örnekte tarımla ilgili birçok sözcüğün Kürtçeden alındığı görülmektedir. Bunun nedeni yörede tarım sektöründe daha çok Kürt kökenlilerin uğraşmasıdır. Bu yüzden tarımsal tarım ve yöresel gıdalarla ilgili terminoloji genellikle

Kürtçe sözcüklerden oluşmaktadır. Bu durum Türkçe için de geçerlidir. Türkçede bilimle ilgili terminoloji ağırlıklı olarak Batı dillerinden; sosyal alanlarla ilgili terminoloji ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerinden; müzikle ilgili terminoloji ise ağırlıklı olarak Fransızca ve İtalyanca dillerinden alınmıştır.¹⁴

Verilen örneklerde kod değiştirimine esas olan sözcüğün ana dilin eklerine ve yapısına uyumu görülmektedir. Ek almamış sözcükler Arapça “el-” artikeliyle kullanılmış, 111. örnekte ise sözcük Arapça iyelik eki alarak ana dili yapısına uydurulmuş; “el-” artikeli almamıştır.¹⁵

3.1.2.2.2. Sıfatlar

Arapça cümle yapılarında sıfatların isimden sonra geldiğini belirtmiştik. Aşağıdaki örneklerde de bu durum belirgindir. Örneklerden sadece 112. Örnekte “el-” artikeli kullanılmamıştır. Arapça cümlelerde kullanılan Kürtçe sıfatlar da sadece niteleme sıfatlarından oluşmaktadır.¹⁶ Oluşturulan sıfat tamlamalarında genellikle tamlayan Kürtçe, tamlanan ise Arapça bir sözcükten oluşmaktadır. Örneklerin tamamında sıfatlar Kürtçe sesbilgisel özelliklerini korumuşlardır.

(112) “Zelemê bâş kên vallah, Allâh yerhamu. Baqayna naşis”

[iyi][adam-EKF3][vallahı][Allah][rahmet][eyle-EMK3][eksik][kal-GÖRZ-ÇOK1]

Kr: bâş (İD)

Ar: zelemê / kên vallah, Allâh yerhamu/Baqayna naşis (TD)

“İyi adamdı vallahı, Allah rahmet eylesin. Eksik kaldık.”

(113) “İbni il-gêjik ceraḥ revhû bi’l ma’laḳa.”

[Ben-İYE1][şapşal][oğul-İYE1][kendi-BEL][kaşık-VASITA][yarala-DUYZ3]

Kr: gêjik (İD)

Ar: ibni/ceraḥ revhû bi’l ma’laḳa (TD)

“Benim şapşal oğlum kendini kaşıkla yaralamış.”

¹⁴ Bkz. (Ersoy, 2014, s. 218-219)

¹⁵ Bu durum ile ilgili İmer, Lazca tümcelerde Türkçe sözcüklerin kullanımıyla ilgili örnekler vermiştir. Bkz (İmer, 1997, s. 279)

¹⁶ Kürtçe niteleme sıfatları hakkında bilgi için bkz. (Bedirhan & Lescot, 1990, s. 209-215)

(114) “Le men yitlâ’ tuffâhu’l pûş eb’âş li’l manavci.”

[susuz][elma][çık-ULAÇ][manav-YÖN][gönder-ŞİMZ1]

Kr: pûş (İD)

Ar: Le men yitlâ’ tuffâh/ eb’âş li’l manavci (TD)

“Susuz elma çıktığında manava gönderiyorum.”

3.1.2.3. Tümcelerarası Kod Değişirirleri

Çok dilliler sözcelerde çeşitli amaçlarla Kürtçe cümleler kullanabilmektedirler. Çok dillilerin ana dili kullanımında Türkçe ya da Kürtçe cümleler kullanmalarının konuşurlarlar arasında sözcelemin bir kısmını vurgulama amacı taşıdığı düşünülebilir.

3.1.2.3.1. Yeni Baştan Üretilen Cümleler

Örneklerde çok dilliler Arapça sözcelerde Kürtçe cümleler kurmuşlardır. 115. örnekte cümle soru yoluyla kurulmuştur.

(115) “Mefî eşmên aḥûy, key tû ji tunnebûnê faâm naki? Zâtî bi’d deyn aḥiz kişşî.”

Kr: key tû ji tunnebûnê faâm naki

Ar: mefî eşmên aḥûy/zâtî bi’d deyn aḥiz kişşî

“Para yok kardeşim, *sen yokluktan anlamaz mısın*? Zaten her şeyimi borçla alıyorum.”

(116) “De kâ bîn. İl-yêvm saâteyn estânzir aleyk. Eyn zeyyâ’t revḥik.”

Kr: de kâ bîn

Ar: il-yêvm saâteyn estânzir aleyk. Eyn zeyyâ’t revḥik

“*Hadi getir artık*. Bu iki saattir seni bekliyorum. Nerde kaybettin kendini?”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

4.1. Sonuçlar

Çalışmada Türkiye'de yapılan toplumdilbilim çalışmalarına vurgu yapılmıştır. Toplumdilbilim Türkiye'de henüz yeterli düzeye ulaşmamakla beraber, yapılan çalışmalar artmaktadır. Dil ve toplumun dinamik ilişkisi, çalışmada da görülmüş ve birçok dilsel gerçeğin temelinde yer aldığı düşünülmüştür.

Bulgulara bakılarak yörede kod değişimleri ile ilgili ilgili birçok sonuca varılmıştır:

- Ana dili Arapça olan bireyler, Arapça tümcelerde Türkçe ünlemleri kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek:1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).
- Ana dili Arapça olan bireyler, Arapça tümcelerde Türkçe doldurucuları kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek:8, 9, 10, 11, 12, 13).
- Ana dili Arapça olan bireyler, Arapça tümcelerde Türkçe deyimse anlatımları ve kalıp sözleri tümcedışı kod değişiminde kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek:14, 15, 16).
- Ana dili Arapça olan bireyler, Arapça sözcelerde Türkçe dolaysız aktarımları kullanmaktadırlar. Aktarımlar daha çok aktaran söylem+aktarılan söylem şeklinde gerçekleşmektedir. Aktaran söylem Arapça, aktarılan söylem Türkçe olmaktadır. Bu aktarımlar Arapçada “kal” eyleminin çeşitli biçimleriyle gerçekleşmektedir(Bkz. Örnek:17, 18).
- Çok dilliler, Arapça tümcelerde kullandıkları Türkçe adları Arapça “el-” artikeliyle beraber kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek: 19, 20, 21, 25, 26).
- Çok dilliler, Arapça tümcelerde kullandıkları Türkçe sözcüklere Arapça çokluk eki getirebilmektedirler(Bkz. Örnek:22, 23).
- Çok dilliler, Türkçe isim yapım eki “-ci” biçimbirimini tek bir vokal olarak kullanmaktadırlar. Ek, Arapça tümcenin ses yapısına göre değişiklik göstermemektedir(Bkz. Örnek: 23, 25, 26).
- Yörede Arapça tümcelerde kullanılan Türkçe sıfatlar niteleme sıfatı biçimindedir(Bkz. Örnek: 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34).

- Çok dilliler, Arapça tümcelerde Türkçe isim-fiil ya da sıfat-fiille Arapça yardımcı fiillerin birleşiminden oluşan birleşik fiiller oluşturmaktadırlar(Bkz Örnek: 35, 36, 37, 38, 39, 40).
- Çok dilliler, tümcedışı kod değiştirimi olarak Arapça sözcelerde Türkçe kalıp sözleri kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek: 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52 , 53).
- Çok dilliler, tümcedışı kod değiştirimi olarak Arapça sözcelerde Türkçe deyimleri kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek: 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67).
- Çok dilliler, tümcedışı kod değiştirimi olarak Arapça sözcelerde Türkçe atasözlerini kullanmaktadırlar(Bkz Örnek: 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77).
- Çok dilliler, Arapça sözcelerde yeni baştan oluşturdıkları Türkçe tümceleri soru ya da olumlu&olumsuz biçimde oluşturmaktadırlar(Soru yoluyla oluşturulanlar için bkz. Örnek: 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84; olumlu ve olumsuz cümleler için bkz. Örnek:85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93).
- Çok dilliler, Arapça tümcelerde Kürtçe ünlemlerin dişil ve eril hallerini kullanabilmektedirler(Bkz. Örnek:100, 101).
- Çok dilliler, Arapça tümcelerdeki Kürtçe adları Arapça “el” artikeliyle kullanmaktadırlar(Bkz. Örnek: 106, 107, 108).
- Çok dillilerin Arapça tümcelerde kullandıkları Kürtçe sıfatlar niteleme sıfatlarından oluşmaktadır(Bkz. Örnek: 112, 113, 114).

5. KAYNAKÇA

- Achmet, İ. K. (2005). *Yunanistan'da (Batı Trakya'da) İkidilli Eğitim Veren Azınlık Okullarında Türkçe ve Yunanca Öğrenim Gören Öğrencilerin Okuduğunu Anlama ve Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Adıgüzel, M. (2004). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara : Yeryüzü Yayınevi.
- Akarsu, B. (1998). *Wilhelm Von Humboldt'da Dil -Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Akbaba, D. E. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller. *Dil Araştırmaları Dergisi* , 83-95.
- Akın, L. (2015). Konuşma Dili Grameri ve Sözlü Derlemlerden Yararlanarak Konuşma Dili Özelliklerinin Tespiti. *Türkiyat Mecmuası* , 1-28.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Alacaklı, H. (1993). Bilingualisme(İki dillilik) ve Kanada'nın İki Dilliliği. *Marmara İletişim Dergisi* , 23-42.
- Ando, N. (1995). *Language Death In Africa*. Swarthmore: Swarthmore College: Dept. of Linguistics.
- Andreou, G., & Anastassiou, F. (2011). Vocabulary interaction among the three languages of trilingual children. *Selected Papers from the 19th ISTAL* , 111-117.
- Arslan, A., & Orhan, S. (2012). Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nde Geçen Sıfatların Metnin Anlamsal Yönüne Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 77-85.
- Aşçı, U. D. (2013). İngiltere'de Türkçe Konuşan Toplumda İki dillilik(Bilingualism) ve Dil Karışması(İnterference). *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü* , 101-107.
- Aydar, H., & Ulutaş, İ. (2010). Dilin Kökeni: Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 679-696.
- Barron, S., & Hauwaert. (2000). Issues surrounding trilingual families: Children with simultaneous exposure to three languages. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* , 1-13.
- Bayraktar, F. (2001). *T.C Kalkınma Bankası Uygun Yatırım Alanları Araştırması*. Ankara: TKB Matbaası.

- Bedirhan, E. C., & Lescot, R. (1990). *Kürtçe Grameri(Kurmanci Lehçesi)*. Paris: Paris Kürt Enstitüsü.
- Benveniste, E. (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*. (E. Öztokat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bostancı, G. Ç. (2008). *Türkçedeki Temel Kelimelerin Cinsiyetlere Göre Çağrışım Setleri(Yayımlanmış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozgöz, F. (2004). Dil-Toplum İlişkisi ve Ari-Sami Polemiğinde Dil ve Sami Dilleri. *Ekev Akademi Dergisi* , 277-294.
- Bozkuş, Y. D. (2013). Mardin Yöresinde Ermeni-Arap İlişkilerinin Ermenice-Arapça Üzerindeki Etkileşimleri. *I. Uluslararası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu* (s. 1-27). Mardin : Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Heidelberg Üniversitesi, Sami Diller Çalışmaları ve Bergen Üniversitesi Yabancı Diller Enstitüsü.
- Bozkuş, Y. D., & Çerme, T. (2012). Geçmişten Günümüze Ömerli (Maserte)'de Siyasi, Sosyal, Dini ve Etnik Yapı Bağlamında Ermeniler. *Uluslararası Ömerli/Ömeran ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri* (s. 331-364). Mardin: Kent Işıkları.
- Bulut, S. (2012). Anadolu Ağzlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 1117-1155.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (1992). " İstanbul' daki Üç İlkokulda Farklı Sosyal Katmanlardan Gelen Üçüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinde Ölçüt- Dil Sözcük Dağılımı Farklılıkları" . *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 227-237.
- Cedden, G., & Şimşek, Ç. S. (2014). The impact of a third language on executive control processes. *International Journal of Bilingualism* , 558-569.
- Cengiz, A. K. (2006). *Dil- Kültür İlişkisi Açısından Hatay' da İki Dillilik(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coronel, S. M. (2009). Definitions and Critical Literature Review of Language Attitude, Language Choice and Language Shift: Samples of Language Attitude Surveys. *Monograph* , 1-64.

- Coşan, L., & Karabağ, İ. (2015). Almanca ve Türkçe Atasözleri Örneğinde Atasözleri ve Dil Ekonomisi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 261-270.
- Crosby, R., & Prescod, R. (2009). Effects of Bilingualism on Cognitive Abilities. *Gifu Shotoku Gakuen University* , 15-21.
- Çelik, M. Mardin İli Haritası. *Mardin İli 2011 Yılı Çevre Durum Raporu*. Mardin Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Mardin.
- Çelik, Y. (2015). Türkçede İşte Sözcüğü ve Orhan Kemal'in Önce Ekmek Adlı Öyküsündeki Görünümleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 397-410.
- D'Acerno, M. R. (1990). Three Types of Bilingualism. *International İatefl Conference to be held jointly with Natefli* (s. 27-30). İtaly: Educational Resources Information.
- Dağabakan, F. Ö. (2012). Toplumdilbilimsel Bir Kavram Olarak Kadın-Erkek Dil Ayrımına Türkçe Ve Almanca Açısından Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , 87-106.
- Demiray, F. (2015). İki Dillilik Bağlamında Düzenek Değiştirme Olgusunun Temel Dil Çerçeve Modeline Göre İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 26-39.
- Demirci, K. (2005). "Kısa Bir Bakışla Toplumsal Dilbilimi",. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi* (17), 79-86.
- Dilek, F. G. (2006). Tehlikedeki Diller ve Dil Ölümü Açısından Altay Türkçesi ve Ağızları. 1. *Uluslararası Türk dünyası Kültür Kurultayı* (s. 707-715). İzmir: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Dıltı, R. (2009). *Dil İllüzyonları: Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak*. (V. Çubukçu, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dupont, S. M., Ardila, A., Rosselli, M., & Puente, A. E. (1992). Bilingualism. A. E. Puente, & R. J. MacCaffrey içinde, *Handbook Of Neuropsychological Assessment:A Biopyschosocial Pospectiy* (s. 193-210). New York: Plenum Pres.
- Eker, S. (2007). Toplum-Dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımları. *Gazi Türkiyat* , 127-135.
- Ercins, G. (2009). Türkiye'de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları. *Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar* (s. 490-511). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

- Ergat, E. A. (2008). *Dil,Düşünce ve Varlık İlişkisi: J.Locke ve G.Berkeley Örneği*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ergene, O. (2013). Türkiye Türkçesinin Ölçünlü Dilinde Kullanılan Batı Kökenli Ünlemler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 43-60.
- Ersoy, H. (2014). Türkçedeki Yabancı Sözcüklerin Kullanım Alanı Bilgileri ve Düşündürdükleri(Sözlükbilimsel Bir Çalışma). *Akademik İncelemeler Dergisi* , 205-219.
- Fischer, S. R. (2010). *Dilin Tarihi*. (M. Güvenç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gedizli, M. (2015). Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 126-134.
- Gökdağ, B. A. (2011). Doğu Karadeniz'de Konuşulan Diller ve Türkçe ile Etkileşimleri. *Karadeniz Araştırmaları* , 111-134.
- Gökdayı, H. (2012). Dilde Kalıplaşma Dereceleri. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu(20-22 Ekim 2011) Bildirileri* (s. 660-670). Adana: Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grant, A., & Gottardo, A. (2014). Defining Bilingualism. *Canadian Language&Literacy Research Network* , 1-7.
- Grosjean, F. (1996). LIVING WITH TWO LANGUAGES AND TWO CULTURES. *Cambridge University Press* , 1-15.
- Gül, M. (2007). Söz ve Düşünce Aktarımı. *Türkoloji Araştırmaları Dergisi* , 239-256.
- Gürkan, N. (2004). Arapçada "El" Takısı ve Fonksiyonları. *Ekev Akademi Dergisi* , 357-374.
- Güven, A. (2012). Toplumsal Dilbilimin Kapsam Alanı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 55-62.
- Güven, A. (2015). *Türkiye’de Günümüze Kadar Yapılmış Toplumsal Dilbilim Çalışmalarına Genel Bir Bakış(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güzel, A., & Karadağ, Ö. (2013). Kelime Sıklığı Açısından Türk Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 274-280.
- Haji-Hassam, I. A. (2008). A bilinguals linguistic Skills And Language Dominance : A Descriptive Study. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 89-106.

- Hoffer, B. L. (2002). Language Borrowing and Language Diffusion: *an Overview. *Intercultural Communication Studies* , 1-37.
- Hoffer, B. L. (2005). Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity. *Intercultural Communication Studies* , 53-72.
- Hoffmann, C. (2001). Towards a Description of Trilingual Competence. *International Journal of Bilingualism* , 1-17.
- Hoffmann, C. (2001). Towards a Description of Trilingual Competence. *International Journal of Bilingualism* , 1-17.
- İmer, K. (1990). *Dil ve Toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- İmer, K. (1976). *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K. (1987). Toplum Dil Bilimin Kimi Kavramlarına Kuramsal Bir Bakış ve Dil Türleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* , 213-230.
- İmer, K. (1997). Türkçe-Lazca Konuşan İkidillilerde Kod Değiştirimi. *VIII.Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri* (s. 275-283). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. (E. Kocabıyık, Dü.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşık, C. (2015). Arapça Sıfat Tamlamalarının Türkçe ile Karşılaştırılması. *EKEV Akademi Dergisi* , 41-58.
- İşık, G., & Güneş, M. (2015). Çok Kültürlülüğün Mirasını Geleceğe Taşımak: Mardin Örneği. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu* (s. 449-462). Ankara: ANKARA ÜNİVERSİTESİ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM).
- İşisağ, K. (2009). Toplumdilbilimin Yabancı Dil Öğetimine Katkısı. *Ekev Akademi Dergisi* , 279-286.
- Janse, M. (2003). Language Death And Language Maintenance: Problems And Prospects. *Linguistic Bibliography* , 9-17.
- Jessner, U. (2008). Teaching third languages: Findings, trends and challenges. *Cambridge University Press* , 15-56.
- Joshi, A. K. (1982). Processing Of Sentences With Intra-Sentential Code-Switching. *Coling 82* (s. 145-150). Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Kanduboda, P. B. (2016). Communication Strategies among Trilingual Speakers: Switching and Borrowing among Sinhala, English & Japanese Languages. *Theory and Practice in Language Studies* , 1732-1738.

- Karaağaç, G. (2011). Bireysel İki Dillilik ve Toplumsal İki Dillilik. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* , 222-228.
- Karabulut, F. (2005). Dil Ölümü Bağlamında Kayseri’de Yaşayan Uygur Türk Toplumu. *Bilig* , 17-47.
- Karabulut, F. (2004). Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu. *Sosyal Bilimler* , 67-87.
- Kasap, S. (2015). A case study related to the first language Attrition among kurdishturkish bilingual students in Turkey. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi* , 67-81.
- Kaya, İ. (2007). Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* , 44-55.
- Kaymaz, Z. (2007). Arapçaya Giren Türkçe Kelimelerin Arapça Kurallarla Çokluk Şekilleri Üzerine. *Türkoloji Araştırmaları* , 404-409.
- Keskin, N. (2015). Tûr Abdin’de Bir Kimlik ve Anlatım Biçimi: Mıtırblar ve Mıtırplık. *Kıbrıs Üniversitesi* , 57-72.
- Kocaer, S. (2006). Argo ve Toplumsal Cinsiyet. *Milli Folklor,Üç Aylık Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* (71), 98.
- Konidaris, E. (2010). Code-Switching among Trilingual Montrealers: French, English and a Heritage Language. *International Journal of Arts and Sciences* , 19-68.
- König, G. Ç. (1992). Dil ve Cins: Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı. *Dilbilim Araştırmaları* , 25-36.
- Kuş, B. (2012). Bazı Arap Lehçelerinde Kullanılan Türkçe Sonekler Üzerine Yeni Bir İnceleme. *Turkish Studies* , 1567-1582.
- Külebi, O. (1997). Dilbilim ve Dil Felsefesinde Bir Dönüm Noktası: Noam Chomsky. *Hacettepe Üniversitesi* , 76-81.
- Kyuchukov, H. (2002). Code-Switching Among Trilingual Turkish-Speaking Roma Children İn Bulgaria. *Psychology of Language and Communication* , 75-84.
- Liddicoat, A. (1991). Bilingualism: An Introduction. A. Liddicoat içinde, *Bilingualism and Bilingual Education* (s. 1-20). Australia: Educational Resources İnformation Center (ERIC).
- Lipski, J. M. (2014). Spanish-English code-switching among low-fluency bilinguals:Towards an expanded typology. *Sociolinguistic Studies* , 23-55.
- Macswan, J. (2000). The architecture of the bilingual language faculty:evidence from intrasentential code switching. *Bilingualism: Language and Cognition* , 37-54.

- Mardin Valiliği. (2011). *Mardin İli 2011 Yılı Çevre Durum Raporu*. Mardin: Mardin Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Milroy, L., & Muysken, P. (1995). *One speaker, two languages: Cross-disciplinary research on code-switching*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Molali, N. (2005). *Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik*. Ankara: Yayımlanmış Doktora Tezi.
- Moradi, H. (2014). An Investigation through Different Types of Bilinguals and Bilingualism. *International Journal of Humanities & Social Science Studies (IJHSSS)* , 107-112.
- Muysken, P. (1984). Linguistic Dimensions of Language Contact : The State of the Art in Interlinguistics. *Grammaires en contact* , 49-76.
- Müldür, F. (2016). Noam Chomsky'de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* , 60-74.
- Myers-Scotton, C. (2005). Uniform structure: Looking beyond the surface in explaining codeswitching. *Rivista di Linguistica* , 15-34.
- Nalbant, M. V. (2009). Çok dillilik ve Taşıyıcı Dil Kavramları Bağlamında Siirt Merkez Ağzı ve Bazı Türkçe Sözcüklerin Durumu. *Turkish Studies* , 1606-1621.
- National Consortium Of Interpreter Education Centers. (2013). Trilingual Interpreting Literature Review. 1-18.
- Nazarov, Z. (2005). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiillerin Leksik-Gramer Özellikleri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , 83-89.
- Nazlı, E. H. (2013). Türkçe Özür İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* .
- Noyan, S. (2008). *Mardin: Bir Şehir Bir Malikane Sıradışı Evler*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Oruç, Ş. (2016). Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil. *International Journal of Social Science* , 280-290.
- Önem, E. (2011). Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler. *Dil Dergisi* , 57-67.
- Özmen, A. (2017). Umudu Uzakta Aramak: Süryanilerin Turabdin'den Göçü. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 167-178.

- Öztekin, E., & Haznedar, B. (2015). Dillerarası Etkileşim: Çokdilli Ortamlarda Sözdizimsel Gelişim ve Adıl Düşürme. *29.Ulusal Dilbilim Kurultayı* (s. 1-51). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Öztemiz, M. (2012). *II.Abdulhamit'ten Günümüze Süryaniler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poplack, S. (1980). Sometimes I will Start a sentence in Spanish Y Termino En Espanol: Toward a Typology of Code Switching. *Mouton de Gruyter* , 581-618.
- Qasim, A., & Qasim, Z. (2014). A Case Study of Code Switching in Trilingual Conversations. *Research on Humanities and Social Sciences* , 180-184.
- Romaine, S. (2001). *Bilingualism*. United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Ruhlen, M. (2012). Dilin Kökeni: Geçmiş ve Geleceğe Bakış. *Dil Araştırmaları* , 167-182.
- Samudio, A. D. (2006). *Selected Factors Determining Language In Young Bilingual Children*. Minnesota: Hamline University.
- Sarı, E. (2007). *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. Ankara: Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Sarıışık, D. (2015). Almanya'da Yaşayan Türk Çocuklarının Dilsel Durumunun Eksiklik Kuramı ve Ayrılık Kuramına Göre İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 8 (41), 301-306.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Schmid, M. S. (2008). Defining language attrition. *Babylonia* , 9-12.
- Sebzecioğlu, T., & Özgür, S. C. (2015). Cinsiyete Bağlı Argo Kullanımı Üzerine Bir Twitter Etiket Örnekleme. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* , 75-93.
- Selen, N. (2001). *Toplumsal Dilbilime Giriş(Uygulamalı Çalışma Örnekleriyle)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Serter, Y. T. (2016). Türklerin Küçük Kardeşleri: Süryaniler(Sorunlar-Beklentiler) . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 311-318.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 91-98.
- Soykan, Ö. N. (2006). *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: MVT Yayıncılık.

- Strunk, J. (2015). Kürtçe İsim Tamlamasının Yapısı. *International Journal of Kurdish Studies* , 29-50.
- Szupica, M. (2016). Language attrition – implications for second/foreign language acquisition. *Lingwistyka Stosowana* , 109-120.
- Şengül, M. (2009). Sosyal Farklılıklardan Kaynaklanan Dil Kullanımı Ve Türkçe Eğitimine Yönelik Bir Değerlendirme. *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 2166-2180.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Temel, F., & Bekir, H. Ş. (2005). Erken Çocukluk Döneminde İki Dillilik. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi* , 65-72.
- Thomason, S. G. (2001). *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Toker, M. (2011). “Haydi, Hadi, Hayda” Kelimeleri Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , 55-70.
- Toklu, M. O. (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk, H. (1998). Beyin Evrimi Işığında Dilin Kökeni. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi dergisi* , 527-549.
- Ulfa, R. (2013). Current knowledgeand researchon cognitive advantages of bilingualism in children. *School of Education Science* .
- Unsworth, S. (2015). Amount of exposure as a proxy for dominance in bilingual language acquisition. *Cambridge University Press* . , 1-37.
- Unsworth, S. (2015). Language dominance in bilinguals: Issues of measurement and operationalization. *Cambridge University Press* . , 134-155.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (1998). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual .
- Varol, O. (2014). *Türkçe-Kürtçe Dil Etkileşimi:İki Dilli Konuşuculara Ait Dilbilimsel Görünümler(Yayımlanmış Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Velínská, M. (2007). *Family Bilingualism*. Prague: Charles University in Prague Faculty of Education: Department of English Language and Literature.
- Vendryes, J. (2001). *Dil ve Düşünce*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.
- Wardhaugh, R. (1986). *An Introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- Wei, L. (2006). İntra-Sentential Code Switching as Conceptual Projection of Lemmas in the Bilingual Mental Lexicon. *Journal of Cognitive Science* , 149-179.

- Yalçınkaya, A. (2006). Kafkaslar'da Türki Kavimler: Çerkezler, Abhazlar, Kabarttaylar, Adigeler, Çeçenler, İnguşlar, Dağıstanlılar ve Diğerleri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* (9), 1-18.
- Yılmaz, G. K. (2014). İlya Topoyev'in Öykülerinde Kod Değiştirme. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* , 208-234.
- Yılmaz, İ. (2009). Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* , 51-70.
- Yılmaz, M. Y. (2014). İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , 1641-1651.
- Yılmaz, M. Y., & Demirel, G. (2015). İki Dillilik ve Türleri Üzerine. *International Journal of Languages' Education and Teaching* , 1693-1701.
- Yip, V., & Matthews, S. (2006). Assessing Language Dominance in Bilingual Acquisition: A Case for Mean Length Utterance Differentials. *Language Assesment Quarterly* , 97-116.
- Yletyinen, H. (2004). *Discourse, The Functions Of Codeswitching In Efl Classroom*. JYVÄSKYLÄ: Üiversity Of JYVÄSKYLÄ.
- Zirker, K. A. (2007). *Intrasentential vs. Intersentential Code Switching in Early and Late Bilinguals*. Brigham: Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

6. EKLER

6.1. EK 1. Artuklu Zabıta Amirliği Noktası

6.2. EK 2. Artuklu Meydan Tahsilat Veznesi

6.3. EK 3. Artuklu Belediyesi

6.4. EK 4. Kızıltepe-Mardin Arası Toplu Taşıma Yapan Belediye Aracı

6.5. EK 5. Bir Giyim Mağazasının Astığı Yazı

6.6. EK 6. Bir İşyerinin Önünde Asılmış Yazı

6.7. EK 7. Günlüce Mahallesi

6.8. EK 8. Sandıklı Mahallesi

6.9. EK 9. Sağlık İşleri Daire Başkanlığı

6.10. EK 10. Kişi Listesi

AD	SOYAD	YAŞ	CİNSİYET	EĞİTİM	YER
H.	T.	52	Erkek	Ortaokul	Artuklu
M.	D.	50	Erkek	İlkokul	Köy(Artuklu)
A.	D.	53	Erkek	Ortaokul	Köy(Kızıltepe)
A.	S.	54	Erkek	İlkokul	Köy(Artuklu)
A.	B.	58	Erkek	İlkokul	Köy(Artuklu)
M.	Y.	60	Erkek	İlkokul	Kızıltepe
İ.	A.	55	Erkek	İlkokul	Artuklu
E.	G.	57	Erkek	Lise	Midyat
F.	A.	55	Kadın	İlkokul	Savur
N.	A.	54	Kadın	İlkokul	Midyat
S.	S.	59	Kadın	İlkokul	Midyat
A.	A.	52	Kadın	Lise	Kızıltepe
E.	S.	58	Kadın	Ortaokul	Köy(Savur)
N.	U.	56	Kadın	İlkokul	Köy(Ömerli)
A.	K.	60	Kadın	İlkokul	Köy(Midyat)
S.	D.	52	Kadın	İlkokul	Köy(Yeşilli)
F.	B.	17	Erkek	Lise	Kızıltepe
S.	Y.	23	Erkek	Üniversite	Yeşilli
M.	Y.	25	Erkek	Üniversite	Midyat
M.	I.	24	Erkek	Üniversite	Savur
S.	Ç.	16	Erkek	Ortaokul	Köy(Midyat)
M.	Ç.	18	Erkek	Lise	Köy(Savur)
N.	S.	19	Erkek	Lise	Köy(Artuklu)
A.	K.	22	Erkek	Lise	Köy(Kızıltepe)
Ö.	E.	15	Kadın	Ortaokul	Yeşilli
L.	K.	17	Kadın	Ortaokul	Ömerli
P.	D.	19	Kadın	Lise	Kızıltepe
S.	T.	22	Kadın	Lise	Artuklu
N.	K.	24	Kadın	Üniversite	Köy(Yeşilli)
D.	S.	21	Kadın	Lise	Köy(Midyat)
N.	Ç.	25	Kadın	Ortaokul	Köy(Savur)
B.	K.	23	Kadın	Lise	Köy(Savur)

